

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SENDİKALARIN DOĞUŞU; TÜRKİYE VE BATI AVRUPA ÜLKELERİ
KARŞILAŞTIRMASI

Hazırlayan
Nuray TALU

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd.Doç.Dr. Ahmet ÖZKİRAZ

TOKAT – 2008

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SENDİKALARIN DOĞUŞU; TÜRKİYE VE BATI AVRUPA ÜLKELERİ
KARŞILAŞTIRMASI

Hazırlayan
Nuray TALU

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd.Doç.Dr. Ahmet ÖZKİRAZ

TOKAT – 2008

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(.../.../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Nuray TALU

İmzası

SENDİKALARIN DOĞUŞU; TÜRKİYE VE BATI AVRUPA
ÜLKELERİ KARŞILAŞTIRMASI

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: ..... / ..... / .....

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)	İmzası
Başkan :	.....
Üye :	.....
Üye :	.....
Üye :	.....
Üye :	.....

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ...../...../..... tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: .....

Mühür
İmza

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın oluşmasında emeği geçen değerli hocalarıma, arkadaşlarıma ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Öncelikle tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Ahmet Özkiraz'a çalışmanın her aşamasında yapmış olduğu katkı ve desteklerinden ötürü teşekkür ederim. Tez ile ilgili en temel bilgileri aldığım, eğitim dönemim boyunca desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Hocam Sayın Prof. Dr. Enver Özkalp'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak maddi manevi desteklerini hiç kesmeyen aileme özverilerinden dolayı teşekkür etmek isterim.

ÖZET

Bu çalışmada 1923-1960 yılları arasında Türkiye’de sendikacılık hareketi incelenmiş ve Batı Avrupa ülkelerindeki sendikal hareket ile karşılaştırması yapılmıştır. Sendikal hareketin ortaya çıkış sürecinde öncelikle tek partili dönem ve bu dönemin koşulları dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmış ve Türkiye’de sendikaların işçi hareketinin doğrudan bir uzantısı olmadığı, siyasi partiler ve bazı çıkar grupları tarafından yönlendirilen örgütler olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu tezde ilk sendikaların kuruluşu, Türk işçi hareketinde önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiştir.

1946 sonrasında, diğer politik faktörlerin yanında, sınıf esasına dayanan dernek kurma yasağının kalkması ve çoğulcu politikalara yönelmesi, ilk sendikaların kurulmasına önayak olan en önemli gelişmelerdir. Bu dönemde devlet ekonomik açıdan sektörün öncüsü olduğundan, sanayileşmeye de devlet aracılığıyla girilmiştir. Bu da ilk sendikaların devlet, fabrika ve işyerlerinde kurulmasının en önemli nedenidir. Bu dönem toplumsal açıdan da, ileride önemli sonuçlar doğuracak büyük bir sosyal olguya dönüşen para kazanmak için kırdan kente göçün başladığı bir dönemdir.

Anahtar kelimeler: Sendika, Sendikal hareket, Grev, İş Kanunu, Sendikalar Kanunu

ABSTRACT

In this work the trade union movement in Turkey between the years 1923 and 1960 is analyzed and is compared with union movement in Western European Union Countries. In process arising of trade unionism firstly is assessed single-party era and taking into account this era's conditions and is attempted to explain that trade unions in Turkey are not labour movement's an extension, are organizations directed by political parti and some interest groups.

This thesis attempts to interpret the formation of the first trade unions within this period as a significant turning point in the history of Turkish labour movement.

Among the political factors, abolishment of the ban on class based associations and the move towards pluralist politics have been the most significant developments in initiating the formation of first trade unions after 1946. In this period the public was Pioneer of the sector on economic side, industrialization was started by Public. This was a major reason why first trade unions were formed in state factories and workplaces. As for the social factors, this was a period when the migration process from rural areas to towns in search for cash has just started which would turn into a major social phenomenon with important consequences later on.

Keywords: *Trade Union, Trade Unionism, Strike, Labour Law, Trade Unions Law*

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ETİK SÖZLEŞME.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
1. GİRİŞ.....	1
2. SENDİKA KAVRAMI.....	3
2.1.SENDİKANIN TANIMI.....	3
2.2. SENDİKANIN UNSURLARI.....	6
2.2.1. Ortak Amaç.....	6
2.2.2. Serbestçe Kurulabilme.....	7
2.2.3. Bağımsızlık.....	8
2.2.3.1. Devlete Karşı Bağımsızlık.....	8
2.2.3.2. Siyasi Partilere Karşı Bağımsızlık.....	9
2.2.3.3. İşçi ve İşveren Sendikalarının Karşılıklı Bağımsızlıkları.....	10
2.2.3.4. Diğer Kuruluşlara Karşı Bağımsızlık.....	11
2.2.4. Demokratik Esaslara Uygunluk.....	12
2.2.5. Özel Hukuk Tüzel Kişiliği.....	13

2.3. SENDİKA ÖZGÜRLÜĞÜ VE SENDİKALARI DOĞURAN ŞARTLAR.....	14
2.3.1. Sendika Özgürlüğü Kavramı.....	14
2.3.2. Batı'da Sendikaları Doğuran Şartlar.....	18
2.3.2.1. <i>Sanayi Devriminin İşçiler Açısından Önemi</i>	18
2.3.2.1.1. <i>Ücretler</i>	20
2.3.2.1.2. <i>Çalışma Süreleri</i>	20
2.3.2.1.3. <i>Çocukların ve Kadınların Fabrika Yaşamına Girişi</i>	21
2.3.2.1.4. <i>İşçilerin Birleşmesi ve Sendikaların Doğuşu</i>	21
3. TÜRKİYE'DE SENDİKACILIĞIN DOĞUŞU.....	22
3.1.CUMHURİYET'İN KURULUŞUNDAN ÇOK PARTİLİ DÖNEME KADAR SENDİKACILIĞIN GELİŞİMİ.....	22
3.1.1. İzmir İktisat Kongresi.....	23
3.1.2. İstiklâl Mahkemelerinin Kurulması.....	28
3.1.3. CHP'nin İşçi Sınıfı Hareketine Yaklaşımı.....	32
3.1.4. Kanunlarda Yapılan Düzenlemeler ve 1936 İş Kanunu.....	37
3.2. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDEN 1960'A KADAR SENDİKACILIĞIN GELİŞİMİ.....	52
3.2.1. 1946-1950 Dönemi Sendikacılık.....	52
3.2.1.1. <i>1946 Cemiyetler Kanunu Sonrasında İşçi Örgütleri</i>	52
3.2.1.2. <i>1947 Sendikalar Kanunu</i>	56
3.2.1.3. <i>1947 Sonrası Sendikacılık</i>	64
3.2.1.4. <i>Demokrat Parti</i>	67
3.2.2. 1950-1960 Dönemi Sendikacılık.....	73
3.2.2.1. <i>Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi</i>	73

3.2.2.2. DP Döneminde İşçi Sınıfına Karşı Uygulamalar.....	77
3.2.2.3. Muhalefet Partileri.....	82
3.2.2.3.1. Türkiye Sosyalist Partisi.....	82
3.2.2.3.2. Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi.....	83
3.2.2.3.3. Vatan Partisi.....	85
3.2.2.3.4. Cumhuriyet Halk Partisi.....	86
3.2.2.4. Amerikan Tipi Sendikacılık ve Türk-İş'in Kuruluşu.....	87
4. BATI AVRUPA ÜLKELERİNDE SENDİKACILIĞIN DOĞUŞU.....	103
4.1. İNGİLTERE'DE SENDİKAL HAREKETİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	103
4.1.1. İlk Örgütlenme Girişimleri.....	103
4.1.2. İşçi Partisi'nin Kurulmasında Sendikaların Rolü.....	107
4.1.3. 1918-1960 Yılları Arası Sendikacılık.....	109
4.2. ALMANYA'DA SENDİKAL HAREKETİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	112
4.2.1. 1945 Öncesi Sendikacılık.....	112
4.2.1.1. İlk Örgütlenme Girişimleri.....	112
4.2.2. 1918-1945 Arası Sendikacılık.....	116
4.2.3. 1945 Sonrası Sendikacılık.....	120
4.2.3.1. 1945-1948 Yılları Arası Sendikacılık.....	120
4.2.3.2. 1949-1990 Yılları Arası Sendikacılık.....	121
4.3. BELÇİKA'DA SENDİKAL HAREKETİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	123
4.4. FRANSA'DA SENDİKAL HAREKETİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	128
4.4.1. İlk Örgütlenme Girişimleri.....	128
4.4.2. 1884-1918 Yılları Arası Sendikacılık.....	131
4.4.3. 1918-1940 Yılları Arası Sendikacılık.....	132

4.4.4. 1940-1970 Yılları Arası Sendikacılık.....	141
4.5. HOLLANDA'DA SENDİKAL HAREKETİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	143
4.5.1. Tarihçe.....	143
4.6. DANİMARKA'DA SENDİKAL HAREKETİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	146
4.6.1. Tarihçe.....	146
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	143
KAYNAKÇA.....	145
ÖZGEÇMİŞ.....	156

TABLOLAR LİSTESİ

S. NO

Tablo 3.1. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Para Verdiği Kuruluşlar	90
Tablo 3.2. 1948-1963 Döneminde Sendika ve Sendikalı İşçi Sayısına İlişkin Gelişmeler.....	93

KISALTMALAR LİSTESİ

KGSK : Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu

Türk-İŞ : Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

SK : Sendikalar Kanunu

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

DP : Demokrat Parti

TSP : Türkiye Sosyalist Partisi

TSEKP : Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi

TİD : Türkiye İşçiler Derneği

VP : Vatan Partisi

AID : Uluslararası Kalkınma Örgütü

AFL : Amerikan İşçi Federasyonu

TUC : Trade Union Congress (İngiliz Sendikalar Birliği)

CGT : Fransa Genel İş Konfederasyonu

CGTU : Fransa Birleşik Çalışma Genel Konfederasyonu

CFTC : Fransız Hıristiyan İşçi Sendikaları Konfederasyonu

AFL-CIO : American Federation of Labor-Congress of Industrial Organizations

(Amerikan Sendikalar Federasyonu-Sanayi Örgütleri Kongresi)

İİSB : İstanbul İşçi Sendikaları Birliği

1. GİRİŞ

Sendikacılık 18. yüzyılın ikinci yarısında, Batı Avrupa’da Sanayi Devrimi’nin yol açtığı olumsuz koşullar sebebiyle doğmuştur. Başlangıçta iktisadi liberalizmin etkisiyle çeşitli baskı ve yasaklamalarla sindirilmeye çalışılan sendikal hareket, kararlı mücadelelerden sonra, 19. yüzyılda hak olarak tanınmıştır. Sendika hakkı günümüzde gerek iç hukuk gerekse uluslararası hukuk metinlerinde temel insan hakkı olarak yer almaktadır. Başlangıçta işçilerin örgütlenme biçimi olan sendikalar işçi sendikaları güçlenince işverenlerce de tercih edilmiş ve işçi sendikalarına tepki olarak işveren sendikaları kurulmuştur.

Süreç içinde işçi-işveren ilişkilerinde devlet devreye girer. İş hukukunun ortaya çıkması da “devletin çalışma hayatına karışmasının ve bu konuda kurallar koymasının bir sonucudur” (Şahlanan, 1992:1). Devlet ilk olarak iki taraf arasındaki ilişkinin hukuksal çerçevesini belirler.

Bugün sendikalar işçiler için en temel mücadele aracı haline gelmiştir. Kendi çıkar ve haklarını korumak isteyen işçiler için birleşmek zorunlu hale gelmiştir. Birleşerek sendikacılık hareketini yaratması, bu zayıf kalmanın doğal bir sonucu olarak belirmiştir. Sendikalar kısaca, işçilerin; işyeri ve toplumsal alanlarda çıkarlarını sağlamak, haklarını elde etmek ve özgürlüklerini genişletmek için kurdukları örgütler olarak tanımlanabilirler. Sendika, sınıfsal bir örgüttür. Sadece tek bir sınıfın örgütü olmasının doğal bir sonucu olarak sendikanın bir karşı koyma, sömürüyü önleme ve emeğin toplumun olanaklarından adil ölçüler içinde yararlanmasını, işçilerin korunması ve güvenliklerini sağlama, işçilerin yaşama ve çalışma standartlarının, mesleki statülerinin geliştirilmesi gibi amaçları vardır.

Gelişmekte olan ülkelerde sendikal hareket, bu ülkelerin sosyal, ekonomik ve siyasal bağımsızlık gibi alanlarında rol almaktadır. Toplumsal alanda belli bir ilericiliği kendisiyle birlikte taşıyabileceği gibi tutucu, gerici çevrelerin benimsedikleri düzenleri değiştirme yönünde de etkin olabilmektedir. Değişmeye karşı koyma söz konusu olursa sendikal hareket de buna göre cevap üretmekte, sertleşebilmektedir. Sendikaların müdahale biçimlerini ekonomik, toplumsal ve siyasal yapı belirler.

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde önce sendika kavramı üzerinde durulmuştur. Daha sonra sendikanın unsurlarına değinilmiştir. Birinci bölümün son kısmında sendika özgürlüğü kavramı açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde aynı zamanda çalışmanın özünü oluşturan Türkiye’de sendikaların doğuşu ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda Cumhuriyet’in kuruluşundan başlayarak, dönemler halinde Türkiye’de sendikacılığın gelişimi incelenmeye çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise Sanayi Devrimi ile birlikte sendikacılığın ilk defa ortaya çıktığı Batı Avrupa ülkelerinde sendikacılığın doğuş saikleri ele alınmıştır. Bu çerçevede Batı Avrupa ülke bazında ele alınmış ve her ülkenin kendi hukuk düzeni, siyasal rejimi, ekonomik yapısı ve sosyal şartları göz önünde bulundurularak değerlendirmeler yapılmıştır.

2.SENDİKA KAVRAMI

2.1. SENDİKANIN TANIMI

Sendika kavramının kökeni eski Yunan ve Roma Hukukuna dayanmaktadır. Bu hukuk sisteminde kullanılan “Syndic” terimi ile, birliğin (sitenin) temsilini sağlamakla görevli kişiler, “Syndicat” terimi ile ise “Syndic”in fonksiyonları ifade edilmiştir. Bugün Fransız, İtalyan ve İspanyol hukuklarında birbirine eş ve benzer anlamda kullanılan “syndicat”, “sindicato”, “sindacato” terimleri ile meslek birlikleri ifade edilmektedir. Türk Hukukunda ise meslek birliklerini ifade etmek için dilimize Fransızca’dan geçen “sendika” kavramı kullanılmaktadır (Şahlanan, 1995:1, Akca, 2003:4). Türk Hukuku da dahil olmak üzere, bu ülkelerde sendika kavramı sadece işçilerin meslek birliklerini değil, işverenlerin meslek birliklerini anlatmak için de kullanılmaktadır. Buna karşılık Almanya, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nde işçi ve işveren birlikleri farklı kelimelerle ifade edilmektedir (Demir, 1999:3).

T.C. 1982 Anayasası’nın 03.10.2001 tarihli ve 4709 sayılı kanunla (Resmi Gazete, 17.10.2001, 24556) değişik 51. maddesinin birinci fıkrasında, sendikanın tanımını belirleyecek bazı kıstaslar yer almaktadır. Bu fıkraya göre, “Çalışanlar (değişiklikten önce işçiler ifadesi yer almaktaydı) ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme haklarına sahiptir.”

Kanun koyucu, Sendikalar Hukukunun temel kaynağı olan 2821 sayılı Sendikalar Kanunu’nun birinci maddesinde de aynı esasları tekrarlamış ve üst kuruluş türü olarak da konfederasyonu öngörmüştür. Aynı kanunun 2. maddesinde de bunları

ayrı ayrı tanımlamıştır. Buna göre, sendikayı, “İşçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için meydana getirdikleri tüzel kişiliğe sahip kuruluş” konfederasyonu da; “değişik işkollarında en az beş sendikanın bir araya gelmesi suretiyle meydana getirdikleri tüzel kişiliğe sahip üst kuruluş” şeklinde tanımlanmıştır. Yine kamu görevlilerinin sendikal haklarını düzenlediği 25.06.2001 tarihli ve 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu’nda da ayrı ayrı olmak üzere, gerek sendika gerek konfederasyon açısından benzer tanımlar yapılmıştır (KGSK, md.3).

2821 sayılı Sendikalar Kanunu’nun bu tanımı, iki noktada 274 sayılı Sendikalar Kanunu’ndan ayrılmıştır (Resmi Gazete, 24.07.1963, 11462). Bunlardan birincisi, yeni kanunda sadece çalışma ilişkilerinden kaynaklanan hak ve menfaatlerin korunması için işçilerin veya işverenlerin sendika kurmalarını öngörmektedir. Eski kanunda amaç unsuru yönünden bu kadar sınırlama bulunmamaktadır. İşçiler veya işverenler, ekonomik ve sosyal menfaatlerin yanında, kültürel menfaatleri korumak ve geliştirmek için de sendika kurabilme olanağına sahip olmuşlardır. İkinci nokta ise “meslek teşekkülü” kavramının sendika tanımından çıkarılmasıdır. Eski kanunda, sendikaların bir meslek teşekkülü olduğu açıkça vurgulanmışken, yeni kanunda buna yer verilmemiştir (Demircioğlu ve Centel, 2003:187).

Sendika deyince akla daha çok, işçilerin (artık çalışanların) oluşturdukları birlikler gelmektedir. Halbuki mevzuattaki düzenlemelere göre, çalışanların ve işverenlerin ortak ekonomik hak ve menfaatleri korumak ve geliştirmek için ilk derecede oluşturdukları birlikler ve bunların şubeleri ifade edilmektedir. Buna dar anlamda sendika tanımı da denilmektedir (Akyiğit, 2002:246-247). Bir başka deyişle gerek işçi, gerek kamu görevlileri ve gerekse işveren sendikaları ve bunların taşra

teşkilatları anlatılmaktadır. Bunun yanında bir de, sendikaların bir araya gelmesiyle oluşturulan üst kuruluşlar vardır. Bu üst kuruluşlara “federasyon” ve “konfederasyon” denilmektedir. Türk hukukunda, 1961 Anayasası ve 274 sayılı Sendikalar Kanunu’nun yürürlükte olduğu dönemde üst kuruluşlar, federasyon ve konfederasyon şeklinde yapılmıştır. Mevcut düzenlemede ise gerek çalışanlarda, gerekse işverenlerde üst kuruluş olarak sadece konfederasyon benimsenmiştir. Gerçi Anayasa sadece üst kuruluşlar kurma hakkını düzenlemiş, içeriğini ise kanun koyucuya bırakmıştır. Kanun koyucu da gerek 2821 sayılı Sendikalar Kanunu’nda ve gerekse Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu’nda üst kuruluş olarak sadece konfederasyonu öngörmüştür. Sendikalar tarafından kurulan ve yalnız sendikaların üye olabildiği üst kuruluşların da geniş anlamda sendika kavramı içerisinde yer alması gerektiği ifade edilmektedir (Tunçomağ, 1985:22-23; Akyiğit, 2002:247). Bu noktadan hareketle sendika kavramının konfederasyonları da içerdiği kabul edilmektedir.

Türk hukukundaki bu düzenlemeler dikkate alınarak sendika, konfederasyonu da kapsayacak şekilde şu şekilde tanımlanabilir: Sendikalar hem çalışanların (işçilerin ve kamu görevlilerinin) hem de işverenlerin çalışma ilişkilerinde ortak, ekonomik, mesleki, sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için serbestçe kurup üye olabildiği; kuruluşu, işleyişi ve faaliyetlerinde demokratik esasların hakim olduğu, bağımsız özel hukuk tüzel kişisidir (Eyrenci, 1984:19, Narmalıoğlu, 2001:46, Akyiğit, 2002:246).

2.2. SENDİKANIN UNSURLARI

2.2.1. Ortak Amaç

Anayasa'nın 51. ve Sendikalar Kanunu'nun 2. maddesinde, sendikaların amacının, işçilerin ve işverenlerin çalışma ilişkilerinde ortak hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek olduğu açıkça belirtilmiştir. Yine Sendikalar Kanunu'nun 1. maddesinde kanunun amacı açıklanırken, dolaylı bir şekilde sendikaların amacı da ifade edilmiştir. Ayrıca Anayasa'nın 53. maddesinde, işçilerin ve işverenlerin karşılıklı olarak ekonomik ve sosyal durumlarını ve çalışma koşullarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkına sahip oldukları belirtilerek, sendikaların asıl amacı vurgulanmıştır (Demircioğlu ve Centel, 2002:187). Bu durumda çalışma ilişkileri dışında üyelerin ortak hak ve menfaatlerini korumak için de olsa sendika kurmak mümkün değildir (Sümer, 1993:137).

Bu unsur açısından, sendikalar üyelerinin ortak yararlarını koruma ve geliştirme amacını "çalışma ilişkileri" çerçevesinde gerçekleştireceklerdir. Anayasa'nın 51. maddesindeki düzenlemeden kaynaklanan bu sınırlama, sendikaların günümüzdeki sosyal ve ekonomik işlevleri sebebiyle uygun görülmemektedir. Günümüzde sendikalar sadece işçi ve işveren kesimi arasındaki menfaat çatışmasını çözmekle kalmamakta, toplumun bütününe ilgilendiren sosyal ve ekonomik konularda da önemli görevler üstlenmektedir (Günay, 1999:134).

Sendikaların tarih içindeki seyrine bakıldığında zaman, önce işçilerin daha sonra da işverenlerin ortak hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek amacıyla oluşturuldukları görülür. İşçi sendikaları bu amaçla gerektiği zaman grev yoluna da başvurarak, işverenlerle toplu iş sözleşmesi yapmayı amaçlar. Sendikaların kuruluş amacı, onları hem derneklerden hem de ticaret yaparak kazanç elde etmeyi ve

paylaşmayı amaç edinen ticaret ortaklıklarından ayırmaktadır. Nitekim sendikaların dernekler gibi kanuna, ahlaka ve adaba aykırı olmayan her türlü amaç için kurulmaları söz konusu değildir. Yine sendikaların ve konfederasyonların ticaret yapmaları ve elde ettikleri gelirleri üyelerine ve mensuplarına dağıtmaları açıkça yasaklanmıştır. (SK, m.39) Sendikaların amaç unsurundaki bu sınırlama, öğretide amacın özelleştirilmesi olarak anılmaktadır (Günay, 1999:135).

2.2.2. Serbestçe Kurulabilme

Sendikaların idarenin iznine tâbi olmadan serbestçe kurulabileceği hem 1982 T.C. Anayasası'nda hem de 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'nda açıkça öngörülmüştür. Böylece, sendika özgürlüğünün bir parçası olan sendikaların serbestçe kurulabilmesi Türk hukukunda güvence altına alınmıştır. Ancak bu özgürlüğün kullanılmasında T.C. Anayasası'ndaki temel sınırlamalara uyma zorunluluğu bulunduğu gibi sendika kuruculuğu bakımından da bazı sınırlamalar ortaya çıkmaktadır.

2821 sayılı yasaya göre (md.5), sendika kurucusu olabilmek için “Türk vatandaşı, medeni hakları kullanmaya ehil ve sendikaların kurulacağı işkolunda en az bir yıldan beri fiilen çalışır olmak” gerekmektedir. Ayrıca kamu hizmetlerinden mahrum edilmemiş bulunmak, Türkçe okur-yazar olmak, Türk Ceza Yasasında ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Yasasında öngörülen bazı suçlardan hüküm giymemiş olmak şartları aranmaktadır.

Sendikaların serbestçe kurulabilmesi demek, sendikanın doğmasına devletin hiçbir etki, karışma ve katkısının bulunmaması, sendikanın tamamen onu meydana getirecek bireylerin iradeleriyle hayatiyet kazanması demektir. Devletin zoru ve girişimiyle kurulan kuruluşlar diğer unsurlar söz konusu olsa bile sendika sayılmazlar.

Bu unsur, sendikaları kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından ayıran en önemli unsurdur, denilebilir. Yine kanunla kurulan, üyeliğin zorunlu olduğu ve kurulu bulunduğu meslekte tekel olarak bulunan kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu olan; Barolar, Mühendis ve Mimar Odaları, Tabipler Odası, Ticaret ve Sanayi Odaları gibi kuruluşlar da sendika sayılmazlar (Çelik, 2000:15, Eyrenci, 1984:21-22).

2.2.3. Bağımsızlık

2.2.3.1. Devlete Karşı Bağımsızlık

Devletin herhangi bir etkisi veya katkısı olmaksızın kurulan sendikaların, gerek yönetimlerinde gerekse faaliyetlerinde yasama, yürütme ve yargı organlarına karşı bağımsız olmaları zorunludur (Eyrenci, 1984:23). Çünkü sendikalar üyelerinin hak ve menfaatlerini devlete karşı da korumalıdır. Sendikaların yönetim ve faaliyetlerinde devletten etkilenmeleri halinde, serbestçe kurulabilme ilkesi bir anlam ifade etmeyecektir. Özgür sendikacılık, çağdaş demokrasinin tamamlayıcı bir unsuru ve ayrılmaz parçası olarak görülmektedir. Zira baskıcı rejimler iktidarı ele geçirdikleri zaman, ilk önce bağımsız sendikacılığı ortadan kaldırmayı hedeflemektedirler (Tuncay, 1999:15, Tuğ, 1992:4). Yine idarenin veya yargının, sendikalar arasında ayırım yapması, “sendika çokluğu ve özgürlüğü” ilkelerine ters düşeceğinden, sendika devlet ilişkilerinin düzenlenmesi büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden, tek başına iktidarda olan ve devleti temsil eden partiler tarafından hakimiyet altına alınan ve yönlendirilen kuruluşlar gerçek anlamda sendika sayılmazlar (Çelik, 1979:301; Narmanlıoğlu, 2001:68). Ancak ülkelerin, gerek sosyal ve ekonomik koşulları ve gerekse yönetim şekilleri farklılık gösterdiğinden sendikaların devlete karşı bağımsızlığı her ülkede aynı şekilde düzenlenmiş değildir (Tunçomağ ve Centel, 1999:238).

“Bağımsız sendikacılık çağdaş demokrasinin bir gereğidir, sadece ekonomik ve sosyal hakların değil, siyasal demokrasi içinde temel hak ve özgürlüklerin de koruyucusu durumundadır” (Kapani, 1970:250).

Türk hukukunda, demokrasinin gereği olan sendikaların, devlete karşı bağımsızlığını sağlamaya yönelik düzenlemeler vardır (Tuncay, 1999:15; Tuğ, 1992:4). Buna göre, genel ve katma bütçeli idareler, mahalli idareler ile bunlara bağlı sabit ve döner sermayeli, kurumlar, iktisadi devlet teşebbüsleri, devlet iştiraki olan bankalar, sigorta şirketleri ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları sendika ve konfederasyonlara bağış ve yardım yapamazlar. Sendika ve konfederasyonların da bu gibi bağış ve yardımları kabul etmeleri yasaktır (SK md.40/II).

2.2.3.2. Siyasi Partilere Karşı Bağımsızlık

Sendikaların siyasi partilere karşı bağımsızlıkları, üyelerinin ortak hak ve menfaatlerini korumak ve partileri etkilemek açısından önem taşımaktadır (Çelik, 1979:301). Bu sebeple sendikaların politize olmamaları ve siyasi partilerle organik bağ kurmamaları gerekir. Ancak siyasi partilere karşı bağımsızlık, sendikaların belli bir dünya görüşüne sahip olamayacakları veya siyasi tercihte bulunamayacakları anlamına da gelmez. Sendikaların, üyelerinin ekonomik ve sosyal yararlarını korumak ve geliştirmek için faaliyette bulunurken siyasetten soyutlanmaları oldukça zordur. Çünkü çalışma ilişkileri ile siyasi konuları birbirinden kesin sınırlarla ayırmak çoğu zaman imkansızdır (Tuncay, 1999:15; Akyiğit, 2002:262).

Birçok yönüyle tepki Anayasası niteliği taşıyan 1982 Anayasası'nın ve 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'nun ilk metninde sendikaların siyasi faaliyette bulunmaları açıkça yasaklanmıştı. Bu yasaklamalar daha sonra 4121 sayılı kanunla Anayasa'dan ve 26.06.1997 tarihli ve 4277 sayılı kanunla da Sendikalar Kanunu'ndan çıkarılmıştır. Bu yasakların kaldırılması, sendikaların siyasi partilere karşı bağımsızlığı ilkesine aykırılık oluşturmamaktadır. Aksine, sendikaları ortak yararları koruyucu faaliyetlerinde etkili kılmış ve siyasi partilere karşı güçlendirmiştir (Tuncay, 1999:15; Akyiğit, 2002:262). Anayasa'daki hüküm kaldırılınca, siyaset yasağını kapsamlı biçimde düzenleyen Sendikalar Kanunu'nun 37. maddesi de 4277 sayılı kanunla değiştirilmiştir. Buna göre, “Sendika ve konfederasyonlar, amaçları dışında faaliyette bulunamazlar. Siyasi partilerin ad, amblem, rumuz veya işaretlerini kullanamazlar” (SK md. 37/II). Ayrıca siyasi partilerin sendika ve konfederasyonlara bağış ve yardımda bulunmaları da yasaklanmıştır (SK md. 40/II).

2.2.3.3. İşçi ve İşveren Sendikalarının Karşılıklı Bağımsızlıkları

Sendikaların devlete ve siyasi partilere olduğu kadar, işçi sendikalarının işveren sendikalarına, işveren sendikalarının da işçi sendikalarına karşı bağımsız olmaları gerekir (Şahlanan, 1995:5; Tuncay, 1999:16). Aksi halde, zıt menfaatlerin birleşmesi sebebiyle, ortak hak ve menfaatlerin korunması ve geliştirilmesi amacı gerçekleştirilemez. Bundan dolayıdır ki, işçi sendikaları işçilerin, işveren sendikaları da işverenlerin bir araya gelmesiyle kurulur. Yine konfederasyonlar da yalnız işçi veya işveren sendikalarının birleşmesiyle kurulabilir. Bir başka deyişle, sendikalar sadece “işçilerin” veya “işverenlerin” birleşmesiyle kurulan ve karşı tarafın ve kuruluşlarının

üyeliğine kapalı olan özel hukuk tüzel kişileridir (Narmanlıoğlu, 2001:68). Bu kapalılığa öğretide, *sendikaların saflığı ilkesi* adı verilmiştir (Şahlanan, 1995:5).

Türk hukukunda da, işçilerin ve işçi sendika ve konfederasyonlarının, işveren kuruluşlarına; işveren ve işveren kuruluşlarının da işçi sendika ve konfederasyonlarına üyelikleri yasaklandığı gibi, doğrudan veya dolaylı olarak birinin diğerinin kuruluş, idare ve faaliyetine müdahalesi de yasaklanmıştır (SK md. 38/I). Yine işçi sendika ve konfederasyonlarının, işverenden ve işveren kuruluşlarından; işveren kuruluşlarının da işçi kuruluşlarından yardım ve bağış almaları yasaklanarak karşılıklı bağımsızlık sağlanmıştır (SK md. 40/IV-V).

Bazı ülkelerde ve işyeri sendikacılığının mümkün olduğu 274 sayılı kanun döneminde Türkiye’de, “sarı sendika” adı verilen, işverenin maddi desteği ile kurulan ve işverenin kontrolünde faaliyette bulunan sendikalara rastlanmıştır (Çelik, 2000:300; Tuncay, 1999:16). Türk hukukunda bugünkü düzenleme, hem sendikaların saflığı ilkesine uygun hem de sarı sendikacılığı yasaklayan bir içeriğe sahiptir.

2.2.3.4. Diğer Kuruluşlara Karşı Bağımsızlık

Bu kuruluşlardan ilki dine dayalı kuruluşlardır. Sendikaların, dine dayalı kuruluşlara karşı da bağımsız olmaları gerekir. Bu yüzden sendikaların, dini kuruluşlarla ilişki kurmaları ve dini esaslara dayalı amaçlar edinmeleri veya bu yönde faaliyet yapmaları yasaklanmıştır. Anayasa’nın 2. maddesindeki laiklik ilkesi ile bu ilkeye dayalı olarak düzenlenen 24. maddesindeki din ve vicdan hürriyetine dair olan düzenleme ve sendikaların kapatılma gerekçelerinin belirtildiği Sendikalar Kanunu madde 58’in hükümleri birlikte değerlendirildiği zaman, sendikaların dini faaliyette bulunmalarının ve dine dayalı kuruluşlarla ilişki kurmalarının yasaklandığı açıkça

görülebilecektir (Çelik, 2000:301, Demircioğlu ve Centel, 2003:194). Yine din ve mezhep ayrımı yapmayı amaçlayan veya bu yönde faaliyette bulunan sendika ve konfederasyonların Cumhuriyet Savcısının talebi üzerine İş Mahkemesince kapatılacağı öngörülmüştür (SK md. 58/I).

Ayrıca, hem işçi sendika ve konfederasyonlarının hem de işveren sendika ve konfederasyonlarının derneklerden, vakıflardan, esnaf ve küçük sanatkar kuruluşlarından bağış ve yardım almaları da yasaklanmıştır (SK md. 40/IV-V).

2.2.4. Demokratik Esaslara Uygunluk

Demokratik toplum içinde yer alan bütün kuruluşların, demokratik esaslara dayalı olarak faaliyette bulunmaları gerekir. Günümüzde sendikalar da, toplumun büyük kesimini ilgilendiren ekonomik ve sosyal konularda söz sahibi olduklarından dolayı, demokratik toplumun olmazsa olmazlarından (Çelik, 2000:303; Tuncay, 1999:17). Bu denli önemi haiz sendikal kuruluşların kuruluş, iç işleyiş ve dış ilişkilerinin demokratik esaslara uygun olması hukuk devletinin gereği olarak ortaya çıkmaktadır (Narmanlıoğlu, 2001:69). Ancak gerek çalışma ve toplum hayatında üstlendikleri düzenleyici ve dengeleyici rollerine ve gerekse demokratik toplum düzeni içindeki işlevlerine rağmen, bu gücün her zaman için kötüye kullanılması mümkündür (Tuncay, 1999:17). Bu sebeple Anayasa'nın 4709 sayılı kanunla değişik 51. maddesinin son fıkrasında "Sendika ve üst kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri, cumhuriyetin temel niteliklerine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz" hükmüne yer verilmiştir. Aynı esaslar sendika ve konfederasyonların tüzükleri açısından Sendikalar Kanunu madde 6/VI'da, yönetim ve işleyişleri açısından madde 37/I'de tekrar edilmiştir. 1982 Anayasası'nda ve ona paralel düzenleme içeren 2821 sayılı Sendikalar Kanunu'nda,

1961 Anayasası'ndan farklı olarak, "demokratik esasların" yanında, "Anayasa'da belirlenen Cumhuriyetin niteliklerine" ibaresine yer verilmiştir. Anayasa'daki bu ibare 4709 sayılı kanunla "Cumhuriyetin temel niteliklerine" şeklinde değiştirilerek aykırılık kavramı genişletilmiştir (İren, 2001:34). Bu hükümle sendika içi demokrasiye aykırılığın da yanında, dışa dönük olarak devletin demokratik düzenine aykırılığın da yasaklandığı açıkça vurgulanmıştır (Şahlanan, 1995:6). Cumhuriyetin niteliklerinin neler olduğu ise Anayasa'nın 2. maddesinde belirtilmiştir.

Kanunda yer alan, sendika tüzüklerine delege seçilmeyi engelleyici hükümlerin konulmasını yasaklayan, genel kurula katılacak delegelerin ve zorunlu organlara seçilecek üyelerin, serbest, eşit, gizli oy, açık sayım ve döküm esasına göre seçilmelerini öngören düzenleme (SK md. 10/II, 14/II), genel kurulun belirli zaman aralığında toplanmasına ve her zaman olağanüstü genel kurulun toplanmasına olanak sağlayan düzenlemeler (SK md. 12), demokratik esaslara örnek hükümlerdir.

2.2.5. Özel Hukuk Tüzel Kişiliği

Türk hukukunda sendika ve üst kuruluşları tüzel kişiliğe sahiptir. (SK md.) Kanunda belirtilen belgeler ve tüzüklerin ilgili valiliğe verilmesi ile birlikte sendika veya konfederasyon tüzel kişilik kazanır. (SK md.6/IV) Böylece, sendika "devamlılık gösteren, varlığı üyelerinin değişmesinden etkilenmeyen, üyelerinden bağımsız" ayrı adı olan tüzel kişilik olarak kabul edilmiştir (Çelik, 2000:302; Tuncay, 1975:25-26).

Sendika ve üst kuruluşları, kamu hukuku alanına giren bir takım yetkilerle donatılmalarına rağmen; serbest irade ile kurulmalarından ve kuruluş ve işleyiş itibarıyla devlete bağımsız oluşlarından dolayı özel hukuk tüzel kişisi olarak kabul edilmektedirler (Çelik, 2000:294; Tunçomağ, 1979:366). Sendikaların üyelerin hak ve

menfaatlerini, devlete ve sosyal rakiplerine karşı korumak için kamu hukuku niteliği taşıyan bir takım yetkilere sahip olmaları ve sendikalar üzerinde devletin idari ve mali denetiminin sağlanmış olması özel hukuk tüzel kişiliğine ters düşmez (Esener, 1978:306; Tunçomağ ve Centel, 1999:237-238; Demir, 1999:32). Nitekim Sendikalar Kanunu'nda hüküm bulunmayan hallerde Medeni Kanun ve Dernekler Kanununun, bu kanuna aykırı olmayan hükümlerinin uygulanması öngörülmüştür (SK md.63). Bu hüküm de sendikaların özel hukuk tüzel kişisi olduğu görüşünü destekler nitelikte bir düzenlemedir (Çelik, 2000:294).

Özel hukuk tüzel kişiliği, sendikalara ve üst kuruluş niteliğindeki konfederasyonlara tanınmış olup, şubelere ve bölge şubelerine bu hukuki kişilik tanınmamıştır. Tüzel kişiliğin kazanılmasıyla sendika ve konfederasyonlar kendini kuranlardan ve üyelerden bağımsız olarak hukuk alanında varlık kazanmaktadırlar. Bu varlıkla birlikte, sendikalar kendileri ve üyeleri adına dava açabilir, toplu iş sözleşmesi yapabilir, grev/lokavt kararı alıp uygulayabilirler. Buna karşılık şubeler ve bölge şubeleri, tüzel kişiliği haiz olmadıklarından bu yetkilere sahip değildirler (Akyiğit, 2002:264).

2.3. SENDİKA ÖZGÜRLÜĞÜ VE SENDİKALARI DOĞURAN ŞARTLAR

2.3.1. Sendika Özgürlüğü Kavramı

T.C. Anayasa'nın 51. maddesine göre, işçiler ve işverenler önceden izin almaksızın sendikalarını ve üst teşekküllerini kurabilecekleri gibi, bunlara serbestçe üye olabilecekler ve üyelikten ayrılacaklardır. Anayasa'nın 51. maddesinde “sendika kurma hakkı” denilerek “sendika özgürlüğü” deyimine yer verilmemekteyse de bu hakkın aynı zamanda bir özgürlük olduğu kabul edilmektedir. Hak ve özgürlük, bazen

aynı anlamda kullanılmakla beraber aslında özgürlüğü daha geniş kapsamlı ve soyut; hak ise, bunun özelleştirilmiş ve somutlaştırılmışı olarak anlamak gerekir. Başka bir deyişle, haklar, “yazılı hukuk belgeleriyle kanunlarla hürriyetleri sağlamak için, kişiye tanınan yetkililerdir” (Tunaya, 1975:43).

Sendika özgürlüğünün geçerli olabilmesi için diğer kamu hak ve özgürlüklerinin varlığı ve kullanılabilirliği gereklidir. Toplantı hürriyeti, düşünce ve ifade hürriyeti gibi hak ve hürriyetler olmaksızın tek başına sendika özgürlüğünden söz edemeyiz. Gerçekte tarihi gelişimi içinde de, sendika özgürlüğünün klasik dayanak noktasını burada bulduğunu görürüz. Bu özgürlüğün kitlelerin anayasa ile tanınmış bulunan “çalışma özgürlüğü”ne uygulama olanağı kazandırmak, gerçekçi bir anlam verebilmek amacı ile doğduğu söylenebilir. “1970 yılında yapılan Uluslararası Çalışma Konferansı’nda sendikal haklar ve kamu özgürlükleri ilişkisinde özellikle Evrensel İnsan Hakları Bildirisi’nde yer alan insan hak ve özgürlüklerinin üzerinde durulmuş ve sendikal hakların kullanılması için klasik hak ve özgürlüklerin önceden var olması sonucuna varılmıştır” (Yarsuvat, 1978:24).

Sendika özgürlüğü başlangıçta klasik hak ve özgürlüklerden toplanma veya dernek kurma özgürlüğü içinde gelişmiş, ancak bugün bu özgürlüklerden ayrılarak ulusal ve uluslararası alanda bağımsız bir içerik kazanmıştır. “Böylece sendika özgürlüğünü işçilerin izne bağlı olmadan örgütlenebilme veya mevcut örgütlere katılabilme şeklinde tanımlayabiliriz” (Yarsuvat, 1978:24).

Evrensel İnsan Hakları Bildirisi’nin 23. maddesinde çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı yer almaktadır. Evrensel İnsan Hakları Bildirisi 23. maddesinin 4. fıkrasında, herkesin çıkarını korumak için sendika kurma ya da sendikaya üye olma hakkından bahsetmektedir. Ülkemizin de onayladığı Avrupa Sosyal Şartı ise ekonomik

ve toplumsal haklara yer vermektedir. Avrupa Sosyal Şartı'nın 5. maddesinde çalışanların örgütlenecek sendika kurmasına, sendika özgürlüğüne yer vermiştir. Sözleşmesi taraflar, çalışanların ve çalıştıranları ekonomik ve sosyal çıkarlarını korumak için yerel, ulusal ve uluslararası örgütler kurma veya bu örgütlere üye olma özgürlüğünü sağlamak veya geliştirmek amacıyla ulusal mevzuatın bu özgürlüğü zedeleyici biçimde uygulanmasını önlemeyi üstlenirler.

Bağımlı çalışanlar ekonomik, sosyal ve mesleki çıkarlarını korumak, geliştirmek ve iyileştirmek amacı ile birleşerek sendika kurabilmelidirler. Bu özgürlük ülkelerin çoğunda bağımlı çalışan herkese özel ve genel yasalarla veya anayasaların genel ilkeleri içinde tanınmıştır. “Kişi hakları açısından sendika özgürlüğünün bir katılma ve katılmama diyebileceğimiz iki yönü vardır. Sendika özgürlüğünün sendikaya katılma yönü, bir işte çalışan kişilerin, kendi iş kollarında kurulmuş olan bir veya birden çok sendikaya serbest olarak katılabilmeleri hakkıdır. Bu sendika özgürlüğünün temel ilkelerinden biridir” (Talas, 1979:181).

Sendikaya üye olma özgürlüğünün tanınması yanında bu özgürlüğün uygulamada bir anlam taşıyabilmesi için korunması, bu özgürlüğü kullanarak bir sendikaya üye olanların herhangi bir ayırıcı işlemle karşı karşıya kalmamaları gerekir.

“Kişi bakımından sendika özgürlüğünün diğer yönü ise, daha önce katılmış olduğu sendikadan ayrılmak, istifa edebilmektir. Bu hak sendikaya üye olma özgürlüğünü tamamlamaktadır” (Talas, 1979:186).

Doktrinde sendika kurma veya sendikaya üye olma özgürlüğüne pozitif, sendikaya girmeme, sendikadan çıkma özgürlüğüne ise, negatif sendika özgürlüğü denilmektedir.

Sendika özgürlüğü kişisel ve toplumsal açıdan ele alınabilir. Sendika özgürlüğü her meslek sahibinin kullanabileceği kişisel bir hak olarak tanımlanmakta, bu özgürlüğün topluca kullanılabilen sosyal bir hak olduğu da ileri sürülmektedir. Anayasamızda sendika özgürlüğü temel hakkının klasik bir temel hak mı yoksa sosyal bir hak mı olduğu konusunda kesin bir bilgi yoktur. Sendika özgürlüğü temel hakkının onun “doğuş dinamiklerinin” göz önünde tutularak sosyal bir hak sayılması daha doğru olur (Şahlanan, 1986:33; Eyrenci, 1984:40).

“Sendika özgürlüğü temel hakkının hem sosyal bir hak, hem de klasik bir hak sayılmasını bir çelişki olarak değil, iki niteliğin bir bütün içinde birleşmesi olarak görmek gerekir”(Şahlanan, 1986:34).

Kişisel açıdan sendika özgürlüğü bireylere sendikaya girebilme ve sendikadan ayrılabilme haklarını tanımaktadır. Bu açıdan bireysel bir özgürlük görünümündedir. Buna bireysel (ferdi) sendika özgürlüğü denilmektedir. Diğer yandan sendika özgürlüğünün kullanılması bir topluluğu gerektirir, fakat sendikalar kendilerine hayat veren gerçek kişilerin dışında ve onlardan ayrı bir kişiliğe sahiptir. Sendikaların varlık ve faaliyetlerinin teminat altına alınması, amaçlarını gerçekleştirebilmeleri, çalışma şartlarını değiştirebilmeleri için kollektif bir hak olarak özgürlüğün ele alınmasını gerektirmektedir. Buna da kollektif sendika özgürlüğü denir. Sendikaların varlık ve faaliyetlerinin korunması devlete, üyelerine, üçüncü kişilere ve diğer sendikalara karşı söz konusu olmaktadır.

2.3.2. Batı'da Sendikaları Doğuran Şartlar

2.3.2.1. Sanayi Devrimi'nin İşçiler Açısından Önemi

Sanayi Devrimi 18. yy.'ın ikinci yarısının sonlarına doğru İngiltere'de doğdu ve oradan Batı Avrupa ülkelerine yayıldı. Sanayi Devrimi aslında makinenin ve onunla birlikte buhar ve büyük fabrika sanayinin doğuşu olayıdır ve ekonomik yaşamı ve onun kurumlarını derin bir biçimde değiştirmiştir. Çağdaş sanayi tekniği 18. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak şaşırtıcı bir hızla gelişmiş ve bu gelişme büyük ve derin toplumsal değişmelere yol açmıştır. Bu teknik ve toplumsal gelişme ve değişimler, önceki dönemden farklı olarak, geniş bir işçi sınıfını ortaya çıkarmış, yeni yaşama ve çalışma koşulları yaratmış, kentlerin nüfusu hızla artmış, insanlık onuruna uymayan, doğal olmayan çalışma koşulları, erkek, kadın ve çocuk işçileri zor, ağır ve insanı hızla yıpratıcı çalışma koşullarıyla karşı karşıya bırakmış, ücretlerin sefalet ücreti düzeylerine inmeleri ile birlikte haksızlık, sömürü ve adaletsizlikleri yaratmıştır.

18. yy.'ın ikinci yarısında ortaya çıkan bireysel yaklaşım J.J.Rousseau ile siyasi, A. Smith ile ekonomik ferdiyetçilikte kendini göstermiştir. Ekonomik yaşama müdahale edilmemesi, her ferdin kendi yaşam standardını yükseltmeye çalışırken aynı zamanda milli geliri artıracığı, böylece toplum yararına çalışacağı ve aracı her türlü kuruluşu reddeden görüşlerin hakim olması, iş ve üretim alanında her türlü örgütlenme ve anlaşma fikrine karşı durmuştur.

Makinelerin çoğalması ve yeni buluşlar nedeni ile ihtiyaç kalmayan makinelerin hızla yenilenmesi zorunluluğu, sermayeye gereksinimi arttırmış ve sermayenin gücünü çoğaltmıştır. Bu da emeğin sermaye tarafından sömürülmesi olayını doğurmuştur. Bu durum doğal olarak tepkilere yol açmış, işçiler bilinçlendikçe ve sınıf olgusunu kavradıkça, sömürülmelerini önlemek, hak ve menfaatlerini koruyup geliştirebilmek

için örgütlenme yollarını aramışlar ve zorlu mücadelelerden sonra bu hakkı kazanabilmişlerdir.

Genel olarak söylendiği üzere, sendikaların; yani ortak ekonomik ve sosyal menfaatlerini korumak ve geliştirmek ve çalışma koşullarını iyileştirmek üzere işçilerin kurdukları kendine özgü derneklerin doğmasını hazırlayan nedenin, yalnız makinenin ve fabrika sanayinin ortaya çıkmasına bağlanmaması gerekir. Kuşkusuz makine büyük işçi kitlelerini bir araya getirmekle, sendikacılığın hızla gelişmesinde büyük bir etken olmuştur. Fakat olayları yakından izlersek, sendikacılığın doğuşunun sebebinin sadece makineleşmede değil, anamalcı sistemin bütünü içinde düşünmek gerekir. Anamalcı sistem, küçük atölye sistemini yıkararak ve makineleşmeden önce imalathanelerde kalabalık işçileri toplayarak, vaktiyle loncalar içinde toplanmış öğeleri birbirinden ayırdı ve girişimcinin karşısına durmadan artan, işçi olarak kalması kaçınılmaz ve sınıf bilincine ulaşmakta bulunan insanlar koydu. Anamal ve işçilerin bu çoğalmasi olayı oluşurken, sanayinin başında bulunanlar, sınırsız bir rekabetin baskısı altında ücretleri düşürdüler. Zanaat ve küçük atölye kesiminde durmadan giriştikleri rekabet de ücretlerin düşüşünü kolaylaştırdı.

Yeni toplumun bu iki yeni olayı işçi sayısındaki artış ve rekabet aynı yönde hareket ederek sendikaların kurulmasına elverişli ortamı hazırladılar. İşçiler bir araya gelince daha kolay anlaştilar, yaşama ve çalışma koşullarını koruyabilmek için dayanışmaya girdiler ve koalisyonlar oluşturdular.

Artık, ücretlerin ve öteki çalışma koşullarının müzakeresinde karşı karşıya bulunanlar bir sanayiye, bir bölge hatta bir ülkeye mensup bütün işverenlerle işçilerdir. Başka bir deyimle sermaye ile emektir (Talas, 1983:178).

Ulaştırma araçları ve olanakları geliştikçe ve ekonomik rekabet şiddetlendikçe işçi sendikalarının büyüdüğünü, ulusal federasyon ve konfederasyonların kurulduğunu, ulusal sınırların aşılarak uluslararası bir nitelik kazandığını gözlüyoruz.

2.3.2.1.1. Ücretler

Liberal doktrin Sanayi Devrimi'nin en hızlı gelişme gösterdiği 18. ve 19. yy.'larda yeni işçi ve işveren ilişkileriyle bağlantılı olarak serbestliği ve mesleki dernekler kurma yasağı getirmiştir.

Bu yasak, emeğin sermaye karşısındaki güçsüzlüğünü perçinlemiş ve emek bir mal olarak görülmüştür. Tarım kesiminden ve lonca sisteminin yıkılmasından sonra zanaatten ve küçük atölyelerden yeni sanayiye ve kentlere akın eden işgücü, çok ağır çalışma ve yaşama şartlarının altında, kendisine işveren tarafından saptanan ve önerilen ücreti kabullenmek durumunda kalmıştır.

Klasik kişi hürriyetleri 18. yy.'ın ürünüdür. Fakat sosyal haklar tanınmadığı sürece başlı başına hürriyeti sağlamaya, büyük kitleleri ondan yararlandırmaya yeterli değildir. (Kapani, 1970:7) Bunun en güzel örneğini Sanayi Devrimi'nin yaşanmaya başladığı 18. yy. Avrupası'nda görmekteyiz. Birçok Avrupa ülkesinde coşkular yaratan yeni siyasal özgürlükler, aslında ekonomik bakımdan sermaye karşısında zayıf olanları, devlet koruyuculuğundan yoksun bırakarak eksik kalmıştır.

2.3.2.1.2. Çalışma Süreleri

Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı önemli sorunlardan biri de, çalışma sürelerinin çok uzun olmasıdır. 18. yy.'ın sonunda teknolojinin ilerlemesiyle üretim biçimlerinin ve tekniklerinin değişmesi birçok insanı işsiz bırakmış, emeğinden başka

satacak bir şeyi olmayan işçiler rekabet içine düşmüş ve böylece kendilerine önerilen çalışma koşullarını kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bu koşullardan biri de günde 15-18 saate kadar çıkan çalışma süreleridir (Talas, 1983:34).

2.3.2.1.3. Çocukların ve Kadınların Çalışma Yaşamına Girişi

Kadın ve çocuklar Sanayi Devrimi'nden önce de üretim çalışmalarına katılmaktaydılar. Fakat Sanayi Devrimi'nde kadın ve çocuklardan bedensel güçlerinin üzerine çıkması beklenmiş, ekonomik ve teknik nedenlerle fabrika çalışmalarına katılmışlardır. Üretim tekniği sadeleştiği için uzun yıllar süren çıraklık devreleri geçirmeye gerek kalmamıştır.

Çocukların bu biçimde kötü çalışma koşulları içinde olmaları, kuşakların bozulması, genç yaşta ölümlerin, sakatlıkların artması ve toplumsal huzursuzluklar gibi sonuçları beraberinde getirmiştir.

2.3.2.1.4. İşçilerin Birleşmesi ve Sendikaların Doğuşu

Yalnız ve tek tek hareket ettiklerinde hak ve menfaatlerini koruyamayacaklarını anlayan işçiler, birlikte çalışmanın gereğini ekonomik ve sosyal koşulların baskısı ile hızla anlamaya başlamışlardır. Birçok sanayileşmiş ülkede, işçilerin örgütlenerek ekonomik ve sosyal haklarını savunmaya çalışmaları kolay olmamıştır. Örgütlenme hakkı yavaş yavaş kazanılmıştır. Yasaların, devletin koruyuculuğundan yoksun bulunan işçiler, yasaklara karşın grevler yaparak, şiddet hareketlerine başvurmuşlardır.

3. TÜRKİYE’DE SENDİKACILIĞIN DOĞUŞU

3.1. CUMHURİYET’İN KURULUŞUNDAN ÇOK PARTİLİ DÖNEME

KADAR SENDİKACILIĞIN GELİŞİMİ (1923-1946)

Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlanmış ve bağımsızlık kazanılmıştır. Cumhuriyet’in ilanı ile ortaya ülkenin vatandaşlarının kimlik sorunu çıkmıştır. Çok uluslu bir imparatorluktan ulus devlete geçilmiş, fakat bunun toplumsal alanda karşılığı henüz oluşturulmamıştır. Ulus devletin ideolojik boyutunun oluşturulması zaman almıştır. (Yükselbaba, 2001:84)

Bu dönemin önemli uygulamaları, İttihat ve Terakki’nin de yapmaya çalıştığı “toplumda, burjuvazi’ye ait gerçekleri yerleştirmeye çalışan sosyal ve kültürel reform girişimleridir.” Ekonomik alan dışında da yapısal reformların başında modern dünyaya uyum için gerekli laik bir dünya görüşüne geçiş ve modernizasyon için gerekli düşünsel temeller kurulmaya çalışılmıştır. Kapitalist sisteme geçişin zorunlu bir basamağı olan tarımda kapitalistleşme sanayileşmeden önce Cumhuriyet’in başlangıç ihtiyaçlarındandır. Tarımda ayakbağı olan miri toprak düzeni Medeni Kanun’la sona erdirilmiştir. Anadolu’da azınlıklara ait topraklar, savaş sonrası taşra zenginlerinin eline geçmiştir. Ticari alanda da azınlıkların yerini yerli sermaye almaya başlamıştır. Bunlar milli burjuvazi için ilk sermaye birikimleridir (Gevgilili, 1989:46-47). Milli burjuvazinin ciddi oranda bir sermaye birikimi sağlaması ancak 2. Dünya Savaşı döneminde mümkün olmuştur.

Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu’nun nüfusu %20 dolayında azalmıştır. Hatta bazı doğu illerinde nüfusun yarısı ölmüş ve dörtte biri de büyük şehirlere göç etmiştir. Batı illerinde ise özellikle 12 ilde kadın nüfusunun %30’dan fazlası dul kalmıştır

(Zürcher,2000:239). Oldukça geniş tarım arazileri olan Türkiye'nin tarımsal işgücü eksikliği savaşta verilen kayıplarla iyice artmıştır.

Yeni kurulan Cumhuriyet, sınıf çatışmasıyla uğraşmak istememiştir. Halk söylemi Kemalistlerin 1923'te kurdukları partinin adında kullanılmıştır: Halk Fırkası. Ayrıca her türlü muhalefetin yaratacağı fikir ayrılıklarından çekinmekteydiler ve bu farklılıklara tahammülleri kalmamıştır. “İşçileri yeniden kazanmak, en azından öfkelerini yatıştırmak için şimdi acilen bir ideolojiye ihtiyaç vardı. Çare korporatizmde bulundu” (Ahmad,1995:139,145). Korporatizm ile sınıfsal ayrılıkların üzeri örtülerek toplum tek bir potada erilmek istenmiştir.

Cumhuriyet sonrası işçiler lehine düzenlemeler yapılmamıştır. Ne sendika hakkı ne grev hakkı verilmiştir. Bunun yerine işçilere korporatizm ilkelerine göre devletin gözetiminde uyumlu bir yaşam sürmeleri söylenmiştir (Ahmad,1995:143). Osmanlı'dan sanayi altyapısı devralınmamıştır. Sosyalist partiler Cumhuriyet öncesinde hiç kök salamamışlardır. Sınıf bilinci ise örgütlülüğün zayıflığından gelişmemiştir. Böyle bir ortamda ayrıca Kemalist ideoloji ile sarmalanan, “halkın devleti” diye tanımlanan bir devletle karşı karşıya olan işçilerin grev yapması, bazı taleplerde bulunması kolay değildir (Ahmad, 1998:147).

3.1.1. İzmir İktisat Kongresi

Bütün bu olumsuzluklara rağmen 1923 yılı işçi sınıfı açısından birçok gelişmeye sahne olmuştur. Bunlardan birisi de 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de toplanan İzmir İktisat Kongresi'dir. Türkiye'nin ekonomik kalkınması açısından izlenecek politikaların ve ekonomik yapılanmalardaki bütün kesimlerin yeniden örgütlenmesini amaçlayan bu kongrenin bir başka yüzü daha vardır. O da Ulusal

Kurtuluş Savaşı'nda işbirlikçilik katına ulaşmış İstanbul sermayesi ile İzmir Anadolu sermayesinin çiftleştirilmesi idi.

Bu kongreye toplumun her kesiminden temsilciler katıldı. İşçiler de önemli ölçüde temsilcileriyle katılmıştır. Kongrede işçiler örgüt olarak Milli Türk Ticaret Birliği tarafından yönlendirilen İstanbul Umum Amele Birliği tarafından temsil edildiler. Kongrede işçiler ile ilişkili bir takım kararlar kabul edilmiştir (Genel-İş, 2000:10-11). “Bu işçi grubunun Kongre Başkanlığı'na sunduğu raporda işçilerin bir sınıf olduğu belirtildi ve grevli sendika hakkı savunuldu” (Ökçün, 1971:165). Ancak Birliğin talepleri gerek öz gerekse biçim olarak sendika özgürlüğü ve sosyal haklar açısından o dönemde Batı'da ulaşılan düzeyin oldukça gerisinde kalmıştır. Kongrede “işçi grubu esasları” olarak kabul edilen ilkelerin en önemlisi 4. maddede yer alan sendika hakkının tanınması ve Tatil-i Eşgal Kanunu'nun gözden geçirilmesine ilişkin olanıdır.

1923 sonrası uygulanan ekonomik politikaların temeli İzmir İktisat Kongresi'nde atılmıştır.

İzmir'de toplanacak olan İktisat Kongresi'nden önce bağımsız işçi örgütleri, Türkiye işçi sınıfının isteklerini çeşitli bildirimlerle açıklamışlardır. Kongreye, İstanbul Amele Birliği'nin temsilcilerinin katılmalarına karşı çıkmıştır.

İstanbul Amele Birliği'nin, İzmir'de yapılacak olan iktisat kongresine işçileri temsilen katılacağı hükümetçe açıklanmıştır. Dernek üyeleri önce, İngiliz sosyal siyasetçisi Mac Donald tarafından eğitildi. Ve her işçi temsilcisi, kendi cebinden ödediği paralarla kongreye katılmıştır. (Üstün ve Yücel, 1975:19)

Kongreye gönderilmek üzere her kazadan seçilmesi öngörülen sekiz temsilciden birinin işçi olması kabul edilmiştir. Ancak, kongreye katılacak işçi temsilcilerinin gerçekten işçi olmalarına yeterince özen gösterilmemiştir (Şnurov, 1973:22).

Öte yandan, işçilerin isteklerini Kongre'ye sunan İstanbul Amele Birliği, Kongre'nin en hazırlıklı ve bilinçli grubunu oluşturan ve tüccarların örgütü olan Milli Türk Ticaret Birliği ile işbirliği etmiştir. Gerçekten, Amele Birliği kurulduktan sonra Ticaret Birliği'ne sunduğu raporda, İktisat Kongresi'nde, tüccarların desteğini istemiştir. Kurtuluş Savaşı kazanılır kazanılmaz, İstanbul tüccarları tarafından kurulan Milli Türk Ticaret Birliği de kongre öncesinde yaptığı hazırlık toplantısında, kendi eliyle ve kendi binasında kurduğu Türkiye Umum Amele Birliği'ne yardım edilmesi oybirliği ile kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte, işçi grubunun iktisat kongresinde yer alan maddelerin oylama sonuçları incelendiğinde, ileri önlemler niteliği taşıyan kimi işçi isteklerine en çok karşı çıkanın tüccar grubu olduğu görülmektedir. Buna karşılık, işçi grubunun ise tüccarların isteklerine aynı ölçüde karşı koymadıkları anlaşılmaktadır (Gülmez, 1983:198-199).

Aydınlık grubu kongreye büyük ilgi göstermiş ve kongreye gidecek işçi ve köylü delegelerine, bu derginin sayfalarında yol göstermiştir, akıl vermiştir. Dr. Şefik Hüsnü "Amelenin Sermayedar nizamı altında kabul edilmeksizin idame-i mevcudiyet edemeyeceği" hususları şöyle sıralamıştır:

- 8 saatlik işgünü
- Yer altında çalışanların altı saatten fazla çalıştırılmaması
- 14 yaşından küçük çocukların çalıştırılmasının yasaklanması
- Kadın ve çocukların gece çalıştırılmasının yasaklanması
- İş esnasında sakatlananların sigorta edilmesi

- Fabrika ve imalathanelerde işçiler tarafından komiteler teşkiline izin verilmesi ve patronlarla işçiler arasındaki münasebetlerin bu komiteler vasıtasıyla kabulü.
- Grevlerin kanunen kabulü
- Haftada 24 saat istirahat müddeti
- Sendika kurma hakkının tanınması (Tüm İktisatçılar Birliği, 1976:73)

Kongre’de Çiftçi Grubu’nun, Tüccar Grubu’nun, İşçi Grubu’nun hazırladığı esaslar açıklanmış ve ilgililerin üzerinde çalışması kararlaştırılmıştır. İşçi grubunun 34 maddelik listesinde yer alan isteklerin bazıları şunlardır:

- a. Amele yerine “işçi” denilecektir.
- b. 1 Mayıs, İşçi Bayramı olarak kanunlaştırılacaktır.
- c. İşçilere kendi sınıflarının örgütlerini kurma hakkı tanınacaktır.
- d. İşgünü 8 saat olacaktır.
- e. Seçimler mesleki temsil usulüne göre yapılacaktır.
- f. 12 yaşından küçükler çalıştırılmayacaktır.
- g. Üç aylık sürenin sonunda muakkat işçi olma durumu kaldırılacaktır.
- h. Tatil günlerinde ücret ödenecektir.
- i. İşçiler yılda bir ay izin kullanacaklardır.
- j. Sakat işçilerin yaşamaları güvence altına alınacaktır.
- k. İşçiler için hayat sigortası kurulacaktır.
- l. İşçiler için hastaneler yapılacaktır.
- m. Vergiler herkesin gelirin göre alınacaktır.
- n. İşçilere sosyal mesken yaptırılacaktır (Ökçün, 1971:430-434).

İşçilere sendika hakkının tanınması ve bunu sağlayacak değişikliklerin Tatil-i Eşgal Yasasında yapılması isteğine, Kongre'ye egemen olan grupların karşı çıkmaması anlamlıdır. “Devlet gücünü arkasına alarak, devletten imtiyazlar sağlayarak, azınlıkların elindeki mevkilere yerleşmek isteyen” Türk tüccarının kendi eliyle örgütleyerek Kongre'de temsil ettirdiği işçileri bu aşamada karşısına alması beklenemezdi (Gülmez, 1983:202). Üstelik İktisat Kongresi'nde kabul edilen ilkelerin dilek niteliği taşıdığı, bağlayıcı bir yanının bulunmadığı göz önüne alınırsa, tüccar grubunun ve diğer grupların sendikal haklardan yana olmalarının nedeni kendiliğinden ortaya çıkar. İzmir İktisat Kongresi'nde işçiler lehine, üzerinde durulmaya değer kararlar alınamadı (Talas, 1983:174'den aktaran Kovan,1993:37).

Kongre'nin sonunda, kavramsal olarak Misak-ı Milli'den esinlenen bir “Misak-ı İktisadi” kabul edildi. Bunun dışında, Kongre'yi katılan toplumsal katmanlar açısından değerlendirirsek, büyük ölçüde çiftçi ve tüccar gruplarının egemenlik ile kapandığını söyleyebiliriz. Küçükömer “Kongre'ye bürokrat-eşraf işbirliğinin hakim olduğu” görüşündedir (Küçükömer, 1969:99). Kongrede etkinliği en az olan grup ise işçi grubu olmuştur. Bu sonuç, dönemin toplumsal güç yapısı düşünüldüğü zaman şaşırtıcı olmamalıdır. Belirli bir nicel büyüklüğe ulaşmamış, toplumsal olarak güçsüz ve örgütlülükten tamamıyla uzak bulunan bağımlı çalışanlar kitlesinin taleplerinin Kongreye yeterince yansımaması doğal karşılanmalıdır.

Bu Kongrede oluşan genel felsefenin ise liberal iktisat düzeni yönünde olduğu söylenebilir. Aslında, bu felsefe Kongrede değil, belirli bir tarihsel geçmiş içerisinde oluşmuştur.

Mustafa Kemal nutkunda değindiği iktisat devrinin ilkeleri üzerinde durmadığı, Kongrede de bunun ilkelerini belirtmediği için, başlayacak

iktisat devrinin ölçüleri ve nizamı henüz dumanlıydı. Ama öyle görünüyordu ki yeni Türkiye, genel olarak Batı manasında liberal bir iktisat düzenine yönelecektir. Kongrenin temenniler şeklinde de olsa kabul ettiği umumi esaslar, ancak liberal bir iktisat nizamının havasına uygun şeylerdi (Aydemir, 1965:353).

Bu bağlamda, Kongre’de, genel olarak kalkınmacı, yerli ve yabancı sermayeyi piyasaya dönük çiftçiyi özendirici, ekonomik hayatın denetiminin milli unsurlar geçmesini kolaylaştırıcı ve ılımlı bir korumacılığı öngören tezlerin ön plana çıktığını ifade edebiliriz. Kongrede oluşan genel felsefenin, gümrük politikalarındaki zorunlu sınırlamalar türünden istisnalar dışında yedi yıl boyunca genç Türkiye Cumhuriyeti’nin iktisat politikalarına da egemen olacağı gözlenecektir (Boratav, 1990:34).

Ancak, İzmir İktisat Kongresi, hem yönetim, hem de farklı toplumsal katmanlar açısından daha sonra izlenecek iktisat politikalarına ışık tutmakla birlikte, Kongre’nin sonuçlarını abartmamak gerekir. Her şeyden önce, birbiriyle ne denli tutarlı oldukları, uygulanma olanakları, finansman yolları araştırılmadan ve öncelik dereceleri belli olmadan alınan bu kararlar bir program ya da plan olmayıp genel nitelikte dilekler görünümündedir (Sarc, 1983:349).

3.1.2. İstiklâl Mahkemelerinin Kurulması

Asıl muhalefet ise, doğu illerinde 25 Şubat’ta patlayan ayaklanma olmuştur. Bir Kürt isyanı olan ayaklanmada ulusçu yönler olsa da isyana büyük ölçüde dini öğeler hâkimdir. Mustafa Kemal krizlere karşı çözüm üreten biri olarak, önce Başbakanlıktan Fethi Bey’i alıp yerine İsmet Paşa’yı getirmiştir. Bundan sonra 4 Mart 1925’te acilen Takrir-i Sükun Kanunu çıkarılmıştır. 4 Mart 1929’da kaldırılan bu kanun Meclis’e

olağanüstü yetkiler vermiştir (Zürcher, 2000:245-246). Terakkiperverci muhalefetin kanunun Anayasa'nın 70'inci maddesine aykırı olduğunu öne sürmesine karşın kabul edilen Takrir-i Sükun Kanunu, işçi örgüt ve eylemleri için yasaklayıcı bir çerçeve oluşturmuştur (Gülmez,1983:364). Aynı süreçte uygulamaya geçen İstiklal Mahkemeleri olağanüstü yetkilerle donatılarak tüm muhaliflerin susturulması için kullanılmıştır. Bu mahkemeler tarafından 500'den fazla kişi ölüm cezasına çarptırılmıştır. İlk olarak ılımlı bir parti olmasına rağmen Terakkiperver Cumhuriyetçi Parti, Haziran 1925'te kapatılmıştır (Ahmad,1995:87; Zürcher,2000:257). Hükümetin işçilerin örgütlenmelerini de engelleyen bu tutumu o gün iktidar partisi olan CHP'nin işçi kitlelerinin bilinçlenmelerini, kendi hak ve çıkarlarını birleşerek aramalarını istemediğini gösteriyordu. Bütün partileri kapatarak güdümlü bir yönetime giden CHP, işçi kuruluşlarının kendi isteklerine ve görüşlerine göre yönetilmesi amacıyla giderek daha sıkı tedbirlere başvurmuştur. Takrir-i Sükun artık ihtiyaç duyulmadığı bir dönemde kaldırılmıştır.

1925 yılının 1 Mayıs'ında bildiriler dağıtan işçiler "hükümeti devirmeye çalışmak iddiası ve "vatana ihanet" suçu ile mahkemeye verilmiştir. Bunlardan sonra işçi haklarını savunan örgütler kurmak bir cesaret işi olmaya başlamıştır (Çeçen, 1973:13).

1926'da çıkarılan Medeni Kanun yurttaşların dernek kurma özgürlüğünü esaslara bağlamıştır. Medeni Kanun'un 53. ve 72. maddeleri doğrudan cemiyetlere ilişkindir. Medeni yasa, dernek hak ve özgürlüğünü doğal haklardan sayan 1924 Anayasası'na koşut olarak "fevkalade liberal" bir anlayışla düzenlenmiştir (R.İşık, 1962:61-62).

Toplu İş Sözleşmesinin “umumi mukavele” adıyla Türk çalışma yaşamına girişi 22 Nisan 1926 tarihli Borçlar Yasası ile gerçekleşmiştir. Böylece, toplu pazarlık, yasal planda tarihsel olarak erken doğan bir kurum niteliğini taşımaktadır. Borçlar Yasası, toplu iş sözleşmesini yalnızca iki maddesinde düzenlemiş 316. maddesiyle işçi ve işçi derneklerine işverenlerle “umumi mukavele” yapma hakkı tanımıştır. 317. maddesiyle ise bireysel iş sözleşmelerinin toplu iş sözleşmesine aykırı olamayacağını belirtmiştir. Çeşitli yabancı yasaların doğrudan çevirilerine dayanan yasalarla getirilen bu hakların gerçekte kullanılmasını sağlayacak yasal çerçeve oluşmamıştır. Çünkü 1926 yılında yürürlükte olan Tatil-i Eşgal Yasasına göre, kamuya yönelik hizmet gören kurumlarda çalışan işçilerin sendika kurmaları yasaklanmıştır.

Bu yüzden Borçlar Yasası’ndaki kuralların kağıt üzerinde kalmasının başlıca nedeni, kendilerini yaşama geçirecek sendika ve grev hakkı bulunmamasıdır. Diğer bir neden ise siyasal bağlamda kuralların yaşama geçirilmesinde elverişli asgari bir çoğulcu demokratik rejimin bulunmamasıdır. 1926 yılından İş Yasası’nın yürürlüğe girdiği 1937 yılına kadar çalışma ilişkilerinde genel olarak Medeni Kanun ile Borçlar Kanunu hükümleri uygulanmıştır.

Takrir-i Sükun sonrasında 1930’lardaki ekonomi siyaseti yine aynı temelden yürütülüyordu; “toplumsal barış”ı korumak. Bunun için her türlü baskıcı yöntem uygulanmıştır. Ceza yasasındaki 141. ve 142. madde “komünist propaganda”nın çok geniş yorumlanmasında kullanıldı. Her türlü eleştiri bu maddenin içerisine sokuldu ve düzinelerce insan bu nedenle tutuklanmıştır (Ahmad, 1995:143).

Sınıflar arası uçurumun arttığı böyle bir ortamda CHP’ye karşı tepkiler de yoğunlaşmıştır.” Tek parti sisteminde Cumhuriyet Halk Partisi’nin devlet aygıtıyla sıkıca özdeşleşmiş olmasından dolayı, bu hoşnutsuzluk devlete olduğu kadar partiye de

yönelik olmuştur.” Bütün bu gerilimlerin farkında olan iktidar siyasal anlamda yeni açılımlar yaratıp, liberalleşmeye yönelme kararı vermiştir. Bu kararda uluslararası konjonktürün de payı bulunmaktadır (Zürcher, 2000:302).

Siyasal anlamda liberalleşme kararından sonra göstermelik bir parti kurulmasına karar verilmiştir. “Bu parti halkın hoşnutsuzluğu için bir emniyet vanası olacak ve rejimi eleştirenlerin şikayetlerini açığa çıkaracaktı.” Paris büyükelçisi Fethi Bey çağrılarak bu görevi üstlenmesi istenmiştir. Ülkenin artık diktatörlük görüntüsünden çıkması gündeme gelmiştir. Serbest Fırka aslında “sadık bir muhalefet” olarak görülmüştür (Ahmad, 1995:89).

Fakat liberalleşme yine de sınırlı olmuştur. Örneğin kurucularından ibaret kalmaya mahkum “Layık Cumhuriyet İşçi ve Çiftçi Fırkası ve Sosyal Demokrat Fırkası müracaatları bile red ile karşılanmıştır” (Erişçi, 1951:21).

1930 yılı çok partili döneme geçiş deneyine sahip olmuştur. Serbest Fırka her yerde büyük coşkuyla karşılanmıştır. Bu coşku karşısında CHP büyük bir şaşkınlık yaşamıştır. Halka yabancılaşan Parti, Serbest Fırka’nın partiyi eleştirmesinden dolayı tepki toplayacağını ve korunması gerekeceğini zannetmekteydi. Bu büyük kitle gösterisinden sonra işçilerin grevleri, militan gösterileri olmuştur. İki partili deneyim, iktidarı sarsmıştı; bunun üzerine 17 Kasım 1930’da Serbest Fırka dağıtılmıştır (Ahmad, 1995:89). Ardından, sosyalist/komünist muhaliflere, aydınlara, işçilere dönük tutuklamalar, yargılamalar 1930’larda hız kazanmıştır. Bunda özellikle işçilerin Serbest Fırka’ya destek vermesinin payı büyüktür (Ahmad, 1998:141-145).

3.1.3. CHP’nin İşçi Sınıfı Hareketine Yaklaşımı

CHP 1931’de Türkiye’nin sınıflı bir toplum olmadığını programına dahi geçirmiştir. “Cumhuriyet Halk Fırkası her bakımdan bir iktidar tekeli kurdu ve

1931'deki parti kongresinde Türkiye'nin siyasal sistemi tek parti sistemi olarak ilan edildi (Zürcher,2000:257). Program üzerinde tartışılırken parti sekreteri şöyle diyordu: "Memlekette bir sınıf şuuru uyandıracak tahrikat hissediliyor. Biz bu zeminde uyanık olmak lüzumuna kaniiz" (Erişçi, 1951:21). Ayrıca yapılan konuşmalarda partinin tüm halkın çıkarlarını koruyan bir kuruluş olduğu ifade ediliyordu. CHP'nin dikkate aldığı sınıflar arasında işçiler ve köylüler yoktu. Sanayinin fazla gelişmediği bir ülkede işçileri ve çıkarlarını ifade etmek gereğini duymuyorlardı.(Cumhuriyet, 29 Ocak 1931'den aktaran Ahmad, 1998:146) "CHP hem burjuva yönüyle, hem de ulusal burjuva yaratma amacı dolayısıyla, karmaşık bir partiydi" (Eroğul, 1994:44-49).

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 10 Mayıs 1931 tarihli Büyük Kongresi, Kemalist ideolojinin simgesi olan altı okun yani Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılığın biçimlendirilmeye başladığı kongre olmuştur. (Ahmad, 1998:147) CHP'nin 1935 Programı'nda yapılan bazı değişikliklerle bu ilkeler 1937 tarihinde Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 2.maddesine aktarılmıştır (CHP Programından yararlanan,1935, Levent Köker, 2000:133).

Bu ilkeler "toplumsal birlik ve dayanışma" çerçevesinde, yeni toplumun kuruluşunda ortaya çıkan aykırı seslerin yok edilmesinde de kullanılmıştır. Halkçılık ve Devletçilik, sosyal ihtiyaçlara cevap vermeyi hedefleyen, aynı zamanda işçiler üzerinde etkili olabilecek komünist akımların kırılmasına yaramıştır. Laiklik ilkesi ordunun içinde temellenmiştir. Bu ilkeyle toplumda islamcılarının zemininin zayıflatılması amaçlanmıştır. Bu anlamda 4 Mart 1924 hilafetin kaldırılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması tepkilere neden olmuştur. Kürtler arasında din çok daha etkin bir faktör olması nedeniyle Kürt ayaklanmalarının bu nedene dayandığını görürüz (Işık,1995:80-83). CHP Programında Laiklik ilkesini şu şekilde ifade etmiştir: "Din telakkisi vicdani

olduğundan, Fırka, din fikirlerini Devlet veya dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin muasır terakkide başlıca muvakiyet amili görür” (Köker, 2000:134-135).

1931 yılında milliyetçi ideolojinin üretim yeri olan Türk Ocakları kapatılmıştır. Bütün toplumu kapsamak, kapitalizmin yerleşmesini sağlamak için tüm Türkiye’ye yayılan -özellikle köylere- Halkevleri kurulmuştur. Halkevleri Kemalist fikirleri Türkiye’de yaymakla görevli kurumlardır (Ahmad, 1998:147).

1930’larda ekonomik alanda devletçiliğin uygulanmasıyla ortaya çıkan sanayileşme kadın işgücünü de çalışma hayatına çekmiştir. Bu durum kadınların toplumsal alanda özgürleşmesini getirmiştir. Toplumsal dönüşümün en önemli ayaklarından biri olan kadınların özgürleşmesi, hukuksal düzenlemelerle desteklenmiştir. O güne kadar tarım alanında ücretsiz çalışmanın bir parçası olan kadın, artık yeni açılan fabrikalarda “yeterince iş verilmediği” için şikayet eder hale gelmiştir. Tekstilden sigara imalatına kadar tüm alanlara giren kadınlar yeni bir siyasal statüye kavuşturulmuştur. Nisan 1930’da kadınlara belediye seçimlerinde oy kullanma hakkı verildi. 1934te ise kadınların seçme seçilme hakkını tanıyan kanun mecliste oybirliği ile kabul edildi. Şubat 1935 seçimlerinde 18 kadın milletvekili seçilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte artık görücü usulü evlilik gibi, kadınların söz hakkı olmayan uygulamalar yavaş yavaş tarihe karışmaya başlamıştır. Kentlerde çekirdek aile yeni bir hayat biçimi olarak oluşmuştur (Ahmad, 1995:127,129).

İşçiden, ücretten bahsetmenin tamamen kapitalistler ve resmi politikacılarla sınırlandırıldığı, türlü bahanelerle baskı ve tutuklamaların arttığı daha sonraki senelerde CHP kendi kadroları içinde işçileri teşkilatlandırmak amacıyla girişimlerde bulunmuştur. Parti 1935’te İzmir’de CHP İşçi ve Esnaf Birliği’ni kurdu muştur. Bu

birliğin amacı İşçi ve esnafı rejime her veçhile bağlı ve faydalı kılmak idi (Erişçi, 1951:22).

CHP sınıf bilincini uyandırmasına meydan verecek örgütlerin kurulmasını ve yaşamasını istemiyordu. Bu nedenle işçilerin örgütlenmelerine izin verilmezken, o sıralarda hazırlanan Esnaf Cemiyetleri Talimatnamesi ile esnaf arasında meslek esasına dayanan cemiyet kurulmasına izin veriliyordu. Sendika biçiminde olmamak üzere kurulan dernekler, mesleğin teknik bakımından gelişmesi, meslek anlaşmalarının çözümü ve meslektaşlar arasında dayanışma ve yardımlaşma sağlanması gibi işlerle uğraşıyorlar, sınıfsal çıkarlar ardında koşmuyorlardı. Esnafa dernek kurma izni veren hükümet sınıf ilkesine dayanan sendika kurmasına, işçilerin sosyal ve ekonomik çıkarlarını elde etmek için sosyal alanda mücadelelere girişmelerine izin vermiyordu. Böyle güdümlü bir ortamda işverenlerin istedikleri gibi davranmaları, ücretleri keyiflerine göre ayarlamaları, işçileri yer altı mücadelelerine doğru kaydırması (Sülker, 1955:29).

İşçi hareketleri baskı yoluyla durdurulamayınca, 1931 seçimlerinde CHP yöneticilerinin izniyle, bazı işçi liderleri milletvekili adayı gösterilmiştir. Hükümetin yardımlarıyla işçi örgütlerinin çoğu yardım sandıkları şekline dönüştürülmüştür. Böylece dolaylı yollardan egemen çevreler, işçi kitleleri üzerinde ekonomik bir baskı düzeni kurmuşlardır. Sendikasız işçiler bu gidişin de önüne geçememiştir. İşçilerin karşı koymalarına rağmen yetkililer işçi örgütlerinin yönetimine avukat, mühendis gibi işçilikten gelmemiş kişileri tayin ettiler. Örneğin; Taşçılar ve Betoncular Birliği'nin başında bir mimar Demiryolu İşçileri Birliği'nin başında ise bir mühendis vardı. Yöneticiler sarı sendikalara (Emeğini satarak geçinen işçilerin işverene karşı haklarını korumak, işçiler lehine etkin faaliyetlerde bulunmak amacıyla kurulan, fakat tam tersi

bir işlev görerek, el altından işverenle işbirliği yapıp işçiler aleyhine faaliyette bulunulan sendikacılık türü.) dahil olan işçilerin sayılarını artırmak için büyük çaba göstermiş, ücretsiz işçi lokalleri açmış ve İş Bulma Kurumu'nu kurmuştur. Hükümet yetkilileri işçilerden ısrarla CHP'nin denetiminde bir işçi birliğinin resmen kurulmasını isteyince, işverenler daha da ileri giderek, hükümetin kontrolündeki işçi birliklerinin çalışma yönünden sapma gösteren işçileri işten çıkardılar. Bununla beraber işçiler, hükümete bağlı birliklerin hiçbir yarar sağlamadığı gibi, aidat kesintileriyle de bütçelerine yük getirdiğini ileri sürmüştür (Çeçen, 1973:15).

1935'lere gelindiğinde devletçilik ilkesi hem en tepe noktasında hem de en tartışmalı dönemdeydi. Çünkü “ne parti ne de hükümet, devletin ekonomiye müdahalesinin sınırlarını, özel sektörü ve bu sektörün CHP içindeki destekçilerini tatmin edecek şekilde tanımlayabilmiştir”. Bu belirsizlik toprak ağalarını, burjuvaziyi rahatsız etmiştir. Toprak ağaları toprak reformu yapılamayacağı konusunda garanti verilerek sakinleştirilmiştir. Yükselen kapitalist sınıf devletçiliğin kendilerini nasıl etkileyeceğini bilemiyordu. Parti Genel Sekreterliğine Recep (Peker)'in getirilmesi (1931) kapitalistleri daha da endişelendirmiştir. Recep (Peker), totaliter bir eğilim sergilemiştir ve bu CHP'nin devlet üzerindeki ağırlığını artırmıştır. “Nihayet 1935'te, Almanya'daki Nazi örneğini izleyen CHP parti ile devletin birleşmesini öngören bir tasarıyı kabul etmiştir; genel sekreter İçişleri Bakanlığı görevine getirilirken, partinin il başkanları vilayetlerine vali olarak atanmışlardır.” Kemalistler böylece tek parti diktatörlüğünün son adımını atmıştır (Ahmad, 1995:127,129).

Bütün bu süreç, bürokrasinin reformlarla sökülemeyecek bir şekilde kök salmasını sağlamıştır. Dünya'da kriz sürecine girilmiş; Almanya gittikçe güçlenmeye başlamıştır. Almanya'nın bu şekilde güçlenmesi Türkiye'yi -geleneksel olarak Almanya

yakınlığı Osmanlı'nın özellikle son aşamasında başlamıştır- bu devletle yakınlaşmaya götürmüştür; bundan siyaset ve ideoloji de etkilenmiştir (Ahmad, 1995:94).

Bu arada 1935 Kongresi'nde de, bir yandan sınıf ve sınıf savaşının yadsınması konusundaki görüş sürdürülürken, öbür yandan işçi sınıfının varlığından söz edilmesi ve sınıf savaşımının önlenmesini amaçlayan yasaklayıcı kurallar konulması konusundaki çelişkiye de değinmek gerekir. Gerçekten Peker, bir yandan “Türkiye’de sınıf yoktur” derken, bir yandan da “Türkiye’de ulusal endüstri(nin) ilerlemekte” ve özel kesimde de birçok işler yapılmakta olmasının sonucu olarak, ülkede “geniş bir işçi sınıfı(nın) türemekte” olduğunu belirtmekten geri kalmamaktadır. Bu çelişkili tutumun, dolayısıyla grev ve lokavtın yasaklanmasının nedeni devletçi ekonomi politikasının sonucu olan ya da oluşmaya başlayan işçi sınıfının, çöktüğü öne sürülen liberal devletteki sınıf savaşımına başvurabileceğinin düşünülmesidir. Böyle düşünüldüğü içindir ki, Kurultay’ın tartışmaksızın kabul ettiği 66. madde Türkiye’de sınıf düşüncelerini yayma ve sınıf kavgası amacı ile dernekler, yani sendikalar kurulması yasaklanmıştır.

Böylece İş Yasası'nın çıkarılmasından bir yıl önce sosyal haklar konusunda izlenecek yasaklayıcı ve baskıcı tutum açıklığa kavuşmuş, devlet politikası olarak da kamuya duyurulmuştur. Hatta bu tutum doğrultusundaki gelişmeler, ileride görüleceği gibi, Ali İktisat Meclisi'nde hazırlanan 1934 İş Yasası tasarısı ile daha önce başlamıştır. Denilebilir ki bu yıllarda toplumsal sınıfların varlığı yadsıma ideolojisinin yerini, sınıf savaşımını önleme düşünce ve tasarısı almış; 3008 sayılı İş Yasası da bu ideolojinin gerçekleştirilmesi amacıyla çıkarılmıştır.

Dönemin kısa ömürlü iki muhalefet partisinden yalnızca Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programında işçi sorununa genel bir anlatımla yer verilmiştir. 35. maddeye göre, “sermaye ile say ü amel münasebatı tanzim ve sermayedar ile imal

ve mesai erbabının hukuk ve menafi aynı suretle müdafaa edilecektir.” 36. madde ise “amelenin temetüe iştirak ettirilmesine taraftarız. Fakat bunu kanun kuvvetiyle değil, ikna suretiyle temin etmeye çalışacağız” denilmektedir (Tunaya, 1952:619). Görüldüğü gibi devletin görevlilerinin “hadd-i asgari”ye indirilmesinden yana olan ve liberal ekonomi görüşünü benimseyen fırka, işveren ile çalışanın hak ve çıkarlarını “aynı suretle”, aralarında herhangi bir ayırım gözetmeksizin ve eşit taraflar olarak savunmayı amaçlamaktadır. Öte yandan programda işçinin kâra katılmasından yana olduğunun açıklanması oldukça ilginçtir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın hiçbir hazırlık yapılmadan yayımlanan 11 maddelik çok kısa programında ise, işçi-işveren ilişkilerine hiç değinilmemiştir (Tunaya, 1952:633-634). Buna karşın, hoşnutsuz halk kitlelerinin varlığını ortaya çıkaran bu muhalefet deneyi, “Cumhuriyet Halk Fırkası’nı çalışanların lehine atılımlar yapmaya, daha doğrusu yapar görünmeye itecektir (Gülmez, 1983:186).

3.1.4. Kanunlarda Yapılan Düzenlemeler ve 1936 İş Kanunu

T.C. 1924 Anayasası’nın 70. maddesinde “içtima ve cemiyet kurma Türklerin doğal hakları” olarak kabul edilmiştir. Anayasanın bu maddelerinin uygulamaya geçebilmesi için hiçbir tedbir alınmadığı gibi bu konuda hiçbir kanun da hazırlanmamıştır. Hatta 1925 Takrir-i Sükun Kanunu, 1929 Ceza Kanunu bu tür hakların tam aksi yönde büyük kısıtlamalar getirmiştir (Yavuz, 1998:163-167).

Polonya Anayasası’ndan esinlendiği iddia edilen 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, işleyiş biçimine bakarak demokratik yöntemlerle kişi diktatoryası arasında bir yer bulmaya çalışan bir rejimdir. İşgale karşı çıkmak amacıyla farklı ögeleri bir araya getiren Kurtuluş Savaşı’nın başarısı üzerine kurulduğu için de ortaya çıkan anayasa,

bütün bu farklılıkları koruyarak, bütünlüklü bir Cumhuriyet rejimi yaratmak amacını gütmüştür.

Bu anayasada belirtilen süre uzun süre belirli hale getirilememiştir. Çünkü, Cumhuriyet uzun süre kendisini koruma ihtiyacı hissetmiş, iktidar ise korumanın yolunu yasaklar ve baskılarda bulmuştur (Işık, 1995:77-78). 1925 yılında yürürlüğe giren Takrir-i Sükun Kanunu'nun 1. maddesine göre, “irtica ve isyanın memleketin toplumun düzenini, huzur ve sükununu ve emniyetini, asayişini ihlal eden teşkilat ve tahrik ve teşvik ve teşebbüs ve yayın hükümet ve Reiscumhur'un tasdiki ile re'sen ve idareten men edilebilir” (Demircioğlu ve Centel, 1999:81). Kürt ve İslamcılara karşı çıkarılmış gibi görünen bu kanun, bu kadar sınırlı kalmamış her türlü toplumsal muhalefeti bastırmak için kullanılmıştır. Bu doğal olarak işçi hareketine de yönelmiştir (Işık, 1995:85).

Çeşitli kanunlarda iş hayatını düzenleyen maddeler vardır. Bunlar arasında 1 Mart 1929 tarihli Ceza Kanunu'nun 201. maddesi “sanayi ve ticaretin tehdit veya zora başvurarak engellenmesi” halinde büyük cezalar öngörmektedir. 8 Haziran'da yapılan değişiklikle bu maddeye –grev açıkça ifade edilmemekle birlikte- grev sayılabilecek türden eylemler için altı yıl kadar hapis cezası getirilmiştir (Yavuz, 1998:163).

“Cumhuriyet'in ilk yıllarında, genel nitelikte bir çalışma yasasının çıkarılması düşüncesi önem kazanır. Ancak bu yoldaki girişimler yasalaşma olanağı bulamamıştır. 1926'da çıkarılan Borçlar Kanunu, toplu iş sözleşmesini “umumi mukavele” adı altında düzenlemişse de, bu dönemde grev hakkı ve sendika özgürlüğünün bulunmayışı nedeniyle, söz konusu düzenleme önemli bir uygulama alanına sahip olamamıştır (Centel, 1996:222-223).

İş Kanunu, işçileri, bedenen ve fikren çalışanlar olarak ikiye ayırmış ve fikren çalışanları 1926 tarihli Borçlar Kanunu'na tabi tutmuştur (Tüm İktisatçılar Birliği, 1976:74).

1876 yılında yürürlüğe girmiş olan Mecelle, Cumhuriyet kurulduktan sonra dahi uygulanmaya devam edilmiş, Medeni Kanun ile onun tamamlayıcısı olan Borçlar Kanunu'nun 1926 yılında kabul edilmesiyle yürürlükten kaldırılmıştır. Borçlar Kanunu işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen maddeler içermektedir. İlk olarak iş sözleşmelerinde geçen ve işverenin yükümlülüklerini, çalışma koşullarını belirleyen; örneğin günlük normal mesai süresi, izinler, koruyucu önlemler ve sözleşmenin feshi halinde ihbar süresi gibi hususları bu kanunla düzenlenmiştir. Bunun dışında belli işkollarını düzenleyen özel kanunlar vardır: 23 Eylül 1921'de çıkarılan Ereğli Havza-i Fahmiyesi Meden Amelesininin Hukukuna Müteallik Kanunu, sekiz saatlik işgünü öngörmüştür. Ayrıca bu kanunla asgari ücret ve fazla mesai gibi konular da düzenlenerek bu ağır işkolunda işçilerin işte tutulması sağlanmaya çalışılmıştır (Yavuz, 1998:162). Cumhuriyetle gelen, işçilerle ilgili ilk düzenlemelerden biri, kömür havzasını konu alan kanunla bir takım sosyal tedbirler öngörülmesi olmuştur. Bunun nedeni hem çalışma koşullarının zorluğu hem de büyük bir işçi kitlesini içinde barındırmasıdır (Talas, 1967:182). Çalışma koşullarıyla ilgili mevzuat dahilinde, 1935'deki Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Kanunu ve kadın ve çocuk işçilerin durumlarını düzenleyen 1930 tarihli Umumi Hıfzısıhha Kanunu sayılabilir. 1909 Tatil-i Eşgal Kanunu bazı değişikliklerle 1936'ya kadar yürürlükte kalmıştır. Bu kanun grev hakkını çok sınırlı işçi kesimine vermesi, geniş bir alanda sendika yasağı ve hükümete greve müdahale için geniş yetki vermesi nedeniyle işçilerin lehine olan bir kanun değildir. Cemiyetler Kanunu ise işçi derneklerini sıkı denetim altına almıştır (Yavuz, 1998:162-163). 1924'te çıkarılan Hafta

Tatili Kanunu, Cumhuriyet'in kendiliğinden düzenlediği yasalardan biridir. Bu yasayla hafta tatili nüfusu 10,000'den fazla olan şehirlerde bir zorunluluk olmuştur (Centel, 1996:222-223).

8 Haziran 1936'da 3008 sayılı İş Kanunu Meclis'te kabul edilmiş 1937'de yürürlüğe girmiştir (Yavuz, 1998:165). Kanun çıkartılıncaya kadar birçok kanun tasarısı meclise gelip gitmiştir. Bu konuda 1923'de İzmir İktisat Kongresi'nde karar alınmıştır. 5. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Ali Fethi Okyar'ın hükümet programında da böyle bir yasa yer almıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra Ali Fethi Okyar hükümetinin (22.11.1924-03.03.1925) ve 6. İnönü hükümetinin (04.05.1931-01.03.1935) programlarına girmiştir. Fakat İş Kanununun çıkması ancak 7. İnönü hükümeti döneminde, 1936'da çıkartılmış, 1937 yılında yürürlüğe girmiştir (Işık, 1995:89; Yavuz, 1998:164). Bu kanun o güne kadar gündeme gelen tasarılarından daha antidemokratik ve bürokratiktir (Erişçi, 1951:23). 1923'te savaştan çıkmış olmasına rağmen işçilere daha fazla hak verilmiştir. Bunun nedeni siyasal iktidarın kendini sağlamlaştırma sürecinde olmasıdır. 1936'da ise siyasal iktidarın kendini sağlamlaştırma sürecini tamamladığını ve artık muhalif güçlerin sindirilmesi zamanının geldiği dönemdir. Sonuçta görülmektedir ki ekonomik koşulların hak vermeyeyle ilişkisi yoktur.

Sürekli gündeme gelip giden bu tasarılarından 1924 tarihli olanında grev hakkı tanınmıştır. Bu tasarı 1929 tarihinde hükümet tarafından geri çekilmiştir. 1928 ve 1932 tarihli tasarılarında grev ve sendika hakkı gündeme getirilmemiştir. 1936 tarihli yasa gündeme geldiğinde Sanayi Birliği tasarıya karşı çıkmıştır. Bu tasarının işverenlere yüklediklerinin çok fazla olduğunu, bunun ise hem ekonomiye hem de işçilere zarar vereceği söylenmiştir. Eğer bu tasarı yasalaşır ise sermaye yatırım yapmayarak rantiyeliğe yönelecek ve işçiler işsiz kalacak şeklindeki söylemler aslında işveren

kesiminin tehditleridir. İşverenlerin talepleri şu şekilde sıralanabilir: Bazı durumlarda ihbara gerek duyulmaksızın işten çıkarılma, lokavt hakkı, terk-i hizmet yasağının getirilmesi, çalışma süresinin 50 saat olması gibi... Hükümet İş Kanunu için ABD'li uzmanlardan da görüş almıştır. Bu uzmanlar işkoluna göre sınıflandırma yapılmasını, sayım yapılmasını, asgari ücretin saptanmasını, aynı ücretin kaldırılmasını, vasıflı eleman yetiştirilmesi için önlemler alınmasını önermişlerdir. Öneriler arasında grev ve sendikalaşma hakkının verilmesi bulunmaktadır.

CHP 4. Kurultayı'nın sonucunda programına, "İş anlaşmazlıklarının uzlaşma yoluyla, olmazsa uzlaştırma araçlarının yargıçlığı ile giderilmesi ve grev ve lokavtın yasaklanmasını sağlayacak bir iş kanunu" çıkarılması koymuştur (Işık, 1995:90-95). "Kanunun hazırlanmasında faşist İtalya iş mevzuatından yararlanılmıştır" (Karpat, 1967,:100'den aktaran Timur 1997:146, Zürcher, 2000:291). Kanun hazırlanırken işçilere söz hakkı verilmemiştir, fakat Meclis'te işçilere büyük övgüler arasında kabul edilmiştir (Timur, 1997:157). İş Kanunu tartışmalarında İktisat Vekili Celal Bayar tasarının "güzelleşmiş" ve "iyileşmiş" olduğunu ifade etmiştir. 1936 Kanunu çıkartılırken, Muvakkat Encümen Mazbatasında vurgulandığı gibi, "memlekette başlamış olan endüstri hayatını milli bir varlık halinde görmenin ve bu intizam ve ahengi bozabilecek herhangi bir ihtilafı, Devletin kuracağı telif vasıtalarının hakemliği ile halletmenin iktisadi bünyemize en uygun bir yol" olduğu görüşü oybirliğiyle kabul edilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1936:49'dab aktaran Gülmez, 1995:173).

1937 yılında, bütün sanayi kuruluşlarındaki işçilerin sayısı 400 000'in üstündedir. Fakat İş Kanunu'nun kapsamına giren işçilerin sayısı sadece 180 374'tür (Şişmanov, 1978:132). Bu işçilerin arasında kadın sayısı 51 131, 12-18 yaşındaki çocukların sayısı ise 23 000'dir (İş İstatistikleri, 1945'den aktaran Erişçi, 1951:23). Bu

sayıya tarım işçilerini de dahil edersek 1937 yılında işçi sınıfının nicel olarak Cumhuriyet'in ilk yıllarına göre oldukça geliştiğini görürüz.

1938'de anketlere göre, İş Kanununa tabi (en az 10 işçinin çalıştığı) 5358 işyeri bulunmaktadır (G. Kessler, 1943:236-254'den aktaran Timur, 1997:145). Bu işletmelerde çalışan toplam işçi sayısı 210 000 - 250 000 arasındadır. Sanayi belli bir bölgede yoğunlaştığı için bu işçiler köylülükten henüz kopuş yaşamamışlardır (Timur, 1997:145). "Economic Development in the Middle East" dergisine göre 1938 yılında işçi sayısı 560 981 idi (Rozaliev, 1974:58'den aktaran Yükselbaba, 2001:138).

Bu kanun ancak asgari işçi sayısının 10 olduğu işletmelerde uygulanabilmektedir. Bunun dışında tarım, deniz ve hava taşımacılığı, atölyeler, kamu işletmeleri ve belediyeler kapsam dışı bırakılmıştır. 3. maddenin kapsamında sınıai işkolu; elektrik, su ve gaz dağıtımı, haberleşme, ulaşım, yükleme-boşaltma ve matbaacılık gibi işkolları bulunmaktadır. İşçilerin İş Kanunu'nun uygulanabilmesinde aranan 10 kişiden fazla işçi çalıştırma şartını ispat edebilmeleri için mahkemeye başvurma hakları yoktur. Uyuşmazlık halinde başvurulacak yetkili makam İktisat Bakanlığı'dır (Işık, 1995:96).

İş Kanunu'nda işçi temsilciliği kurumu düzenlenmiştir. Buna göre 20 ve daha fazla işçinin çalıştığı işyerlerinde, çalışan işçi sayısına göre temsilci seçilecektir. İşçi sayısı 20'den az olan işyerlerinde temsilci seçimi işçilerin çoğunluğunun vereceği karara bırakılmıştır (Odaman, www.isguc.org/makale.htm).

İş Kanunu'nun 35. maddesi çalışma süresini 48 saat olarak belirlemiştir. Fakat bunun istisnasını da getirmiş, çalışmanın uzatılmasının zorunlu olacağı "seferberlik" gibi durumlarda hükümete yetki vermiştir. Fakat bunun sınırı da "iş müddetini işçinin azami çalışma kabiliyetine çıkarmak" olarak belirlemiştir. 32. maddede ise "iktisadi ve

içtimai zaruretler”le gündeme gelebilecek olan zorunlu çalıştırmayı tanımlamıştır (Işık, 1995:99-100, Gülmez, 1995:184).

Sendika kurmak kanunla yasaklanmıştır. Sendikaların yasak olduğu bir ortamda bunun yerine uzlaşma sistemi yürürlüğe konmuştur. Bu sistemin unsurları işçi temsilcileri, devlet ve işverenlerdir. Ayrıca uzlaşma olmasa bile İş Kanunu 72. madde ile grevlere katı yasaklar getirmiştir. 73. ve 75. maddeler grevlere karşı sert hükümler içermektedir. 74. maddeye göre lokavtlar da yasaktır. Bu kanunun grev tanımı da oldukça katıdır. 73. maddeye göre üç işçinin yan yana gelmesi ve üretimi kısmen veya tamamen aksatması hali grev sayılmaktadır. 127. ve 128. maddeler işverenin iş sözleşmesini feshetme hakkını tanımlamaktadır.

Greve getirilen birinci sınırlama, bir eylemin grev olabilmesi için ilk olarak “işçi” tanımının içinde yer alması gerekliliğidir. İkinci olarak asgari sayıda işçinin işi bırakması gerekir. Grevler sadece çalışma koşullarında işçi lehine değişiklik talebiyle yapılabilir. Belli sayıda işçinin çalışma koşullarını değiştirmek için karar verip greve gitmesi gerekir. Diğer bir öge ise “hep birlikte ve birdenbire” işin bırakılması gerekmektedir. İş yavaşlatma grev sayılmaz (Gülmez, 1995:189-190).

Memleketimizde mecburi uzlaştırma ve tahkim sistemini ihdas eden ve esas prensiplerin de işçilerle ilgili sosyal politikanın esas kanuni kaynağını teşkil eden 1936 tarihli İş Kanunu 1934 yıllarında hazırlanmıştır. Tek parti rejiminin cari olduğu bu yıllarda memlekette hâkim politik rejim otoriter sisteme dayanmakta olup devlet vasi rolündedir. Sosyal bir realite olan sınıf ayrılığı kabul edilmemekte, devlet umumi menfaatin nazımı olarak işçi ve işverenler arasında çıkabilecek kolektif iş ihtilaflarını bizzat halletmeyi umumi politikası içinde lüzumlu görmektedir. Mecburi uzlaştırma ve tahkim sistemi devrin politik rejiminin karakterine uygundur (Talas, 1953:12-22).

İş uyuşmazlıklarının çözümü için hakem kurumu öngörülmüştür. İşçilerden oluşan temsilcilerin girişimleri sonuç vermezse işçi ve işveren temsilcilerinin katıldığı uzlaştırma komisyonlarına gidilmektedir. Bu komisyonlarda da bir uzlaşmaya varılmadığı durumda İktisat Bakanlığı'ndan bir iş müfettişi taraflarla görüşmeye katılır. Zorunlu uzlaştırma aşamasında bir anlaşmaya varılmazsa, çözüm için Hakem Kurulu'na gidilmesi önerilmektedir. Kanuna göre “Valinin başkanlığında, iş kanunu konusunda yetkili en büyük memur, hukuk işleri müdürü veya mektupçu ve bunların seçeceği iki bağımsız kişi”den oluşan İl Hakem Kurulu oluşturulmaktadır. Kurul, tarafları dinler ve uyuşmazlığa çözüm için bir karar verir. Bu kurulda da sağlanamayan iş uyuşmazlıkları İş Kanunu'na göre “İş İhtilafları Yüksek Hakem Kurulu”nda çözülmesi öngörülmüştür. Bu kurul “Başbakan tarafından atanacak olan Devlet Şurası ikinci başkanlarından birisinin başkanlığında İktisat Vekaleti'nin seçeceği üniversitelerden bir profesör, iş kanununu uygulamakla görevli kurumun amiri, Hukuk İşleri Genel Müdürü, İktisat Vekaleti Hukuk Müşaviri, Dahiliye Vekaleti Hukuk Müşaviri'nden oluşmaktadır. Bu kurulun kararı kesindir. Bazen İktisat Bakanı'na tarafsız kabul edilen iki kişiye daha kurulda görev vermesi kabul edilmiştir (Işık, 1995:101-103).

Mecburi uzlaştırma ve tahkim sisteminin olduğu koşullarda işçilere normal bir geçim için kanunlarla bir garanti sağlanmamış olması ve ücretlerin tamamen piyasa mekanizması içinde arz ve talebe bırakılması işçileri tatmin etmekten uzaktır (Talas, 1953:12-22). 1939 yılında İş Dairesine 5 000'e yakın iş ihtilafı yığılmıştır. Bu karmaşa ortamında İş İhtilafları Uzlaştırma ve Tahkim Nizamnamesi (11 Mart 1939) yürürlüğe girmiştir (Erişçi, 1951:24).

1936 İş Kanunu'nun, 25. maddesinde, kadınların doğum izin süresini, doğumdan önce üç hafta doğumdan sonra üç hafta olarak, bebek bakım süresi olarak ayda üç gün

belirlenmiştir. Bu süreçte yarım ücret uygulaması vardır. 1923 İktisat Kongresi'nde bile bundan daha ileri bir düzenleme vardır; “İşçi Grubunun İktisat Esasları”nın 10. maddesi: “Bil’umum müesseselerde sabit işçi istihdam edilen kadınlara doğurmazdan evvel ve sonraya ait olmak üzere sekiz hafta ve her ay üç gün izin verilmesi ve bu gündelikleriyle aylıklarının tam verilmesi” (Işık, 1995:98).

İşçiler arasında artan hoşnutsuzlukların önünü almak için CHP, Dernekler Kanunu’na 1938 yılında sınıf esasına dayalı dernek kurma hakkını koymuştur (Erişçi, 1951:24).

Çalışma hayatında başka bir adım ise, İktisat Bakanlığı’na bağlı olarak 1935’te kurulan İş Bürosunun genişletilip İş Dairesi (1937) haline getirilmesidir. İş Dairesi ise “iş hayatını düzenleme, denetleme görev ve yetkisiyle” Çalışma Bakanlığı’na dönüştürülmüştür (Erişçi, 1951:23,28).

Çalışma Bakanlığı’nın görevi, çalışma hayatını tanzim ve iş piyasasına ait konuları izlemek, işçi ve işveren arasındaki münasebetlerde tarafsız, fakat uzlaştırıcı rolü oynamaktır. En mühimi, Devlet adına sosyal güvenlik tedbirlerini sağlayıcı faaliyetlerde bulunmaktır (Ağralı, 1967:43).

Ocak 1946’da ise Çalışma Bakanlığı’nın faaliyet alanı yeniden genişletilmiştir; “sosyal güveni sağlama ve tam çalıştırma yetki ve görevi” bakanlığa verilmiştir. İşçi Sigortalar Kurumu faaliyete geçmiştir. İş Kanunu’nun 63. maddesi ile kurulan İş ve İşçi Bulma Kurumunda da değişiklikler yapılmıştır (Erişçi, 1951:28). 1936 İş Kanunu, “işçilerin elverişli oldukları işlere yerleştirilmelerine ve muhtelif işler için elverişli işçiler bulunmasına” aracılık etme, kısaca iş ve işçi bulma konusunun bir kamu hizmeti olarak devletçe düzenlenmesi ve bu hizmetin yerine getirilmesi için de merkez ve taşra örgütleri kurulmasını öngörmüştür (Gülmez, 1995:186). Bu kurumun faaliyete

geçmesinde dünya konjonktüründe yaşanan ılımlı havanın etkisi vardır. Savaş dönemi boyunca işçilerin yaşadığı sıkıntılar, baskıların bertaraf edilmesini gerektirmektedir. Ama bunlar yine de yeterli değildir.

Bu zor çalışma koşullarına örnek verirsek Milli Korunma Kanunu'nun devreye girmesiyle 1940 Şubat ayında Ereğli kömür havzasında zorunlu çalışma yürürlüğe girmiştir. Başka bir örnek ise, bu zorunlu çalışmanın 1941 yılında linyit madenlerinde ve demiryollarında da geçirilmesidir. Ayrıca işten ayrılma yasakları ve cezaları vardır. Bu kanuna dahil olan 100 000 işçiden bahsedilebilir. Hafta tatilinin kaldırılması, fazla mesai, kadın ve çocukların ağır koşullarda çalışması savaş boyunca işçilere yüklenen külfetlerdir. Ayrıca erler çok düşük ücretle çimento sanayinde, zirai kombinalarda çalıştırılmaktadır (Erişçi, 1951:25). Bu zorunlu çalışmalarda Milli Korunma Kanunu ile İş Kanunu yok sayılmış, kanunla pek fazla hak kazanmamış olsalar da işçilerin elindeki haklar alınmıştır.

Yukarıda sayılan uygulamalar, iş kazalarının çok büyük oranlarda artmasına neden olmuştur. 5 Şubat 1941 tarihinde İşçilerin Sağlığını Koruma ve İş Emniyeti Nizamnamesi yayımlanmış, fakat uygulanmamıştır (Erişçi, 1951:25).

1936 yasının birincil özelliği, ulus ve halkla kaynaşma temeline dayanan tek parti ideolojisiyle devletçi ekonomi politikası anlayışını zorunlu öğeleriyle birlikte çalışma ilişkileri alanına yansıtması, dolayısıyla da devletin çalışma yaşamının tüm sorun ve alanlarına biricik ve düzenleyici aktör niteliğiyle kapsamlı karışmasının simgesi; kısacası, "rejimin iş yasası" olmasıdır (Gülmez, 1995:162).

İş Kanunu sınıfsallaşmayı engelleyen bir çerçevede kurulmuştur (Timur, 1997:155). İşçilerin dayanışma ve mücadele bilincini geliştirecek sendikal örgütlenmeye izin verilmemiş, grev ise anlamsız kalacak şekilde sınırlandırılmıştır.

Çalışma yaşamında büyük önemi olan diğer bir düzenleme de 28 Haziran 1938 tarihinde kabul edilen 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'dur. Bu kanun yürürlüğe girinceye kadar 1909 Cemiyetler Kanunu yürürlükte kalmıştır. Bu kanuna göre dernekler kurulması “mahallin en büyük amirine” iki tüzük örneği eklenerek verilecek bir bildirim ile olmaktadır. “Bir cemiyetin faaliyete geçebilmesi için ana nizamnamesinin verildiği mülkiye makamlarınca tescil olduğuna dair bir vesika alınması şarttır” (Cemiyetler Kanunu madde 4). Kanun ayrıca konu ve amaçları bakımından yasak dernekleri liste halinde belirtmiştir. Kanunun en önemli maddesi “sınıf esaslı dernek kurma yasağı”nı içeren maddedir (Gülmez, 1996:292-295). Bu kanun 1946'ya kadar yürürlükte kalmıştır. İşçilerin sendikalarda örgütlenmesinin yasak olduğu bu şartlarda derneklerde de örgütlenmesinin yasaklanması işçi hareketlerini sınırlayan bir başka faktör olmuştur.

Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924 Anayasası'nın getirdiği toplanma ve dernek kurma hakkı 1925'te yürürlüğe giren Takrir-i Sükun Kanunu ile kaldırılmıştır. Bu kanun, her türlü mesleki ve siyasi örgütlenmenin yanı sıra grevleri de yasaklamıştır. Öte yandan Ceza Kanunu'nda 1933'te yapılan değişikliklerle grev ve lokavt yasakları cezai hükümlerle kuvvetlendirilmiştir (Ekin, 1987:231). Kanunlardaki düzenlemelerden biri de 1936 yılında yapılan düzenlemedir. 141 ve 142. maddeler İtalyan Faşist Ceza Kanunu örnek alınarak daha da ağırlaştırılmıştır.

1932 yılından itibaren iş kanun tasarıları, 1936 yılında 3008 sayılı “İş Kanunu”nun kabulüne yol açmıştır (Ekin, 1987:33).

1936 İş Kanunu devletçilik kanununun bir uzantısı olmuştur. Bu yasa ile iktisadi devlet işletmeleri işçiler açısından denetime alınmak, varolan sömürü koşulları kurallara bağlanmak ve işçilerin bilinçlenmesi önlenmek istenmiştir (Pekin, 1987:109).

Yasa zamanının CHP Genel Sekreteri tarafından, “Yeni iş yasası, sınıfçılık bilincinin doğmasına ve yaşamasına olanak verici hava bulutlarını silip süpürecektir. Bu yasayla iş hayatında denge kurulacaktır” şeklinde tanıtılmıştır. Aynı dönemde CHP kendine bağlı işçi örgütleri oluşturmaya çalıştığından iş yasası iş çevrelerinde güvensizlikle karşılanmış ve sürekli olarak eleştirilmiştir. İşveren lehine ağır basan maddelerin çokluğu yüzünden iş hayatında istenen denge kurulamamıştır (Çeçen, 1973:16).

İş Kanunu'nun 72. maddesi kesindir. Grev ve lokavt yasak olduğunu belirtmektedir (Sülker, 1976:226). Ancak, greve giden işçilere karşı ağır hapis cezaları öngören kanun işverenlere boşluklardan yararlanıp lokavt yapma olanakları tanımıştır. Bu nedenle İş Kanunu, emeğin sömürülmesini ve işverenlerin kanunsuz hareketlerini sınırlandırmak yerine adeta sistemin bu işleyişini yasallaştırmıştır (Şişmanov, 1990:132). Gerçekten bu yasa işçi işveren ilişkilerinde otoriter bir görüşü yansıtmakta, sendikacılık ve hür toplu pazarlık bahis konusu edilmediği gibi, grev ve lokavt haklarını açıkça yasaklamaktadır. Böylece iş uyuşmazlıklarının çözümü, zorlayıcı tahkim sistemine terk edilmektedir.

İş kanunu, ülkedeki bütün çalışanları korumayı amaçlamamış, tarım işkolunu ve beden fikir işçisi ayrımı yaparak, fikir işçilerini kapsam dışı bırakırken, ayrıca belirli işletme büyüklüğünü öngörerek ücret mukabili çalışanların tamamını kapsamamıştır (Ekin, 1987:234).

Bütün bunlardan ayrı olarak, Tatil-i Eşgal Kanunu ile 1936 İş Kanunu karşılaştırıldığında yeni kanun daha iyi değerlendirilebilecektir.

Her iki kanun da işçiler ve sermayeciler arasında çıkacak ihtilaflarda Uzlaştırma ve Tahkim Usulü'nü kabul etmiştir. Ancak;

1. İmparatorluk İş Kanunu her iki taraf anlaşamadıkları takdirde işçinin grev hakkını kabul ettiği halde, 3008 sayılı Cumhuriyet İş Kanunu bu hakkı külliye yasaklamıştır (Tatil-i Eşgal Kanunu, madde:6).

2. İmparatorluk İş Kanunu, aradaki ihtilafı doğrudan doğruya ve kestirme bir yoldan, devletin aracılığı ile, işçi lehine mütemayil olarak, külfetleri daima sermayeciye yüklenmek suretiyle halletmek prensibini kabul ettiği halde, Cumhuriyet İş Kanunu ihtilafı işçilerin mümessillerini anlaşmak üzere patrona yollamak; (İş Kanunu'nun 78. maddesi: İşveren, işçilere vaki olacak tekliflerini ve mümessillerle müzakere eder.) Uzlaşma olmadığı takdirde, işi Vilayet Hakem Kurulu'nun aracılığı ile, bu da olmadığı takdirde, Merkezde kurulacak olan Yüksek Hakem Kurulu'nun vereceği kesin kararlar halletmek gibi, dolambaçlı bir yol tutmuş ve külfetleri daima işçilere yüklemiştir.

Nihayet 3008 sayılı Cumhuriyet İş Kanunu aynı meseleden dolayı 26 iş haftası geçmeden, "toplulukla iş ihtilafı çıkarılamaz" diyerek meseleyi kökünden kesip atmıştır.

Grev yasağının uygulandığı ancak İş Kanunu'nun ücretle ilgili hükümlerinin uygulanmadığı uzun yıllar işverenlerin grev yasağından da yararlanarak uyguladıkları ücret ve sosyal politika "en düşük ücret haddi politikası"dır (Tuna, 1951:60).

28 Haziran 1938'de, her türlü sınıfsal örgütlerin sendikaların cemiyetlerin kurulmasını ve hatta Türkiye'de sosyal sınıfların varlığından söz edilmesini bile yasaklayan yeni bir Cemiyetler Kanunu kabul edilmiştir. Yeni kanuna göre, örgütler ancak hükümetin ve mahalli idarelerin sıkı denetimi altında bulunacaklardır. Hükümete, her örgütü istediği zaman kapatabilme hakkı tanınmıştır (Şişmanov, 1990:132).

Sendikal örgütlenmeler 1938 yılında kabul edilen Cemiyetler Kanunu ile yasaklanmıştır. 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nun kabul tarihi 28.06.1938; yayın tarihi

14. 07.1938) 9/h maddesi şöyleydi: “Mevzu ve gayeleri aşağıda yazılı hususlara ait olan cemiyetlerin teşkili yasaktır: (h) Aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına veya adına dayanan”

Bu maddeyi ihlal edenler ise “Türk Ceza Kanunu’na göre bu fiilleri ayrıca bir suç teşkil etmediği takdirde bir seneye kadar hafif hapis veya 10 liradan 22 liraya kadar hafif para cezası” ile cezalandırıyordu (m.35). Her iki maddenin Meclis’te görüşülmesinde de bir tartışma olmamıştır.

Bu yasanın mecliste görüşülmesi sırasında böyle bir düzenlemeye neden gerek duyulduğu açıklanmamıştır. Cemiyetler Kanunu’nun sınıf esasına dayalı cemiyet kurma yasağının niçin konduğu 1946 yılında, bu yasanın değiştirilmesi sırasında, yetkili bir kişi tarafından dile getirilmiştir.

3512 sayılı Cemiyetler Kanunu değiştirilirken 1932-1939 döneminde Emniyet Müdür Yardımcılığı ve Genel Müdürlüğü yapmış ve Cemiyetler Kanunu taslağının hazırlanma çalışmalarına Emniyet Genel Müdürü olarak katılmış olan ve 1946 yılında da Erzincan milletvekili olan Ş. Sökmensüer, şu açıklamayı yapmıştır:

“O sırada memleketin milli birliğini ve hatta devlet olarak birliğimizi parçalamak için bir takım teşebbüsler ve propagandalar vardı...İşte böyle bir zamanda ne sağ rejimin ve ne de sol rejimin memlekette kurulmaması için Cemiyetler Kanunu’na bazı kayıtlar koymak zarureti hasıl oldu.”

“Biz bu hürriyet rejimini takviye etmeye çalışan bir rejim tatbik ettiğimiz için elbette böyle gizli kuvvetlerin çalışmalarını önlemek hakkımızdır.”

“Eski kanunda en mühim bir esas olarak, sınıf esasına dayalı cemiyetlerin kurulması yasak edilmişti. Sendika kurma yasağının fiili bir durumdan 1938 yılında hukuki bir duruma dönüşmesinin ardından, 1946 yılına kadar Türkiye’de sınıf esasına

dayalı sendika ve siyasi parti kurulmadı” (Koç, 1992:122). Bu nedenle örgütlenememiş işçiler savaş yılları içinde en çok sıkıntı çeken insanlar olmuşlardır (Talas, 1983:192). İşletmelerde kurulmuş CHP Ocakları “müteyakkız bir casusluk yuvası vazifesi” görüyorlardı. İşçiler her sabah şöyle bir and içmeye mecbur ediliyorlardı:“Biz Türk işçileri, Türk töresine candan bağlıyız. Büyüklerimizi sayarız. İşimiz en büyük zevkimiz, en büyük varlığımızdır. Amacımız her gün biraz daha çok başarıdır” (Erişçi,1951:27).

3.2. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDEN 1960'A KADAR SENDİKACILIĞIN GELİŞİMİ (1946-1960)

3.2.1. 1946 - 1950 Dönemi Sendikacılık

3.2.1.1. 1946 Cemiyetler Kanunu Sonrasında İşçi Örgütleri

1938 yılında kabul edilen Cemiyetler Kanunu'nun 9. maddesinin (h) fıkrası, "Aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına veya adına dayanan cemiyetler kurulamaz." hükmü ile sendika kurma hak ve hürriyetini tamamen ortadan kaldırmıştır. 4919 sayılı Cemiyetler Kanunu'nun 1946 yılında yürürlüğe girmesinden sonra, bu durum son bulmuştur. Yeni Cemiyetler Kanunu, sendikaları veya sınıf esasına dayanan dernekleri, kurulması yasak dernekler arasında saymamıştır. Ayrıca, eski kanunda sendika kurmayı yasaklar mahiyette yer alan 9. madde, sendika kurma hürriyetini sağlayacak yönde değişikliğe uğramıştır. Oysa 1946 Cemiyetler Kanunu, getirdiği yeni hükümlerle, işçilerin dernekler halinde teşkilatlanmalarına belli bir ölçüde imkân hazırlamıştır. "Yeni dernekler kanununa göre sınıf esasını üzerine dernekler kurulmasına izin verilmesinden sonra birçok büyük şehirlerimizde çeşitli sendikalar kurulmuş ve çalışmaya başlamıştır" (Talas, 1963:36-37). Bu suretle sendikaların sayısı, Sendikalar Kanunu'nun kabul edildiği tarihlerde 100'e yaklaşmıştır.

10 Haziran 1946'da bu konuyla ilgili olarak Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişikliğe göre, cemiyetlerin ve bu arada işçi sendikalarının faaliyetlerini sınırlayan bazı maddeler kaldırılmıştır. Ancak CHP, işçi emekçilerin sınıf temeli üzerine örgüt kurulmasına konulan yasağı kaldırmamıştır. 1946 yılında yapılan olağanüstü kurultayda bir konuşma yapan parti Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü şöyle der: "Partimizin programı, sınıf esasını üzerine cemiyet kurulmasını men etmiştir. Biz, kendi

programımızda sınıf mücadelesini istemeyen ve sınıf menfaatleri arasında ahenk arayan esasta kalacağız”(Sülker, 1955:36).

CHP'nin sınıf temeli üzerinde işçi meslek birlikleriyle siyasi partilerin kurulmasına karşı takındığı tavır, burjuva muhalefeti tarafından tamamıyla desteklenmekteydi.

Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişikliklerle yeni siyasi partiler kurma imkânı doğunca, ülkede bir parti ve sendika kurma yarışı başlamıştır. CHP'den ayrılan burjuva politikacıları, birkaç ay içerisinde 10'dan fazla parti kurmuşlardır. Bu partilerin büyük çoğunluğu, kendilerini işçi ve köylü yığınlarının temsilcisiymiş gibi göstermek ve böylece kitleleri kendi saflarına çekebilmek için 'Milli Kalkınma Partisi', 'Demokrat Parti', 'Sosyal Adalet Partisi', 'Liberal Demokrat İşçi Köylü Partisi', 'Türk Sosyal Demokrat Parti' gibi adlarla siyaset sahnesine atılmışlardır (Şişmanov, 1990:148).

Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikler sonucunda 14 Mayıs 1946'da Türkiye Sosyalist Partisi kurulmuştur. Bu parti İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de kurulan sosyalist eğilimli ilk legal partiydi. Partinin çıkardığı "Gerçek" adlı gazeteyle "Gün" adlı dergide sendika hareketini destekleyen, gerici burjuva partilerinin işçilere karşı yürüttükleri ikiyüzlü politikalarını anlatan yazılar yayımlanmıştır. Partinin Merkez Yönetim Kurulu, işçi ve sosyalist hareketle ilgili, İstanbul'da toplantılar, konferanslar düzenlemiştir. Türkiye Sosyalist Partisi (TSP), bütün bu olumlu yanlarına rağmen, batıdaki küçük burjuva sosyalist partilerinin ve burjuva milliyetçiliği ideolojisinin etkisi altındaydı. Ülke çapında örgütlenmemiş, işçi yığınlarını parti saflarında toplayamamıştır. Aslında kuruluşundan itibaren burjuva partilerinin saldırısına uğramış, hükümet tarafından baskı altında tutulmuştu. Bu nedenle uzun ömürlü olamamış, kuruluşundan bir ay sonra kurucuları ve yöneticileri hakkında

“komünizm propagandası” yaptıkları gerekçesiyle dava açılmış ve hapse mahkum edilmişlerdir (Şişmanov, 1990:154-156).

TSP'nin kurulmasından bir ay sonra, 20 Haziran 1946'da, yine İstanbul'da, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) adıyla bir başka sosyalist parti daha kurulmuştur.

Parti kendi çizgisinde, burjuva partilerine ve hükümete bağlı olmayan birkaç sendika kurmuştur. Partinin yayın organı olan “Sendika” gazetesinde, işçi ve emekçilerle ilgili konular ele alınmıştır.

Ancak TSEKP de kısa ömürlü olmuş, hükümet kararı ve Sıkıyönetim Komutanlığı'nın emriyle 16 Aralık 1946'da kapatılmış; yöneticileri, örgütleyicileri ve ileri demokratik cephenin kurucuları, “komünizm propagandası yaptıkları”, bilfiil komünist faaliyette buldukları” gerekçesiyle tutuklanıp mahkemeye verilmiştir. Parti merkezinin dışında Gaziantep il örgütünün yönetim kurulu üyeleri hakkında 141. maddeden dava açılmıştır.

Bu iki sosyalist partinin kapatılmasından sonra, Türkiye'nin siyaset sahnesinde, CHP ve Demokrat Parti (DP)'nin dışında, irili ufaklı birçok burjuva partisi kalmıştır.

“Bütün bu irili ufaklı burjuva partileri, iki sosyalist işçi partisi (TSP ve TSEKP) karşısında birleşmişler, hükümetin bu partileri kapatmasını, lider kadrosunun, demokrat bir halk idaresi uğrunda mücadele veren aydınların ve bilinçli işçilerin, düzenlenen uydurma davalarda, komünist faaliyet yapmakla suçlanıp, mahkum edilmesini hararetle desteklemişlerdir” (Şişmanov, 1990:156-158).

“Ancak işçi sendikalarının ve sosyalist partilerinin 1946'da kurulması, işçilerin politikaya karışmaları, parti organlarında görev almaları iktidarı yeni tedbirler almaya sevk etmiştir. Bu arada CHP'ye yakın çevreler sendikalar karşısına 9 Temmuz 1946'da

Türkiye İşçiler Derneği (TİD)'ni çıkardılar” (Sülker, 1976:43). “Derneği kuran Selahattin Vurulmazoğlu hem Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi'nin aksi düşüncede olmasına rağmen, dernek kurulmuştu; hem de dernekte güttüğü amaç, insancıl bulunmakla beraber sosyalist akıma bağlı bulunmamakta üstelik CHP kanadına yakın görülmekteydi” (Sülker, 1976:27).

Bu dernek, işçileri siyasetten soğutmayı da başlıca görev almıştı. Nizamnamesinin “işçi arkadaş” hitabıyla başlayan girişinde şöyle deniyordu:

“Türkiye İşçiler Derneği” hiçbir siyasi maksat ve gaye gütmeden sırf Türk işçisinin maddi ve manevi refahını temine, hizmet ve işçileri bir dernek etrafında toplayarak, kardeşlik ve karşılıklı yardımlaşmalarını temin edecektir.

Oysa siyaset bizzat 5018 sayılı yasayı çıkaran CHP iktidarı tarafından sendikalara sokulmuş, partili işyeri işçi temsilcilerine para verip, sendika kurdurarak işçi sendikaları iktidarın el altında kendisine yararlı birer örgüt derecesine düşürmek istenmişti. Türk İşçiler Derneği'ne de CHP'nin mutemet adamı Haydar Berkman sokulmuş, genel başkanlığa getirilmiş ve dernek CHP lehinde faaliyete sürüklenmiştir.

1946'da kendiliğinden kurulan sendikaların sosyalizm tavırları ve grev hakkını şiddetle savunmaları iktidarı ürküttüğü için Sıkıyönetim Komutanlığı'na verilen emir gereğince 1946 Aralık ayının ikinci yarısının başında sendikalar, sosyalist partiler ve yayın organları kapatılmış, sendikacılar mahkemeye verilmişlerdir” (Sülker, 1976:43).

1946 olayları dahil bütün geçmiş dönemin ve baskıların yarattığı korku yüzünden işçilerin çoğunluğu sendika kurmaktan ve sendikalara girmekten çekinmişlerdir. O kadar ki, CHP işçi hareketini, içerden ele geçirmek için sendikalaşmayı desteklemeye, kendi eliyle sendika büroları kurmaya yönelmiştir. İki yıl

içinde tüm çalışan işçilerin sadece %8'i sendika çatıları altında toplanabilmiştir (Çeçen, 1973:21).

3.2.1.2. 1947 Sendikalar Kanunu

“II. Dünya Savaşı'nı takip eden devrede başlayan çok partili hayatın sosyal politika üzerine etkileri olmuştur. Bir taraftan kuruluş yıllarında bir zaruret olarak bilinen, devletin ‘baba devlet’ karakterinin değiştirilmesi kanaati yaygınlaşırken, diğer taraftan da tek dereceli olarak tatbiki başlanan seçimlerde seçmen kitlesi olarak gittikçe önem kazanan işçi sınıfını hoşnut edecek görüşler, mevcut partilerde daha belirgin bir şekilde yer etmeye başlamıştır. Sendikalar Kanunu'nun T.B.M.M.sinde görüşülmesi sırasında bu durum açıkça müşahede edilmiş, örneğin yeni kurulmuş Demokrat Parti'nin sözcüleri ittifak halinde, grev hakkıyla donanımlı hür sendikacılığın lüzumunu savunmuşlardır” (Nadi, 1947). Hatta muhalefet lideri Celal Bayar 1946 İzmir nutkunda: “Biz işçilerin mutluluğunu, refahını, hürriyetlere kavuşmasını istiyoruz, bunun hür sendikacılarla cemiyetlerle gerçekleşeceğine inanıyoruz” demiştir (Ağralı, 1969:151).

Ancak kanunun görüşülmesi sırasında iktidar ve muhalefet sözcüleri, siyaset yasağı konusunda tam bir görüş birliği içerisinde olduklarını ortaya koymuşlardı.

Yasa taslağı üzerinde Meclis'teki görüşmelerde, Sendikalar Yasası'na niçin gerek duyulduğuna ilişkin açıklamaları özetleyen DP'li milletvekili Fuad Köprülü şöyle demiştir:

“Sendikalar Kanunu'nun hakikaten iyi hazırlanmadan acele olarak geldiğini muhterem bakan arkadaşımın sözleri de teyit etti. Kendileri, bu kanunun tanziminde Cemiyetler Kanunu'nun son tadilinden sonra kurulmuş olan sendikaların aldıkları son tahrikçi mahiyetlere karşı tedbir olarak ihtiyaç görüldüğünü söylediler. İkinci sebep

olarak da muhtelif milletlerin anayasaları, yani Birleşmiş Milletler Anayasa'sı ile taahhüt altına girmiş olmağımız böyle hazırlayıp Meclis'e getirme lüzumunda amil olduğunu ifade ettiler” (Koç, 1992:123).

Diyarbakır milletvekili Vedat Dicleli ise konuyu daha geniş çerçeve içerisinde ve işçileri kontrol altında tutmak amacıyla da açıkça ifade ederek sunar:

“Cemiyetler Kanunu'nda son yapılan değişikliklerden sonra her meslek mensuplarına kendi aralarında dernek kurma hakkını tanımış bulunuyoruz. Bunun neticesi olarak arkadaşlar memleketin birçok yerlerinde çeşitli dernekler kurulmuştur.

Fakat bu dernekler gelişigüzel kurulmuş olduklarından ve elimizde bu teşekkülleri düzen altına alan bir kanun bulunmadığından bunlar birçok gizli menfaatlere, şüpheli cereyanlara alet olmuşlardır.

Biz bu tasarımı kanun haline getirmesek, işçilerimiz ve işverenlerimizin münasebetlerini düzenlemezsek, böyle dış cereyanlara imkân vermiş ve harici kesirlerle birçok tehlikelerin doğmasına zemin hazırlamış olacağız. Bizim kurmak istediğimiz sendikalar işçiyi siyasi cereyanlara alet olmaktan kurtarmayı, işçilerin karşılıklı yardımlaşmalarını istihdaf etmektedir. Bu derneklere girecek olanlar bu dernekleri siyasi alet yapamayacak, bu teşekkülleri bu yolda kullanamayacaklardır” (Koç, 1992:124).

DP'li milletvekili Suphi Batur da yaptığı konuşmada bu anlayışa katılmıştır:

“Tasarımın, sendika mefhumunu tahrik ve ihtilal emellerine yer vermeyecek milliyetçi bir ruh ile anlamasını ve kökü dışarıda olan yabancı ideolojilerin bu teşekküllere sokulmasına imkân bırakmayacak hükümleri ihtiva etmiş bulunmasını takdirle karşılıyoruz” (Koç, 1992:124-125).

Konuşmalardan da anlaşılacağı gibi, 1946 Haziran-Aralık döneminin deneyimleri ışığında sendikaların sosyalistlerin etkisi altında gelişebileceği kaygısı ve korkusu, işçi hareketini kontrol altında tutma çabalarında bir araç olarak kullanılabilir bir düzenlemeyi gündeme getirmede etkili olmuştur.

Grev hakkına ilişkin tartışmalarda DP’li milletvekili Fuad Köprülü grev hakkını savunmuştur:

“Bugün hiçbir demokratik memleket yoktur ki, sendika dendiği zaman grev hakkı, amelenin elinde müdafaa vasıtası olarak kullanıldığı grev hakkı kabul edilmiş olmasın.

Eğer grev hakkı tanımıyorsak, kabul etmiyorsak, sendika kanununun hikmeti vücudu olamaz. Bu sadece gösterişten ibaret kalır, mantıksızlıktan ibaret kalır” (Koç, 1992:127-128).

CHP’li milletvekilleri ise grev hakkına karşı çıkmışlardır. Karşı çıkışta çeşitli nedenler ileri sürülmüştür.

En yaygın kullanılan gerekçe, grev hakkının liberal devletlere özgü olduğu, devletçiliğin uygulandığı Türkiye’de buna gerek kalmadığı biçimindeydi.

Çalışma Bakanı Sadi Irmak şunları söylüyordu:

“Gerek grev, gerek lokavt bir bakıma bir sınıfın kendi vasıtasıyla hak alması demektir. Yani amele sınıfı, sayısına, patron ise sermayesinin azametini güvenerek fikirlerini ve emellerini mukabil tarafa empoze etmeleri manasına gelir. Bu, şüphesiz liberal ekonomi rejimlerinde belki yerinde bir tedbirdir. Çünkü liberal rejimlerde malumunuz olduğu veçhile devlet ekonomik ve sosyal faaliyetlere aktif olarak müdahale etmez. Sınıflara kendi aralarında davaların halletmek hakkını verir. Memleketimizde de liberal bir rejim takip etseydik bu rejimin tabii haklarını tanımamız

icab ederdi. Fakat biz devletçi bir rejime sahibiz. Gerek CHP'nin ana prensibi, gerekse muhterem muhaliflerimizin programlarında da devletçilik ana prensip olarak yer tutmuş bulunuyor. Anayasamız da devletçiliği tespit etmiş bulunuyor. Böylece bu görüşle grevin memnuniyetini devam ettirmekte bir hak ve mantık vardır. Çünkü devlet, burada sınıflar arasında çıkan ihtilaflarda hakem olmayı kabul etmiş bulunuyor” (Koç, 1992:128).

Sadi Irmak, ILO Anayasası ve Sözleşmelerinde grev hakkının yer almamış olmasını da akıllı bir biçimde kullanmıştır.

“Dikkate şayandır ki, beynelmilel iş teşkilatı statülerinde sendikalar kurmak bir hak olarak tespit edildiği halde grevi bir hak olarak, bir vecibe olarak, devletlere teklif etmemiştir.”

Diğer bazı ülkelerde de grev hakkının kısıtlı bulunması, iktidar partisinin dayanaklarından birini oluşturuyordu. Sadi Irmak bu konuda da şunları söylüyordu:

“Şu memleketlerde de grev yasak ve suçtur. Yunanistan, Portekiz, Brezilya, Yeni Zelanda, Uruguay, bunlarda grev kati olarak yasaktır. Birçok memleketlerde de sarih bir yasak yoksa da, grev bir hak olarak tanınmakta ise de buna müracaatı o kadar ağır şartlarda tabi tutmaktadır ki, tatbiki çok güç olmaktadır.”

Manisa milletvekili Muammer Alakant, grev hakkının antidemokratik olduğunu bile ileri sürebilmiştir. Gerekçe olarak da, grev olduğunda çalışmak isteyen işçilerin çalıştırılmayacaklarını belirtmiştir (Koç, 1992:129).

Meclis görüşmelerinde genel olarak dikkati çeken şudur: “Hükümet adına konuşanlar (Vedat Dicleli, Sadi Irmak) ‘işçiyi siyasal cereyanlara alet olmaktan kurtarmak’tan söz ederken, muhalefet sözcüsü (Fuad Köprülü) siyasi amaçların

sendikalara girmesinin önlenmesini memnunlukla karşıladıklarını eklemiştir” (Işıklı, 1979:357).

İktidar organı Ulus'ta çıkan bir haberden anlaşılacağına göre bu Kanun'un hazırlanmasında İngiltere'den gelen iki “uzman”ın tavsiyeleri etkili olmuştur. Ulus'ta Kanun'un hazırlandığı tarihlerde şunlar kaydedilmektedir:

“Aramızdaki samimi dostluğun şevkiyle bir cemile olsun diye bu iki zatı memleketimize yolladılar, onlar incelemeler yaptılar, yurdumuzu dolaştılar. İşçinin toplu olarak çalıştığı bölgeleri gördüler; raporlarını hazırlayıp Bakanlığa sundular. Şimdi bu uzmanların tavsiyeleri yerine getirilmektedir” (Işıklı, 1979:357).

Sendikalar Kanunu, grev ve toplu sözleşme hakkından söz etmediği gibi, siyasetle uğraşan sendikaları da yasaklamaktadır.

1947 yılında Sendikalar Kanunu ile ilgili dönemin hükümetinin yayınladığı kitapçık her şeyi açıklamaktadır (Batur, 1993:46).

“3- Sendikaların gelişmesini kanıtlayacak amiller bertaraf edilmiştir: Hiçbir parti sendikalara müdahale edemeyecektir. Meslekten olmayan sendikalara girmeyecekler ve onları asıl maksatlarından inhiraf ettiremeyeceklerdir. Bu şüphesiz işçinin fen olarak siyasetle uğraşmasına veya dilediği siyasi çatıya girmesine mani olmayacaktır. Ancak sendikalar sendika olarak siyasi cereyanların dışında kalacaklardır.

5- Her gerçek demokraside olduğu gibi sendikalarımız milli teşekküller olacaklardır. Bu, demokrasi gereği olduğu kadar Türk işçisinin en içten arzusunun icabıdır. Beynelmilecilik sendikayı dış tesirler altında bırakarak hürriyetini tahdit eder. Bu şüphesiz dünya ile işbirliği imkânlarının kapanması demek değildir. Bilakis, son bir yıl zarfında Hükümet dört beynelmilel kongreye işçi delegesi iştirak ettirmiştir.

Bazıları grevsiz sendika olamayacağını iddia etmektedirler. Bunu cesaretle tartışabiliriz. Biz şu kanaatteyiz ki grevin yasaklığı sendika hürriyetine aykırı değildir.

Sebepleri:

a) İşçinin grevle elde edebileceği hak ve menfaatlerin çok fazlasını makul ve adil bir tahkim usulüyle sağlamak mümkündür. Türkiye’de tatbikat böyledir. İzmir, İstanbul, Ankara hakem kurullarımız en geniş bir grev hareketinin sağlayamayacağı menfaatleri işçimize temin etmişlerdir. Merak edenlere dosyamız açıktır.

b) Devletçi bir rejimde zümrelerin kendi kuvvetleriyle arzularına ulaşmalarına liberal rejimde olduğu gibi bir ihtiyaç yoktur. İhtilaflarda devletin adil bir nazımlık ve hakemlik rolü oynaması esastır. İş Kanunumuz bu zihniyetten mülhemdir.

c) Kalkınma devrinde olan ve geçmiş asırları süratle telafiye mecbur olan bir memlekette grev enerji israfı olduğu gibi çok defa hele fakir memleketlerde işçinin sefaletine sebep olmaktadır. Grev yapan üyelerini günlerce besleyebilmeleri için milyonluk servetler teraküm ettirmeleri lazım gelir ki bu da işçi tasarruflarının kısır yerde istihlak edilmesine sebep olur. Ve çok defa patronlar, sendikaları zayıf düşürmek için grevleri tahrik ederler. Devlet bir rejim milli iktisat üzerinde bu nevi oyunlara göz yumamaz.

d) Dünyada müşahede ettiğimiz en yeni gelişmeler grev hakkını tahdide hatta büsbütün kaldırmaya müteveccihdir. Amerika’nın bile bu yolda bulunduğu dair belirtiler vardır.

e) Hiçbir gerçek Türk işçisi bizden grev hakkını talep etmemiştir.

f) Grevin bazı memleketlerde ne gibi maksatlara alet edilmekte olduğu meydandadır. Bizim memleketin bu hususta bir muafiyeti yoktur. Fakat acaba grev yapamayan bir sendika her müeyyideden de mahrum mudur? Hayır: Çünkü

mensuplarının hakkını aramak için türlü vasıtalara sahiptir. Hakem kuruluna gider, İş Kanunu'nun müeyyidelerine başvurur. Temsil ettiği davayı devletin organlarına aksettirebilir. Üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için teşebbüs imkanlarına sahiptir” (Sendikalar Kanunu, 1947:5-6).

“3008 sayılı İş Kanunu'nun dernekleri ilgilendiren hükümleri

Beşinci fasıl

‘grev’ ve ‘lokavt’ yasaklığı ve iş ihtilaflarının halli

Madde 72-‘grev’ ve ‘lokavt’ yasaktır” (Sendikalar Kanunu, 1947:37).

“5018 sayılı kanunun uygulama şeklini gösteren talimat

Yetki ve Görevler

17- Sendikalar milli teşekküllerdir. Milliyetçiliğe ve milli menfaatlere aykırı hareket edemezler. Bakanlar Kurulu, kararıyla her türlü milletlerarası teşekküllere iştirak edebilirler. Sendikaların milletlerarası teşekküllere katılması gereken Bakanlar Kurulu Kararı, Çalışma Bakanlığı vasıtasıyla alınacaktır. Böyle bir talepte bulunan sendikaların müracaatları, bulunduğu bölgenin Çalışma Müdürünün de mütalâası alınmak suretiyle valiler tarafından bakanlığa gönderilir. Bakanlıkta gerekli inceleme yapıldıktan sonra talep bakanlar kuruluna sunulur ve sendikaların dileğine aynı yoldan cevap verilir” (Sendikalar Kanunu, 1947:48).

“Sendikaların Denetlemesi

28. madde

c- Siyasetle, siyasi propaganda ve siyasi yayın faaliyeti ile uğraşan sendikalar,

d- Siyasi teşekküllerin faaliyetlerine vasıta olan sendikalar,

e- Milliyetçiliğe veya milli menfaatlere aykırı hareket eden sendikalar mahkeme kararıyla üç aydan bir seneye kadar geçici veya devamlı olarak kapatılır” (Sendikalar Kanunu, 1947:49).

Sendikaların siyasi faaliyet dışı kalmalarına önemle yasada yer verilmiştir. Sendikaların iç ve dış siyasi cereyanlara alet olarak mesleki faaliyetlerden uzaklaşacakları kuşkusu, genellikle parlamentoya egemen olmuştur. Yasanın çıkışı sırasında mecliste yapılan “müzakerelerden anlaşıldığına göre, politikacılara hakim olan ana düşünce, Türkiye’nin imtiyazsız, sınıfsız bir toplum olduğu, bu sebeple sendikaların sınıf çatışmasını destekleyecek birer müessese olarak değil, devletle ve işverenle işbirliği yapıp, ülkenin kalkınmasına hizmet edecek kuruluşlar olması gerektiğidir. Kanunun müzakeresi sırasında hükümete hakim olan ana saikin sendikaları bir sosyal kontrol organı olarak kullanma arzusu olduğu da dikkati çekmektedir. Siyasi faaliyetler önlenerek ve en önemlisi grev yasakları devam ettirilerek bu teşekküllerin işçi sınıfının devletçe kontrolünü kolaylaştıran bir araç olmaları sağlanmak istenmiştir” (Ekin, 1987:37).

Sadi Irmak, kendiliğinden kurulan ve yasaların müsaade ettiği için faaliyete geçirilen sendikaları bir nizama bağlamayı zorunlu görmüş, “Türk Devleti’nin sosyal hayatı nizamlamasını tabii ve zaruri görüyoruz” derken bu düşünceyi doğrulamıştır (Sülker, 1976:157).

20 Ocak 1947’de kabul edilen bu kanun, işçi sendikalarının siyasi faaliyet göstermelerini yasaklamakta, “milliyetçi olmayan” yani sınıf temeli üzerine kurulmuş işçi sendikalarının kapatılmasını, kuranların hapis cezasına çarptırılmasını öngörmüştür. Bu yeni kanunda, işçi sendikalarını tamamıyla hükümetin denetimi altına almak ve faaliyetlerini sınırlamak amacı güdülmüştür. Nitekim kanunun yayınlanmasından kısa

bir süre sonra, ilgili makamlar birçok sendikayı kapatmış ve yöneticilerini hapsedmiştir (Şişmanov, 1990:152).

Yeni sendikalar kanunu henüz Meclis'e getirildiği sırada, işçiler arasında kimi zaman siyasi boyutlara varan birçok protesto gösterisi olmuştur. İşçiler yayımladıkları bir bildiri de şöyle der: "Doktorlar, doçentler, profesörler, ordinaryüsler neredesiniz? Memleketinizdeki anti-demokratik kanunlar serisine bir yenisi katılmak üzeredir. Çalışma Bakanlığı tarafından hazırlanan 'işçi ve işveren meslek dernekleri ve dernek birlikleri' hakkında kanun tasarısını görmemiş olamazsınız. Bu tasarının insan hak ve hürriyetlerine aykırı hükümler taşıdığını, kendi hak ve hukuk anlayışınıza bile uymadığını, hukuk mantığı, kanun tekniği bakımından dahi ileri tutar yer olmadığını da elbette fark etmişsinizdir. Niçin susuyorsunuz?" (Şişmanov, 1990:153)

3.2.1.3. 1947 Sonrası Sendikaların Durumu

Sendika kurma yasağının kaldırılması ilk bakışta büyük bir sevinç uyandırdı ise de yasanın sendika özgürlüğünü kısıtlayıcı birçok hükümleri beraberinde getirmesi bu sevinci gölgelemiştir. Sendikaların politika ile, siyasal propaganda ile ve siyasal yayınlarla uğraşmama hükmü işçi sendikalarının çalışma alanını çok daraltmıştır. Aynı madde ile sendikaların ulusal çıkarlara aykırı hareket edemeyeceklerinin belirtilmesi; grev yasağının hüküm süreceği bir dönem içinde işçi sendikalarını kısıktırak bağlayacak nitelikte idi. "Siyaset ve ulusal çıkar" terimleri geniş anlamda ele alınınca, birçok sendika çalışmalarından dolayı kapatılmıştır. Sendikaların adli ve idari denetim altında bırakılması gibi müdahaleci bünyesine rağmen, yasanın yayınlanmasından sonra benzer nedenlerle değil, politik ortamın elverişsizliği yüzünden işçiler sendika kurmaya ve üye olmaya istekli görünmemişlerdir. Çünkü sendikalar

kurulmadan önce alacağını isteyen, bir gün işine gelmeyen, hak peşine düşen, işverenin keyfi hareketlerine boyun eğmeyenler “komünist” diye damgalanmıştır. “Komünist” damgası sendikalarla ilgilenenler için kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle işçiler sendikalardan çekinmekteydiler (Çeçen, 1973:23-24).

CHP iktidarı, partisini sendikaları kurmakla görevlendirmiştir. Tek partili rejimi maskelemek, muhalefetin saldırı konularını azaltmak, işçileri gizli derneklere yönelmekten alıkoymak ve açık sendikalar içinde işçileri denet altında bulundurmak gibi amaçlarla CHP kendi içinde bir işçi bürosu kurmuştur. CHP'liler ve CHP'ye sempatisi olanlar arasında gözde olan işçiler seçilmiş ve sendika kurmak üzere göreve çağırılmıştır (Çeçen, 1973:24).

İlk Sendikalar Kanunu'nun yürürlüğe girmesini takip eden yıllarda, CHP'nin gerek parti gerek hükümet olarak işçiler ve sendikalarla yakın ilgisi, yeni sendikaların kurulmasını teşvik edici yönde olmuştur. Böyle bir ilgi, sendikaların hükümet karşısında bağımsız kalmaları esasını zedeleyici görülmüştür.

CHP sendikaların teşkilatlanmasında yardımcı ve önyak olurken kendisine yakınlığı olan, hatta parti mensubu olan işçilerin yönetici kadroları işgal etmeleri amacını gütmüş ve bu yoldan belli bir ölçüde sendikaların faaliyetlerini kontrol edebilme imkanını elde etmiştir. Bu maksatla Sendikalar Kanunu yürürlüğe girdikten sonra, CHP'ye bağlı bir “işçi bürosu”nun kurulduğunu görmekteyiz (Talas, Dilik ve Işıklı, 1963:41).

“Bu büronun yeni sendikalar kurulmasını teşvik yönünde çeşitli faaliyetleri olmuş, bu arada sendikaların yararlanmaları için örnek tüzükler hazırlanmıştır. İşçi bürosu yardımıyla kurulan sendikaların tüzüklerinde ve faaliyetlerinde ‘istihsalin arttırılmasının sendikaların başlıca vazifesi olduğu’ esasının benimsenmesine

hükümetçe gayret sarfedilmiştir. Partiye yakın işçilerin yardımıyla işçilerin teşkilatlanmasını teşvik faaliyetleri de bu büro kanalıyla yürütülürken kurulan sendikalarla parti arasındaki ilişki de geniş ölçüde yine bu büro tarafından sağlanmaya çalışılmıştır. Öte yandan, CHP mensubu bazı bakan ve milletvekillerinin işçi teşekküllerinin faaliyetleriyle yakından ilgilendikleri, örneğin hemen bütün sendika kongrelerinde bizzat hazır buldukları görülmektedir.” (Talas, Dilik ve Işıklı, 1963:42)

CHP iktidarının sendikalara mali yardımları da olmuştur. Sendikalar, kuruluşlarının hemen ilk yıllarından itibaren aidatın iyi toplanmaması ve işçi kitlesinin bilgisizliği dolayısıyla hükümetten para yardımı talep etmek durumunda kalmışlardır. Sendika bağımsızlığı ile bağdaşmasına imkan olmayan bu yoldaki tatbikata İş Kanunu'nun 30. maddesi başlıca imkanı sağlamıştır. Bu maddede mevcut hüküm gereğince, işverenler cezalı işçilerin ücretlerinden yaptıkları kesintiyi her yıl Çalışma Bakanlığı'nda biriken bu paraların bir kısmı sendikalara yardım olarak kullanıldığından, özellikle sendikacılığın ilk yıllarında bazı merkez ve üst kademe kuruluşları için zaman zaman yararlandıkları önemli bir kaynak teşkil etmiştir.

“CHP'nin sendikalara İşçi Bürosu kanalıyla da yardımları olmuştur. Ancak bu yardımlar partilerle sendikacılar arasında özel münasebetler çerçevesinde yürütüldüğünden bu konuda kesin bir bilgi sağlanması güçtür” (Talas, Dilik ve Işıklı, 1963:42).

“CHP İşçi Bürosu kanalıyla, mali yardımlarda da bulunmak suretiyle sendikalar kurmaya ve bu yolla önemli bir seçmen kitlesi haline gelmiş bulunan işçilerin desteğinden yararlanmaya çalışmıştır. İşçiler 1946 Aralık Tevkifatı'nın doğurduğu korku ve yılgınlıktan henüz kurtulmadıkları bir sırada, İşçi Bürosu'nun çabaları ile CHP'ye bağlı sendikalar ve işçiden kopuk sendika önderleri oluşturabilmiştir. 1948'de

kurulan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği (İİSB) de bu çabaların bir ürünü olarak doğmuştur” (Işıklı, 1979:358).

İİSB’ni kuran CHP daha sonra bu birliğe önemli miktarda para yardımında bulundu. İdeolojilerinden kuşkuya düşülen sendikalar bu birliğe alınmadılar (Çeçen, 1973:25).

Bu koşullar altında sendikal ve siyasi alanda bağımsız biçimde ve kendi ideolojileri doğrultusunda örgütlenmenin imkânsız olduğunu deneyle kavramış bulunan işçiler için içlerinde büyüyen muhalefet eğilimlerini kanalize edebilecekleri tek bir yol önlerinde belirmektedir: Demokrat Parti.

3.2.1.4. Demokrat Parti

DP, 7.1.1947 tarihinde kuruldu. Burjuva bir parti olan DP, işçi kitlesinin ilgisini çekebilecek, onları kendi saflarına kaydırabilecek davranış ve girişimleri gözden uzak tutmuyordu. Programın 7. maddesi şöyleydi:

“İşçilerin, çiftçilerin, tüccar ve sanayicilerin serbest meslek mensuplarının, memur ve muallimlerin, yüksek öğretim talebesinin mesleki, içtimai ve iktisadi maksatlarla cemiyetler, kooperatifler ve sendikalar kurmasını gerekli buluyoruz” (Eroğul, 1970:14).

Demokrat Parti’nin kurulmasının ardından Mayıs ayında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü “Milli Şef” ve partinin “Sürekli Başkanı” unvanlarından vazgeçti ve parti başkanının her dört yılda bir seçimine işbaşına gelmesi kuralını benimsedi (Eroğul, 1994:14).

DP çeşitli sınıfların çıkarlarının genellikle kamu yararı çerçevesinde uzlaştırılmasına inanıyordu. Sosyal, ekonomik ve mesleki amaçlarla dernek ve

sendikalar kurabileceğini, sendikalara ise her türlü politik amaçlar dışında kalmak üzere grev hakkının tanınması gerekliliğini savunuyordu. Öteden beri grev hakkını isteyen işçiler bu vaat yüzünden DP'yi desteklemeye başladılar. DP bunun yanında her türlü sosyal ve ekonomik tedbirlerin alınarak işçilerin rahat bir yaşama düzeyine kavuşturulacağını ileri sürüyordu. Dönemin diğer partilerinden Sosyal Adalet Partisi, sosyalizm, adalet ve devletçilik prensiplerinin birleştirilmesine çalışacağını söylüyor, İngiliz hayranı Çiftçi ve Köylü Partisi düşüncelerinin iktidar partisiyle aynı olduğunu bildiriyor, Sosyal Demokrat Parti ise, ülkede vatandaşların gereksinimlerine göre sendika kurulmasını gerekli buluyordu. Türk Sosyalist Partisi ise her türlü adaletsizliği ortadan kaldırarak emek ve geleneklerini hak ettikleri biçimde değerlendirmek amacını taşıyordu. Türkiye Sosyalist Emekçi ve Büyük Köylü Partisi ise geniş halk yığınlarının giderek yoksullaşması sonucunu doğuran işgücünün sömürülmesini ortadan kaldırmayı istiyor, geniş halk yığınlarını siyasal özgürlükleri uğruna mücadele yapmaya çağırıyordu (Eroğul, 1970:14).

Ancak, bunlardan hiçbiri en bilinçli ve en güçlü muhalefet ögesini oluşturan büyük toprak sahiplerinin temsilcisi DP ile rekabet edecek durumda değildi. DP diğer bazı çaresiz ve yeterince bilinçlenmemiş muhalefet ögelerinin yanı sıra işçi sınıfının geniş desteğinden yararlanmayı ve işçilerin baş koruyucusu olarak görünmeyi başarmıştır (Çeçen, 1973:20).

DP, esas olarak, kendini devletten bağımsızlaştırmak isteyen ve özellikle II. Dünya Savaşı içinde palazlanmış olan büyük ticaret burjuvazisi ile büyük toprak sahiplerinin partisi olarak görülür (Eroğul, 1994:44-49).

DP programında işçilere grev hakkı verileceği, sendikaların faaliyetlerine geniş imkân tanınacağı, ülkede demokrasi rejimi kurulacağı gibi vaatlerde bulunarak,

demokratik ve ilerici kuvvetlerin CHP'ye karşı yürüttükleri muhalefetten ve gittikçe hızlanan işçi hareketlerinden yararlanmak istemiştir.

CHP ile DP arasında, işçi sendikalarını ve sendika birliklerini kendi yanlarına çekebilmek için çetin bir mücadele başlamıştır. Her iki parti de bu amaçla, sendika örgütlerine ve yönetim kurullarına kendi ajanlarını yerleştirmiş, bazı sendika liderlerini para ile veya yüksek mevkiler vaat ederek satın almışlardır. Ancak her iki parti de, sendika hareketini sınıf temelleri üzerine oturtmak isteyen kadrolara karşı, hükümetin ve yerel makamların desteğiyle şiddetli baskı uygulayıp, bu gibi girişimleri önlemişlerdir.

CHP'nin işçi sınıfı hakkında aldığı en ilginç karar, kendi tüzüğünün "sınıf ayrımı, sınıf çıkarı ve bölgecilik fikirlerini yaymak amacıyla dernekler" kurmayı yasaklayan 22. maddesini kaldırması olmuştur. Parti içinde "radikal" olarak adlandırılabilen bir kesim ve toprak reformu taraftarları CHP'nin bir "sınıf partisi" haline gelmesi; köylülerden, işçilerden, kiracı çiftçilerden, zanaatkârlardan ve küçük tüccarlardan destek sağlaması ve yeni kurulan DP'nin toprak sahipleri ile büyük burjuvazinin partisi olarak tecrit edilmesi gerektiğine inanıyordu. Ancak tüzük değişikliği partinin merkezinin tercihlerini değiştirmek için elbette yeterli değildir ve CHP sınıflar arasında bir denge kurmaya çalışarak sınıf mücadelesini yok sayma politikasını sürdürmüştür (Ahmad, 1995:150). CHP, liberaller karşısında liberal olmaya çalışmıştır. Fakat her şeye rağmen tek partili dönemin alışkanlıklarını üzerinden atmakta zorlanmaktadır. İktidarı kaybetme ihtimalini yüksek gören hükümet, DP programını kısmen taklit ederek yakında yapılacak seçimlerde şansını artırma girişiminde bile bulunmuştur. Ekonomiyi canlandırma önlemleri olarak Eylül'de lira devalüe edilmiş, ithalat kolaylaştırılmış, bankalara altın satma izni verilmiştir. Bu önlemlerin sonucu,

enflasyon ve emekçi sınıfların hayat şartları kötüleşmiştir. Yerli ve yabancı burjuvazinin cesaret kazanması karşılığında halk kitleleri siyasal iktidara biraz daha yabancılaşmıştır. DP ise doğal olarak bu koşullardan, ekmek ve tereyağı gibi popülist söylemlerle yararlanarak desteğini artırmaktaydı (Ahmad, 1995:154). Ayrıca işçileri yanına çekmek için 1946'da "çalışanların genel seviyesinin yükseltilmesi, sosyal güvenin sağlanması" gibi amaçlarla Çalışma Bakanlığı kurulmuştur. Köylüler lehine Toprak Kanunu yürürlüğe girmiş, arkasından ise 23 Ocak 1946'da toprak mahsulleri vergisi kaldırılmıştır (Eroğul, 1990:14). Adnan Menderes ise köylülüğün sözcüsü olmasına rağmen kendisi büyük toprak sahibi olduğu için Toprak Kanunu'na karşı çıkmıştır.

DP yöneticileri de, bir yandan sendika hareketinin teşvik edilmesini söylerken bir yandan da Türkiye'de sınıfların mevcut olmadığını iddia etmişlerdir. Her iki parti de sendikaların 'milliyetçi' olmalarını, 'milli çıkarları' savunmalarını, işverenle işçiler arasında bir 'uyum' yaratmaya çalışmalarını ve 'komünizme karşı mücadele'ye katılmalarını istemişlerdir. Bu en büyük iki burjuva partisi yöneticileri, uluslararası işçi sınıfı hareketinin Türkiye'deki işçi sınıfı hareketine etkisini önlemek ve 'kökü dışarda' olan bu ideolojinin ülkeye sızmasına engel olmak için şiddetli tedbirler alması konusunda tam bir görüş birliğine varmışlardır. Buna karşılık, Batı'daki sağcı sendikacılığa memleket kapıları ardına kadar açılmış, Batı sendika birliklerinden 'uzmanlar' çağrılmış, bunların 'tecrübelerinden' yararlanılmıştır" (Şişmanov, 1990:152).

DP, iktidardaki partinin işçi kitleleri arasında yarattığı bu havadan ustalıkla yararlanmış ve kısa zamanda sendika hareketinin adeta koruyucusu kesilmiştir. Partili yöneticiler giriştikleri birçok polemiklerde ve tartışmalarda, işçilere grev hakkı verilmesinin zorunlu olduğunu söylemişlerdir. Parti kurucularından Fuat Köprülü, bir

işçi toplantısında, Sendikalar Kanunu’nu eleştirirken, açık açık “grev hakkı tanınmadıkça, sendikalardan bahsedilmez” demiştir. Bu tür çıkışlar ise, işçi kitleleri arasında DP’nin taban kazanmasını sağlamıştır (Şişmanov, 1990:154).

DP önderi, 1945’de “işçilerin mutluluğunun ancak sendikalar yoluyla sağlanabileceğini” ifade etmiştir (Bayar, 1946:358). 25 Haziran 1949’da, DP programında grev hakkına hedefler arasında yer verilmiştir. 1947’de Sendikalar Kanunu Tasarısı Meclis’te görüşülürken DP’nin bütün sözcüleri grev hakkı ile donanmış bir sendikacılığı savunmuşlar ve hükümetin hazırladığı tasarımı bu açıdan eleştirmişlerdir (Işıklı, 1979:358).

CHP ise bu dönemde grev hakkına şiddetle karşı çıkmıştır. CHP’nin ilk Çalışma Bakanı Sadi Irmak grev sorununu incelerken şöyle bir tehlikeye dikkat çekmiştir:

“Grevlerin siyasi tahrik vasıtası olarak kullanılmaları bazı ekonomik maksadın dışına çıkarılmaları zamanımızın en mühim meselelerinden birisi haline gelmiştir. Halbuki bu vasıta ile yabancı emeller bir memleketin iç işlerine müdahale imkanını elde etmektedirler” (Zaman Gazetesi, 26 Mayıs 1949).

DP’liler ısrarla grev hakkını savunmuştur. Hele DP Genel Başkanı Celal Bayar’ın Karabük’te yaptığı konuşmada (12 Haziran 1949), “Biz istiyoruz ki işçi meseleleri, sosyal meselelerimiz anayasa ile emniyet altına alınsın. DP, programlarında bu bapta birtakım prensiplerin yer bulacağı da kuvvetle beklenmektedir. Bunlar arasında grev hakkı vardır. Fakat bir partinin yapacağımız dediği işi yapması için o partinin iktidara sahip olması lâzımdır. DP buna inanmıştır. İşçilerin yakın ve samimi dostudur” (CHP Genel Sekreterliği Araştırma ve Dokümantasyon Bürosu, 1958:15) demiştir.

CHP’nin 1950’den önceki son Çalışma Bakanı Reşat Şemsettin Sirer ise Kayseri’de ve Adana’da yaptığı konuşmalarda (Ekim 1949), grev aleyhindeki

görüşlerini açıklamıştır. DP liderinin “İktidara gelirse grev hakkını tanıyacağız” demesini ele alarak, böyle söylemenin bir politika oyunu olduğunu belirttikten sonra, grevin arkasında bir lokavt olduğunu, lokavtın işçileri sefaletle düşüreceğini, grev silahının çok defa elde patlayıp işçilerin kollarını yaralayacağını, grevin köhne bir silah olduğunu, işçilerin de bunu iyi bildiklerini iddia etmiştir (Sülker, 1976:83).

Bakan Sirer, T.B.M.M. Bütçe Komisyonu’nda, Çalışma Bakanlığı Bütçesi görüşülürken şöyle diyebilmiştir:

“Yaptığımız sondajlarda memleketimizdeki amele sendikalarının %98’inin greve taraftar olmadıklarını öğrendik.”

Bu ortamdan cesaret alan Çalışma Bakanlığı Müsteşarı Fuat Erciyas grevle ilgili olarak şunu söylemiştir:

“Grev isteyenler Türk değildir. Hatta ahlaksızca rey avcılığı yapan muhalif siyasi partilerin kışkırtmalarıyla harekete geçen siyasi gafillerdir” (Sülker, 1976:84).

Mecliste, “Grev, komünist partisinin bir silahıdır. Grev isteyenler bizden değildir.” diyen milletvekillerinin yanı sıra, uyuşturulmuş ve satın alınmış işçiler de şöyle konuşuyorlardı: “Biz, memleketimiz, milletimiz ve ailemiz için şerefle çalışarak kazanmak istiyoruz, grev istemiyoruz” (Baykurt, 1969:7).

“Grev aleyhinde bulunan işçilere Anadolu Kulübü’nde şampanyalı ziyafet verilmiştir. Ziyafete CHP’nin işçi işleri yönetmeni Dr. Rebi Barkın, Denizli milletvekili Hulusi Oral da katılmıştı” (Sülker, 1976:85).

1950’ye doğru beliren ekonomik krizin, sendikaların DP’ye eğilimini arttıran bazı sonuçları olmuştur. 1949’da ciddi bir işsizlik halinde ortaya çıkan bu krizin sebebi olarak gördükleri hükümetin politikasını eleştirmek amacıyla, bir açık hava toplantısı düzenlemek isteyen Mensucat Sanayi İşçileri Sendikası ve onu izleyen diğer sendikalar,

hükümeti ve ona bağlı bir tutum gösteren İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ni karşılarında bulmuşlardır. Buna karşın, işçiler direnmişler, 4 Eylül 1949'da açık hava toplantısı yapılmış, bu toplantıda işçiler adına yapılan konuşmalarla hükümetin iktisadi ve sosyal politikası geniş kapsamlı bir eleştiriye tabi tutulmuştur. 1960 sonrasına kadar siyasi nitelikte tek işçi mitingi olarak kalan bu olayın DP'nin başarısı üzerinde etkili olmadığı düşünülemez (Işıklı, 1979: 359).

3.2.2. 1950-1960 Dönemi Sendikacılık

3.2.2.1. Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi

Üzerine gölge düşen bir seçimle iktidarını sürdüren CHP, muhalefet baskısı altında kendi programında değişiklikler yaparak ve parti ile devleti liberalleştirerek tepki verdi. Kararlı bir laisist olarak bilinen İnönü ve CHP artık okullara din dersi konulması kararı alma noktasına gelmiştir. Liberalleştirme siyaseti 1950 seçimlerine kadar hız kazanarak sürmüştür.

Dünya'da soğuk savaşın başlaması Yunanistan'da iç savaşın patlaması her iki partiyi dış dünyanın siyasi açıdan "istikrarlı Türkiye" isteğine uygun davranma yönelimine götürdü (Ahmad, 1995:154). CHP bir taraftan burjuvaziye sürekli olarak tatmin etmeye çalışırken bir taraftan da İslami uygulamadaki kısıtlamaların kaldırılmasını isteyen kesimleri yatıştırmaya çalışmış, tavizler vermiştir. Fakat CHP ile özdeşleşmiş bulunan "jandarmalı, tahsildarlı ceberrut devlet" imgesini bir çok girişime rağmen unutturulamamıştır (Ahmad, 1995:155).

14 Mayıs 1950'de yapılan milletvekili genel seçiminde Cumhuriyet Halk Partisi yenilmiş ve iktidar Demokrat Parti'nin eline geçmiştir. "Beyaz İhtilal" diye anılan bu

seçimlerde DP oyların %53,3'ünü, CHP oyların %39,9'unu ve Millet Partisi (MP) %4,8'ini almıştır (Savran, 1995:90-91).

Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakan olmuşlardır.

Başbakan Adnan Menderes 29.05.1950 tarihinde Meclis kürsüsünde, hükümetin iktisadi ve mali programını açıklamıştır. Buna göre;

1. Bütün devlet hizmetlerinin görülmesinde azami tasarruf zihniyetiyle hareket ederek devlet masraf ve külfetlerini asgariye indirmek ve devlet bütçelerini iktisadi bünye takatiyle mütenasip ve hakiki manasıyla muvazeneli bir hale getirmek.
2. İktisadi cihazlanmamızı süratlendirmek.
  - Bütçede investisman mahiyetinde olan kısmı, mümkün olduğu kadar genişletmek ve bunun dışında bütün imkanlarımızı da yalnız ve yalnız istihsale matuf mevzulara tevcih etmek;
  - Hususi teşebbüsün kendini hukuki ve fiili emniyet altında hissetmesini sağlayacak bütün tedbirleri almak ve onun süratle gelinmesine yardım etmek,
  - Memlekette mevcut sermayenin istihsale akmasını kolaylaştırmak,
  - Yabancı teşebbüs sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanabilmenin şartlarını tahakkuk ettirmek ve icaplarını yerine getirmek.
3. İktisadi cihazlarımız için devlet bütçesinden investisman mahiyetinde ayrılacak tahsisatı memleketimizin tabii şartları göz önünde bulundurularak vücuda getirilecek bir plana bağlamak.

4. İstihsal hayatını devletin zararlı müdahalelerinden ve her çeşit bürokratik engellerden kurtarmak (Öztürk, 1968:351-352).

DP'nin yukarıdaki ekonomik programı liberalizmin Türkiye'ye tamamıyla girişini ifade ederken bir yandan da siyasal alanda kapitalist sınıfın kendini güvende hissedeceği bir ortam yaratmıştır.

1946 sendikacılığı sonrası CHP tarafından açık destekle kurulan sendikaların DP'ye destek eğilimine girdikleri görülmüştür. 1949 yılında krizin bedelini büyük oranlarda işsizlikle ödemeye başlayan işçiler, Mensucat Sanayi İşçileri Sendikası başta olmak üzere sendikalar önderliğinde bir mitingle bu durumu protesto etmek istediklerinde karşılarında hükümeti ve hala CHP'ye bağlı davranan İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ni (İİSB) bulmaktadırlar. Buna rağmen 4 Eylül 1949'da açık hava toplantısını gerçekleştiren işçiler hükümetin ekonomik ve sosyal politikalarını eleştirdiler (Işıklı, 1990:320).

DP dönemi boyunca çoğu kesimin durumu iyiye doğru gitmiştir, en azından eskisinden daha iyi durumdadır. Tarım gelirleri hızla artmış, bu durum köylüler arasında DP destekçiliğini de artırmıştır. Şehirlerde ise tüccar ve sanayicinin kârları da hızla artmaktadır. Fakat ücretliler bu kârdan bekledikleri payı alamayan kesimi oluşturmuşlardır. 1955 sonrası azan enflasyon, ücretlileri daha da kötüye götürmüştür (Zürcher, 2000:328).

1946-1953 dönemi, bütün toplumsal sınıf ve tabakaların genel gelir düzeylerinin nesnel koşullarını taşımaktaydı. Savaş yıllarında mutlak hayat standartları önemli ölçüde gerileyen emekçi kesimler, bu dönemi bir bolluk ve refah çağı olarak, 1950'de başlayan DP iktidarıyla özdeşleştirme eğilimine girmişlerdir (Boratav, 1995:81).

Türkiye’de sanayi kapitalizminin temellerinin 1930’lu yıllarda atılmasına karşılık, gerçek anlamda sanayi burjuvazisi ancak 1950’li yıllarda oluşmaya başlamış bu sınıfın yöneticilik işlevini üstlenmesi için ise 1960’lara kadar beklenmesi gerekmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye henüz ekonomisi tarıma dayalı bir köylü toplumdurdu. 1930’lu yıllardaki sanayileşme çabasının aksine 1960’lara kadar siyasi iktidarlar sanayileşmeden çok ticaret ve tarıma öncelik vermiştir (Savran, 1992:90).

Kapitalist dünyaya bağımlı dış siyaset, ekonomik gelişme için gerekli olduğu düşünülen yabancı yatırımları çekme çabalarıyla tamamlanmıştır. 22 Mayıs 1947 tarihli kararname ve 1 Mart 1950 tarihli Yabancı Yatırımları Teşvik Kanunu ile CHP iktidarı, devlet yönetimini ve engelleri kaldırarak yabancı sermayenin giriş sürecini başlatmayı başarmıştır. DP ise 1951 ve 1954’te çıkarılan daha liberal yasaları da yeterli görmeyerek, yine 1954 yılında petrol sektöründe devlet tekeli bile kaldırmıştır (Ahmad, 1995:170).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası kapitalist sistem yeniden kurulurken Türkiye açısından en önemli etken Avrupa’nın yeniden yapılanmasının gerekleriydi. Marshall Planı Avrupa tarımının savaştan aldığı darbeyi göz önünde bulundurarak Türkiye’nin payına tarım ve maden üretimi işlevinin düşeceğini öngörüyordu (Savran, 1992:90).

18 Mayıs 1956’da Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştır. 1940’da savaş sırasında alınan önleme benzeyen bu yasa, hükümetin, mal ve hizmetlerin dağılımı ve fiyatlarının belirlenmesi dahil olmak üzere ekonomiyi düzenlemesine izin vermiştir. Yeni yasaya rağmen Demokratlar ekonomide istikrar ve güveni sağlamayı başaramamıştır. Saf ekonomik büyüme ya da ilerlemenin kalkınmayla aynı şey olduğuna inanmalarına yol

açmıştır. Ucuz tarım kredisi siyasetleri, tarımsal ürünlere uygulanan dev teşvikler ve çiftçilerin fiilen vergiden muaf tutulmaları, zengin bir çiftçiler sınıfı yaratmış ve kırsal kesime dinamizm getirmiştir. Bu kırsal refah tüketimi hızlandırmış ve ekonominin karşılayamayacağı bir talep yaratmıştır. Gıda maddesi fiyatlarında keskin bir yükselme olmuş ve bütün ekonomiyi sarsan bir enflasyon trendi oluşmuştur. Bu gelişme nüfusun neredeyse bütün kesimlerini, özellikle memurları, subayları ve işçileri kapsayan sabit maaşlı ve ücretlileri etkilemiştir (Ahmad, 1995:166, Zürcher , 2000:337). Yine de 1950'ler sonrası, işçi-memur kesiminin durumlarının görece olarak düzeldiği bir dönemdir. “Egemen güçler bloku içinde ise, sanayi burjuvazisi ile sınıai ürünlerin pazarlamasına dönük ticaret sermayesinin, çiftçi grupları ile dış ticarete dönük ticaret sermayesi aleyhine genişlediği söylenebilir” (Boratav, 1995:93).

3.2.2.2. DP Döneminde İşçi Sınıfına Karşı Uygulamalar

DP iktidarının ilk yıllarında işçilere grev hakkını vermek üzere bir kanun tasarısının hazırlandığı kamuoyuna açıklanmıştır. Ancak çok geniş kısıtlamalar taşıyan bu tasarı Meclis'e sunulmadan rafa kaldırılmıştır. DP'nin 15 Ekim 1951'de onaylanan programında ise bu haktan ve buna ilişkin olarak toplu sözleşme hakkından söz edilemez. 1952'den sonra DP iktidarının sözcüleri bu hakları vermenin kolay olmayacağını, derin incelemelere ihtiyaç gösterdiğini açıklamaya başlamışlardır (Işıklı, 1979:360).

5 Ağustos 1955'te Çalışma Bakanı Hayrettin Erkmen yaptığı bir konuşmada “grev esasen bizim öteden beri kabul ettiğimiz bir haktır. Buna hiçbir zaman hayır demedik ve demeyeceğiz. Ama kanun ne zaman çıkar, orasını ben bilemem...” derken 6 Şubat 1956'da Çalışma Bakanı Mümtaz Tahran “Sendikalar mahalli yönden ve

örgütlenme bakımından çok zayıftırlar. Bu durumda grev hakkı verilirse, bu hak işçilerin zararına olur. İşçiler zarar görmesin diye bu hakkı tanıma teşebbüsüne geçmiyoruz.” demiştir (Kamar, 1975:51-52).

Nitekim Başbakan Menderes’e kabinede, partinin Türk işçilerine grev vaadinde bulunduğu hatırlatıldığında sabırsızlıkla şu karşılığı verdi: “Bırakın bu saçmalığı. Türkiye’de grev olur mu? Bırakın biraz ekonomik gelişme olsun, bu konuyu o zaman düşünürüz” (Ahmad, 1995:158).

Görüldüğü gibi iş hukukunun örneğin grev gibi önemli bir unsuru, DP’li Başbakan tarafından ekonomik gelişmenin yanında hiçbir önemi olmayan, gelişme olduğu takdirde ise “düşünülebilecek” bir olasılık olmuştur. Türkiye’de daha önce vaat edilen bu tür “saçmalıkların” olamayacağı açıkça ifade edilmiştir.

Öte yandan 1947 tarihli Sendikalar Kanunu’nun sendikalar için siyaset yasağını getiren 5. maddesinin taşıdığı sakıncalar, 1950 ve 1960 dönemindeki uygulamalar içinde iyice belirginlik kazanmıştır. O dönemin başlarında Cahit Talas, işçi yetiştirme seminerinde, İstanbul’da verdiği derslerde bu konuya şöyle değinmektedir:

“Gerek siyaset gerek -aynı kanunda sözü edilen- milli muhalefet tabirlerinin hudutları kolayca tayin edilemez. Her hâkim veya mahkeme bu tabirleri dar veya geniş bir şekilde anlayarak mütecanis olmayan ve sendikalar nezdinde huzursuzluklar yaratan kararlar verebilir. Bugün ekonomik, sosyal ve politik gibi tabirlerin kati ve vazıf hudutlarını çizmek ve göstermek kolay ve mümkün değildir. Mesela hükümeti ekonomi politikasını kendi menfaatlerine uygun görmeyerek bu politikaya karşı cephe alan sendikalar, siyaset yapıyor iddiası ile pekala mahkemeye verilip kapatılmak tehlikesine maruz kalabilirler” (Talas, 1957:38-39).

Gerçekten bu maddeye dayanarak sendikaların çeşitli nitelikteki faaliyetlerini kısıtlamak yönünden bir uygulama, DP iktidarının ilk yıllarından itibaren kendini göstermeye başlamış bulunmaktaydı. Bu tarz bir uygulamaya maruz kalmış bulunan Tekstil ve Örne Sanayi İşçileri Sendikaları Federasyonu tarafından Çalışma Meclisi'ne sunulan raporda bu konuda beliren tepki, şu şekilde anlatılmaktadır:

“Sendikalar, 1950-1951 mahsül yılı pamuklarının dış piyasada temin ettiği avantajlar sebebiyle sanayi müesseselerinin depolarındaki pamukları dahi ihraca sevk ettiğini görmüş ve bunu pek yakın bir istikbalde memlekette işsizlik yaratacağı kanaatine vararak ihracatın durdurulması yolunda bir kampanya açmıştır. O zaman müteakip hadiselerle teyit edilen bu pek yerinde dileğimiz, sendikaların siyasetle işigali şeklinde mütalaa edilmiştir. 20 Nisan 1953 tarihinde İstanbul Tekstil ve Örne Sanayii İşçileri Sendikası'nın yaptığı bir açıklama ile Türk vatandaşlarını yerli malı kullanmaya teşvik etmesi keza bir sürü tefsirlere yol açmış yalnız İstanbul Tekstil ve Örne Sanayii İşçileri Sendikası değil, bütün Türk sendikaları siyaset yapmakla itham edilmişti” (Tuna, 1955:105-121).

DP sendikacıların siyasetle uğraşmasını istemiş, ancak sendikaların DP organı haline getirilmesi için İl Komiteleri, İşçi Büroları kurmak konusunda çok hızlı davranmıştır (Sülker, 1976:44). Muhalif partilere mensup yöneticilerin başında olduğu birlikler ise DP'nin saldırılarına maruz kalmıştır.

Bu konuda ortaya çıkan bazı örnekler:

Temmuz 1953'te Karabük Hukuk Mahkemesi de ilgili Bakan'ın isteği üzerine Metal İşçileri Birliği'ni politika ile uğraştığı gerekçesiyle “5. madde”ye muhalefetten 3 ay süre ile faaliyetini yasaklamıştır. Aynı nedenle İzmir'de liman işçilerinin kurduğu bir sendika da yine 3 ay süre ile kapatılmıştır. İstanbul Gazeteciler Sendikası ise iki

gazetecinin polis tarafından kötü muameleye uğratılmasını basın özgürlüğü adına protesto ettikleri için yine 5/ç maddeye dayanarak 1 ay süre ile faaliyetten alıkonulmuştur (Işıklı, 1979:362).

Buna karşılık İstanbul Valiliği aynı dönemde iki ayrı tarihte (26.8.1950-4.10.1953) sendikalarca “komünizm tel’in” mitingleri düzenlemesinde –siyasal nitelikleri çok açık olmasına karşın- yasal bir sakınca görmemiştir.

Böyle bir ortamda beliren ve “Türkiye Sendikacılık Tarihi içinde üzerinde durulmaya değer” ve oldukça cesaretli sayılabilecek bir hareketi burada belirtmek gerekir. Bu 2 Mayıs 1954’de yapılan seçimlerden önce kurulan “İşçi ve İşçi Dostu Milletvekillerini Destekleme Komitesi” ile ilgilidir. Komite, 10 sendika önderi tarafından kurulmuştur. Komite adına yayımlanan bildiride işçilere şu çağrıda bulunulmuştur:

“İşçilikten yetişme ve işçi dostu milletvekili adaylarını desteklemek için işçi mümessilleri tarafından bir komite kurulmuştur. Büyük Millet Meclisi’nde işçi davasının müdafaa edilmesini istiyorsan seçim sandıklarına komitenin dağıtacağı pusulaları at.” (Talas, 1961:258)

Söz konusu komite tarafından yapılan bir açıklamada ayrıca şunlar belirtilmekteydi:

Son senelerin tecrübeleri de göstermektedir ki Büyük Millet Meclisi’nde işçi davaları layık olduğu ehemniyetle ele alınmaktadır. Partilerin yoklamalarında tespit edilen adaylar arasında işçi adayların kâfi miktarda bulunmaması Meclis’in önümüzdeki devresinde de işçi davasının gerçekleşme safhasına geçilmeyeceğine bir karine teşkil etmektedir. Çünkü ona inanıyoruz ki işçi meseleleri işçiler tarafından

gereken önemle savunulabilir. Bunun için Meclis'e işçi milletvekillerinin girmesini sağlamaya çalışacağız. Komite tarafından tespit edilen işçi adaylar hangi partiye mensup olursa olsun bize inanan işçiler tarafından desteklenecektir (Talas, 1961:258).

Komitenin, çeşitli seçim bölgelerinde tespit ettiği 40 kadar adayı desteklemek üzere faaliyete girişmesine fırsat verilmeden kurucuları ve yöneticileri aleyhinde adli kovuşturma açılmıştır. Bu defa sendika önderlerinin şahısları adına yürüttükleri bir hareket söz konusu olduğundan Sendikalar Kanunu'nun siyaset yasağına ilişkin maddesi işletilmemiş, birtakım usul eksikliklerinden dolayı komite dağıtılmıştır. Böylece “gayesi itibariyle 1900’de İngiltere’de sendikalar tarafından kurulan ‘İşçileri Temsil Komitesi’ne’ benzemekte olan bir girişim başarısızlığa uğratılmıştır (Talas, 1961:259).

Ancak, DP iktidarı, bir yandan sendikaların en ilkel fonksiyonlarını bile “siyaset” olarak nitelendirerek yasaklarken diğer yandan sendikaları, kendi çizgisinde politize etmek için büyük çaba sarfetmiştir. Aslında bu dönemde –ve genellikle siyaset sayıldığı için siyasal iktidarın karşı çıktığı hareketlerin ortak yanı, siyasal iktidar tarafından karşıt görülmektedir. Sendikalarda siyasal iktidarın görüşlerine ve tercihlerine uygun bir doğrultuda beliren tutum ve eylemler, en koyu bir siyasal nitelik taşırsalar bile herhangi bir yasakla karşılaşmadıkları gibi çoğu zaman siyasal iktidarın destek ve zorlamaları sonucunda belirmişlerdir (Işıklı, 1979:363).

DP ile CHP arasında işçi sendikalarını yanlarına çekebilmek için büyük bir rekabet yaşanmıştır. Her iki parti de sendikalara üst düzey yönetici sokmaya, yöneticileri satın almaya çalışmışlardır. Bu kadar çaba gösterirken örneğin hem DP hem

CHP sınıfları reddederken, özellikle DP sendika hareketini teşvik etmiştir (Şişmanov, 1978:151).

Diğer yandan DP, örgütlenme özgürlüğü açısından son derece önemli bir adım atarak Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) “Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı İlkelerinin Uygulanmasına İlişkin 98 Sayılı Sözleşmesi”nin onaylanmasını sağlamıştır (Odaman, 2001 www.işgüç.org/makale.htm).

3.2.2.3. Muhalefet Partileri

3.2.2.3.1. Türkiye Sosyalist Partisi(TSP)

Demokrat Parti iktidarı döneminde Türkiye’de işçilerin ve diğer emekçi yığınlarının çıkarlarını savunmak üzere iki siyasi parti kurulmuştur. Bunlardan ilki, 1946 yılında kurulup birkaç ay sonra kapatılan Türkiye Sosyalist Partisidir.

Esat Adil ve arkadaşları 28 Ağustos 1950 yılında Türkiye Sosyalist Partisi’ni yeniden kurmuşlardır.

TSP’nin programının 1. maddesi halkın kendi kendini “kayıtsız şartsız” idare etmesidir. Parti iktisadi ve siyasi bağımsızlığı demokrasinin temeli saymaktadır (madde 4). Programda her türlü “fikir, söz, matbuat, grev, nümayiş; toplantı ve her türlü teşkilatlanma hürriyeti” mutlak kabul edilmiştir (madde 10) (Şişmanov, 1978:39).

Bu kadar çok parti çıkmasına rağmen işçiler hemen birine yönelmemişlerdir. Bu nedenle partilerin tercihi de öncelikle işçi örgütleri kurmak yönünde olmuştur. (Sülker, 1987:37) TSP, Türkiye düzeyinde ve her işkolunda sendikalar kurma çabasına girişmiştir. En son olarak bunları merkezi bir örgüt altında toplamayı istemektedir (Güzel, 1996:148).

Türkiye Sosyalist Partisi'ne Bağlı Sendikalar

1. Türkiye Tekel İşçileri Sendikası
2. Türkiye Deniz İşçileri Sendikası
3. Türkiye Mensucat İşçileri Sendikası
4. Türkiye Demir ve Çelik İşçileri Sendikası
5. Türkiye Basın ve Basın Makineleri (İşçileri) Sendikası
6. Tramvay İşçileri Sendikası
7. İstanbul Şoförler ve Otomobil İşçileri Sendikası (Kaynak: Güzel, 1996:148).

Türkiye Sosyalist Partisi, bütün bu olumlu yanlarına rağmen, Batıdaki küçük burjuva sosyalist partilerinin ve burjuva milliyetçiliği ideolojisinin etkisi altındadır. Ülke çapında örgütlenmemiş, işçi yığınlarını parti saflarında toplayamamıştır. Aslında kuruluşundan itibaren, burjuva partilerinin saldırısına uğramış, hükümet tarafından baskı altında tutulmuştur (Şişmanov, 1978:155-156).

Partinin yayın organı “Gerçek” gazetesi yeniden yayınlanmaya başlamıştır. İşçi ve sosyalist hareketin temel konularıyla ilgili konferanslar düzenlenmiştir. Ancak kısa bir süre sonra “Gerçek” gazetesi hakkında, “komünizm propagandası” yaptığı gerekçesiyle dava açılmış, gazete kapatılmıştır. 15 Haziran 1952’de de, partinin Merkez Yönetim Kurulu ve faal üyelerden 15 kişi tutuklanarak mahkemeye verilmiştir. Türkiye Sosyalist Partisi yeniden kapatılmıştır (Şişmanov, 1990:171).

3.2.2.3.2. Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi

TSEKP'nin sendikal örgütlenme şeması işyeri ve işletme düzeyinde kalmıştır. Daha sonra şehir veya bölge düzeyinde işçi birlikleri, işkolu düzeyinde federasyonları ve bunlar da ülke düzeyinde Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nu

oluşturmuştur. Bu şemaya göre örgütlenmeye çalışan TSEKP ayrıca İstanbul'da bir İşçi Kulübü kurmuştur. "Kulübün amacı işçiler arasında dayanışmayı ve deneyimlerden ortaklaşa yararlanmayı sağlamaktır (Güzel, 1996:149). TSEKP programında amaçları uzak ve yakın olmak üzere iki şekilde tanımlamıştır. Yakın amaç olarak emekçilerin ve halkın demokrasi hak ve hürriyetlerinden faydalanması ve söz sahibi olmasını sağlamak, sömürünün önüne geçmeye çalışmak, bağımsızlığı sağlamlaştırmak ve sosyalist topluma geçiş için emekçi ve köylülerin örgütlenmesini sağlamaktır. Uzak amaç ise sömürüyü ortadan kaldırmak, üretim araçlarını toplumun malı haline getirmek ve halkın refah düzeyini mutlu hayat yaşayacak seviyeye yükseltmektir.

Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ne Bağlı Sendikalar

Ankara'da

- Ankara İşçi Sendikaları Birliği
- Ankara Maden Eşya İşçileri ve Makine İşçileri Sendikası
- Ankara Terziler Sendikası
- Ankara İnşaat İşçileri Sendikası
- Ankara Fırın ve Un İşçileri Sendikaları
- Ankara Şoför ve Oto Tamir İşçileri Sendikası

İstanbul'da

- İstanbul İşçi Sendikaları Birliği (İİSB)
- İstanbul İnşaat İşçileri Sendikası
- İstanbul Ayakkabı ve Deri İşçileri Sendikası
- Güzel Sanatlar Kol ve Kafa İşçileri Sendikası
- Basın ve Yayın Kol ve Kafa İşçileri Sendikası

Bakırköy Bez Fabrikası İşçileri Sendikası

Tekel İşçileri Sendikası

Tütün İşçileri Sendikası

Maden Sanayi İşçileri Sendikası

Şoförler İşçileri Sendikası

İzmir’de

İzmir İşçi Sendikaları Birliği

İzmir Terziler Sendikası

İzmir Ayakkabı İşçileri Sendikası

İzmir Müessese, Ticarethane ve Esnaf Müstahdem Sendikası

İzmir Mensucat Sanayi İşçileri Sendikası

İzmir Basın Yayın Kol ve Kafa İşçileri Sendikası

İzmir Tütün İşçileri Sendikası(Kaynak: Güzel, 1996:148, Şişmanov, 1978:152, dipnot 115)

TSEKP İstanbul, Ankara ve İzmir’in dışında da birçok ilde geniş bir örgütlenme yapmıştır.

3.2.2.3.3. Vatan Partisi (VP)

Demokrat Parti iktidarı döneminde emekçi çıkarlarını savunan ikinci parti, 29 Ekim 1954’de İstanbul’da kurulan Vatan Partisi’dir. Doktor Hikmet Kıvılcımlı’nın başkan olduğu partide Merkez Yönetim Kurulu üyelerinin hepsi işçilerden oluşmaktadır. Genel Sekreterlik’e dokuma işçisi Ahmet Cansızoğlu seçilmiştir. Parti 1954 yılında kurulmasına rağmen, türlü engellerle karşılaşmış, bu nedenle ancak 1957 yazında faaliyete geçebilmiştir.

Vatan Partisi, Amerikan emperyalistlerinin Türkiye'nin iç işlerine karışmasını şiddetle eleştirmiş ancak 1957 seçimlerine katılamamıştır. Seçim propagandası sırasında yaptığı toplantılarda, hükümetin gerek iç politikasını, işçi düşmanlığını ve gerekse emperyalistlere boyun eğen dış politikasını yermiştir.

Kapatılan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi'nde aktif rol alan işçi hareketi eylemcilerinin Vatan Partisi içinde yeniden legal siyasi hayata atılmaları, işçileri siyasi mücadeleye sokmak için çalışmaları, bazı çevreleri son derece sinirlendirmiştir. Bu nedenle Menderes Hükümeti, Vatan Partisi'nin seçim öncesi faaliyetlerini komünist propagandası sayarak, partinin yöneticilerinden ve faal üyelerinden 48 kişiyi tutuklattırılmıştır. (Şişmanov, 1990:171)

25 Ocak 1958'de Vatan Partisi yöneticilerinden 25 kişinin "komünizm propagandası yapmak" suçuyla mahkemeye verildikleri resmen açıklanmıştır.

3.2.2.3.4. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)

Cumhuriyet Halk Partisi; 1950'li yıllarda tüm çalışanların örgütlenme hakkına sahip çıkmıştır. Bunun nedeni CHP yöneticilerinin 1950 seçiminden ders alması olmuştur. Mayıs 1953'te toplanan 10. CHP Kurultayı'nda CHP'nin Programının 38. maddesine grev hakkının konulması kabul edilmiştir.

"Partimiz işçi haklarının korunmasını ve ihtilaflarının hallini sağlayacak tedbirlere önem verir. Bu meyanda, tahkim müessesinin geliştirilmesi lüzumuna kanidir. İşçi ile işveren arasındaki anlaşmazlıklar tahkim kurullarında hallolunmazsa vatan müdafaasını ve geniş ölçüde vatandaşların sağlığını ve memleketin asayişini bozmamak kayıt ve şartı altında partimiz işçiye grev ve buna karşılık işverenlere de İş Kanunu hükümleri çerçevesinde lokavt hakkı verir" (Sülker, 1976:91).

1936 yılında grevi yasaklayan CHP'nin 1946-1950 döneminde Çalışma Bakanlığını yapan Sadi Irmak işçilerin sendikalaşmasını engellemek için şöyle diyordu:

“Sendikalar milli bünyemize uymaz. İşçiler dernekler şeklinde örgütlenmelidir. Grev milli ekonomiye zararlıdır. Hem zaten sendikalar Garp memleketinde de gün geçtikçe önemini yitirmektedir” (Köy YSE-İŞ Sendikası, 1975:14).

CHP yöneticileri birkaç yıl öncesini çok çabuk unutmuştu:

“CHP iktidarı devrinde muhalefet bu partiyi grevi kabul etmediğini, grev aleyhinde oluşunun delili olarak ileri sürdüler. Halbuki CHP grevin aleyhinde değildi. Bunun için sendikaların gelişmesini bekliyordu” (CHP Genel Sekreterliği Araştırma Dokümantasyon Bürosu, 1958:14).

1954 yılında yayımlanan CHP'nin Seçim Bildirgesi'nde “Programımızdaki şartlar içindeki grev hakkını ele alacağız” denilmiştir (Kili, 1976:120-121).

DP'nin vaadine rağmen grev hakkını tanımaması 1955'te işçilerin grev hakkını elde etmek için bir sıçrama yapmaları sonucunu doğurmuştur. DP'yi tutan sendikacılar grev hakkının baş savunucuları kesilmişlerdir. CHP'yi tutanlar grev hakkını savunurken hep DP liderlerinin sözlerini aktarmışlardır (Sülker, 1976:91).

CHP de sosyalist partilerin örgütlenmesi karşısında kendi işçi örgütlerini kurmaya çalışmış, başarılı olamamıştır.

3.2.2.4. Amerikan Tipi Sendikacılık ve Türk-İş'in Kurulması

1946 yılında sendikaların kurulmasında yaşanan patlama ve bu sendikaların ağırlıklı olarak sosyalist hareketle organik bağının olması CHP'yi de bu konuda adım atmaya zorlamıştır. Türkiye'ye Cumhuriyet döneminde ne getirilmesi gerekiyorsa

kendisi getirmeye alışmış olan CHP bu kez de işçi sendikalarının kurulmasına önyak olmuştur. Fakat CHP ve sonraki gelen hükümet DP ancak Amerikan tipi sendikacılığı kabul edebilmişlerdir.

Amerikan tipi sendikacılık Toker Dereli tarafından şu şekilde tanımlanmıştır: “Başlıca işlevini üyelerinin ekonomik ve mesleki çıkarlarını gözetmek ve geliştirmek olarak gören, ABD sendikacılığını belirleyen sendikacılık anlayışı.” Amerikan tipi sendikacılığının temel özelliği, kapitalist sistemde bütünsel değişimler öngörmemesi, varolan işçi ve kapitalist sınıfların yalnızca ekonomik tartışmaları, sendikaların siyasetle ilgilenmemesi ilkeleri üzerine kurulmuştur (Dereli, 1996:41-44).

İşçiler kendi iradeleri ile kurdukları örgüt yüzünden olup bitenler karşısında şaşırmış, vaatlerine ve güvencelere karşı güvenini kaybetmiştir. Bu durum karşısında CHP'nin kendisi sendikalar kurmakta önyak olması gerekiyordu. Gelip demokrasi ülkelerinde mesleki örgüt kurma özgürlüğü ve sendikalar vardır. Diktatörlük idaresini maskeleyen, muhalefet partilerinin hücum konusunu azaltmak, işçileri muhtemel gizli cemiyetler kurmaktan alıkoymak için parti bir İşçi Bürosu oluşturmuştur. Bu büro açıktan açığa işçileri yeniden sendika kurmaya iknaya çalışmıştır. Bütün sendikalar için bir statü tipi hazırlamış ve faaliyete geçilmiştir. Partililer ve partiye sempatisi olanlar arasında ileri gelen işçiler seçilmiştir. Sendika kurmaya ikna edilmiştir. İstanbul'da ilk sendikalar böylece kurulmuştur (Sülker, 1987:60-61).

CHP, öncelikli olarak işçi dernekleri kurmaya yönelmiştir. Dernekler kurmayı tercih etmesinin nedeni sendika kavramını dışlamak içindir. CHP çevresi önce Türkiye

İşçiler Derneğini (TİD) (9 Temmuz 1946) kurmuştur. CHP çerçevesinde kurulan bir diğer dernek ise Zonguldak'ta Ereğli Kömür İşletmesi Havzası Maden İşçileri Derneği'dir (Güzel, 1996:152). TİD kendine bağlı birçok dernek kurmuştur: İstanbul'da Dokuma İşçileri, Berber İşçileri, İnşaat İşçileri, Ayakkabı İşçileri, Tramvay Tünel İşçileri, Ankara'da Un ve Unlu Maddeler İşçileri, Berber İşçileri, Garsonlar Dernekleri; Edirne, İzmir, Konya, Zonguldak, Eskişehir'de de dernek kurmak için girişimlerde bulunulmuştur (Sülker, 1955:41).

Türkiye İşçiler Derneği'ne göre; yurda ve milli birliğe faydalı olan işçilere, yurdun kahraman iş ordusunun şerefli erleridir. Bu şeref milli sanata ve milli birliğe karşı bağlılıkla gösterilecekti. Her işçinin mesleğinde yüksek randımana doğru yapacağı hamleler, hem işçilerin, hem de memleketin menfaati icabıdır (Sülker, 1955:42).

CHP sendikaların bu şekilde kuruluşu ve devamında o dönem için oldukça büyük paralar harcamıştır. Bu miktarın her yıl 7-8 bin lira olduğu, hatta bazı işçilerin kendi adlarına bile para aldıkları öne sürülmektedir (Sülker, 1987:62). CHP sendikalara adam yerleştiremediği zaman başka yöntemlere başvurmuştur. Bunların başında sendika yöneticilerini satın almak da gelmektedir. Fakat CHP kendine bağlı sendikalar kurmaya öncelik vermiştir.

Tablo 3.1. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Para Verdiği Kuruluşlar

Para Alan Kuruluşun Adı	Miktarı	Tarihi
Defterdar Fabrikası Gençlik Kulübü	2000	07/03/1947
Eyüp Mensucat İşçileri Sendikası	2000	06/06/1947
Beyoğlu Mensucat İşçileri Sendikası	1000	14/06/1947
Demir ve Madeni Eşya İşçileri Sendikası	5000	29/09/1947
Bakırköy Bez Fabrikası İşçileri Sendikası	500	29/09/1947
Gıda Sanayi İşçileri Sendikası	500	29/09/1947
Deniz İşçileri Sendikası	500	29/09/1947
İstanbul İşçi Sendikaları Birliği	1000	12/07/1947
İstanbul İşçi Sendikaları Birliği	2000	17/01/1948
İstanbul İşçi Sendikaları Birliğine Nuri Killigil Fabrikasında kazaya uğrayan işçilerin ailelerine yardım yapılması için	3000	12/03/1949
İstanbul İşçi Sendikaları Birliği	1000	09/04/1949
İstanbul İnşaat İşçileri Sendikası	300	06/07/1949
İstanbul Lastik İşçileri Sendikası	300	06/07/1949
İstanbul Tekstil İşçileri Sendikası	500	28/11/1949
Toplam	19600 TL	

Kaynak: Sülker, 1987:62

CHP'nin bu yönlendirmelerinin o dönem için en önemli sonucu olarak İşçi Sendikaları Birliği, 17 sendikanın katılımıyla 24 Mart 1948'de resmen kurulmuştur. CHP İşçi Bürosu'nun kurduğu Hürbilek Gazetesi İşçi Sendikaları Birliği ve sendikaların destekçisi olmuştur. Daha sonra bu gazete birliğe devredilmiş ve sendikalara yön verme politikasında araç haline gelmiştir. Sendikalar ve birliğin CHP ve hükümet yardımı ile ve yasal bir şekilde kurulmasına rağmen işyeri sahipleri sendikalara karşı cephe almışlardır. Sendika kuran ve propaganda yapan işçiler hukuksuz bir şekilde ve derhal işten atılmıştır. Daha ilginç olan ise, işçi sendikalarını

istemeyenlerin içinde sadece özel sermaye sahipleri değil, devlet fabrikalarının yöneticilerinin de bulunmasıdır. Sendikacılar örgütlenmenin önüne geçilmesi amacıyla işten atılmaktadır (Sülker, 1987:70). Örgütlü işçiler hem devlet hem de özel sektör için bir korku unsuru idi. Özel sektör ve kamu iktisadi teşekkülleri tek partili dönem boyunca ve dünyadaki gelişmeler nedeniyle neredeyse sera içinde, bütün işçi hareketlerinin etkisi dışında kalmıştır.

30 Mart 1950'de İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'nden ayrılan bazı sendikalar Hür İşçi Sendikaları Birliğini kurmuştur. Bu birlik İİSB'nin CHP'nin bir organı gibi çalışmasına tepki olarak kurulmuştur. Bu Birliği kuran sendikalar İstanbul Mensucat İşçileri Sendikası, İstanbul Mensucat Sanayi Sendikası, Deri ve Debbâğ İşçileri Sendikası ve Hür Mensucat İşçileri Sendikası'dır (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, Cilt II, 2-3).

İş Kanunu'nun işçilere tanıdığı haklar eskiden beri ihlal edilmiş ve işçilerin talepleri yerine getirilmemişken, yeniden kurulan sendikalar bir şekilde bu hak ve talepleri gündeme getirecek ya da en azından bir kısmını almak için çalışacaklardır. Bu olasılık işverenleri düşündürmüştü ve işçilerin herhangi bir şekilde örgütlü bir varlık haline gelmesinden ya da devlet eliyle de olsa bu hale getirilmesinden özenle kaçınmaya çalışmışlardır. İş elbiselerinin verilmesi ve yemeklerin biraz daha iyi hale getirilmesi gibi çok küçük talepleri için bile birçok işçinin işinden edilmiş olması bu korkunun boyutlarını göstermektedir (Sülker, 1987:70). İşverenler, örgütlenen ve sendikalar etrafında toplanan işçilerden bu örgütlülüklerin ve sendikaların niteliği ne olursa olsun, birleşme unsuru içermesi nedeniyle endişe etmişlerdir.

1946 yılındaki sendikal patlamanın önüne ancak bu tip sendikacılıkla geçebileceğini sezen iktidar bunun uygulanması için çaba göstermiştir.

DP iktidarının başlarından itibaren tarım kesimine yapılan yatırımlar, üretimde gerekliliği kalmayan nüfusun büyük bir oranının kasaba ve kentlere kitlesel bir şekilde göç etmeye başlaması, demografik anlamda büyük bir değişim anlamına gelmiştir. Bir milyonun üstünde insan köyleri terk etmiştir. 1950-1960 döneminde büyük kentlerin nüfusu her yıl ortalama %10 oranında artmıştır. Yeni bir olgu olmayan emekçi göçünün niteliği ise önemli bir değişim göstermiştir. Eskiden göç eden kişiler sanayi ya da maden bölgelerinde yılın belli bir bölümünde çalışarak asıl olarak yine köyde yerleşik yaşamlarına karşılık; artık kente sürekli yaşamak için göç etmiş, köye ise mevsimlik işler için dönmeye başlamışlardır (Zürcher, 2000: 329).

1950'lerde işçileşmenin ilk nedenini "iflas etmiş, işletmesi yıkılmış köylüler" oluşturmuştur. İkinci kaynak ise yine iflas eden ve kapanan küçük işletme ve imalathane sahipleri ile esnaflardan meydana gelmiş ve bunlar da ekonomik koşullar nedeniyle kendi işyerlerini kaybedip ücretli işçi olarak çalışmak zorunda kalmışlardır. Üçüncü bir grubu oluşturan işçi çocukları ise sayı olarak küçüktür (Rozaliev, 1974:63).

Yine bu dönemde bile Türkiye işçi sınıfının 2/3'ü, köyü ile ilişkisini henüz kesmemiş ancak belirli mevsimlerde köyünü terk edip gurbette iş arayanlardan oluşmaktadır (Rozaliev, 1974:62).

1954 yılında Türkiye'de resmi olarak var olan şubelerle birlikte 455 işçi sendikasıdan ancak 281'inin üye sayısı kesin olarak saptanabilmektedir. Üye sayıları bile bilinmeyen sendikaların gerçekte faaliyetleri olmadığı sonucu çıkarılabilir. Eldeki yetersiz istatistik veriler ve tahminlerin birleşimi toplam 554 996 kayıtlı işçinin ancak 206 026'sının sendika üyesi olduğunu gösteriyor. 28 08 çocuk işçinin ise sendikalı olma hakları bile bulunmuyor. Kayıtlı işçilerden 463 867'sinin erkek, sadece 70 425'inin kadın olması da ilginç bir gösterge oluşturmaktadır.

Tablo 3.2. 1948-1963 Döneminde Sendika ve Sendikalı İşçi Sayısına İlişkin Gelişmeler

Yıllar	İş Kanunu'na Tabi İşçi Sayısı	İndeks	Sendikalı İşçi Sayısı	İndeks	Sendikalı İşçilerin Oranı	Sendika Sayısı	Birlik ve Federasyon Sayısı	Sendika Başına Üye Sayısı
1948	329 463	100.00	52 000	100.00	15.78	73	1	712
1949	344 514	104.57	72 000	138.46	20.90	77	2	935
1950	373 961	113.51	78 000	150.00	20.86	88	3	886
1951	427 364	129.72	110 000	211.54	25.74	137	8	803
1952	488 505	148.27	130 000	250.00	26.61	248	16	524
1953	556 535	168.92	140 000	269.23	25.16	275	17	509
1954	583 292	177.04	180 387	346.90	30.93	323	23	558
1955	604 295	183.42	189 595	364.61	31.37	363	27	522
1956	645 321	195.87	209 155	402.22	32.41	376	26	556
1957	681 012	206.70	244 853	470.87	35.95	383	18	639
1958	671 704	203.88	262 591	504.98	39.09	394	18	666
1959	754 875	229.12	280 788	539.98	37.20	417	21	630
1960	824 881	250.37	282 967	544.17	34.30	432	27	655
1961	868 954	263.75	298 679	574.38	34.37	511	-	584
1962	903 817	274.33	307 639	591.61	34.04	543	-	567
1963	975 570	296.11	295 710	568.67	30.31	565	-	523

Kaynak: Çalışma Bakanlığı, 1978:146-147; Talas, Dilik ve Işıklı, 1965:56; Kutal, 1977:20

İş Kanununa tâbi olarak 10 ve daha fazla işçi çalıştıran işyeri sayısı 14 930'dur. 4-9 işçi çalıştıran da teşmil kararnamesine göre İş Kanununa tabi tutulan 896 işyeri sahibi 22 sendikada toplanmıştır (Sülker, 1987:94).

Birlik Sendikalar Kanununun 8. maddesi “sendikaların aralarında kuracakları birlikler bu kanun hükümlerine tabidir. Bu gibi Birliklerin kurulabilmesi ancak Birliğe katılmak isteyen sendikaların mevcut üyelerinin üçte ikisinin muvafakatına bağlıdır.” demektedir. Bu yolla sendikaların birlik kurması mümkün olabilmektedir (Sülker, 1987:95).

Sendikalara karşı yapılan baskılara karşı birliklerin daha güçlü olacağıın ön kabulü birçok yeni birliğin kurulmasına neden olmuştur.

Ama işçilere grev hakkı tanınmadığı için kolektif iş sözleşmesi görüşmesine yanaşmayan, sendika ve birlik temsilcilerini kabul etmeyi bile gereksiz gören işverenlere karşı sendika birlikleri etkili çarelere başvuramamıştır. Sendika birliklerinin bir sendikaya veya sendikalı işçilere yapılan hakaret ve saldırılardan, toplu işçi çıkarmalardan sonra sert bir dille bildiri yazdıkları, çeşitli şehirlerden giden sendika heyetleri ile mitingler düzenledikleri olmuştur. Bu mitingler sadece komünizme karşı düzenlenebilmiştir. Buna karşı işsizlik nedenlerini ortadan kaldırmayı istemek, işsizlere iş bulmasını teklif etmek, toplu işçi çıkaran işverenleri protesto etmek, sendikalı işçilere baskı hareketlerini açıkça duyurmak gibi konularda mitinge izin verilmemekte, toplantı yerine gitmeye hazırlanan işçi toplulukları polis ve asker kuvvetleriyle durdurulmuştur (Sülker, 1987:97).

1954 yılı sonuna kadar kurulan Mahalli İşçi Sendikaları Birlikleri şunlardır:

1. Ankara İşçi Sendikaları Birliği
2. Bursa İşçi Sendikaları Birliği
3. Diyarbakır İşçi Sendikaları Birliği
4. Güney İşçi Sendikaları Konfederasyonu
5. İstanbul İşçi Sendikaları Birliği
6. İstanbul Müstakil İşçi Sendikaları Birliği
7. Hatay İşçi Sendikaları Federasyonu
8. İzmir İşçi Sendikaları Birliği
9. Ege İşçi Sendikaları Federasyonu
10. Karadeniz Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu

11. Sakarya Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu

12. Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği (Sülker, 1987:97)

Osmanlı döneminden 1950’li yıllara değin, Türkiye’de sendikalaşmaya elverişli işyerleri daha çok kamu sektöründedir (Petrol-İş, Eğitim Notları, 1993:97). İlk sanayileşme de zaten devlet eliyle olmuş, Cumhuriyet sonrasında da özellikle devletçilik politikasının uygulandığı yıllarda, devlet çok büyük bir işveren haline gelmiştir. Özel sektör sınırlıdır, bu nedenle de örgütlenmeler devletin işveren olduğu işletmelerde olmuştur.

Bölünmüş olan sendikal hareket 1952 yılında Türk-İş’in kurulması ile yeniden birliğe kavuşmuştur. Bu yeni kuruluş ile açılan yeni dönemde DP iktidarı, sendikacılık hareketini kösteklemiştir. Antikomünist söylem sendikalara dönük olarak da kullanılmıştır. Ekonomik ve sosyal politikaları, işçilerin menfaatleri ile çatışma halinde olduğu için 1952-1960 döneminde Türk sendikacılık hareketi, sıkı bir denetim altına alınmak istenmiştir (Talas, 1997:245).

1950 yılında yapılan sanayi ve işyerleri sayımına göre nüfusu 2 000’den yukarı olan yerleşim merkezlerinde sanayide çalışan ücretli sayısı 230 000 civarındaydı. Nüfusu 500 ile 2 000 arasındaki yerleşim merkezlerinde ise yaklaşık 24 000 işçi bulunmaktaydı. Toplam 254 000 işçinin 58 000’i kamu kesiminde çalışmaktaydı. Küçük sanayi işletmelerinde, 100 000 ücretsiz çalışan (iş sahibi, ailesi) kimse ile birlikte 126000 işçi çalışmaktaydı. Büyük özel sanayide istihdam edilenlerin sayısı 71 000’dir (Tüm İktisatçılar Birliği, 1976:81).

1951 yılında yapılan sanayi sayım sonuçlarına göre 10 174 işletmede (10 işçiden fazla işçi çalıştıran işletmeler itibariyle) işçi sayısı 427 364’tür. 2 000’den fazla nüfusu olan yerlerde, ufak üretim işletmelerinde ve imalathanelerinde çalışan işçilerin sayısı

105 000'dir ve ayrıca 501 ile 2 000 nüfusu olan yerlerde işletme ve imalathanelerde çalışan işçilerin sayısı 17 598 olmak üzere toplam 125 758 işçi bulunmaktadır (Türk Ekonomisi, 1952, No.106'dan aktaran Rozaliev, 1974:55).

İktidar işçileri kendine çekmek için 1947 yılında, Çalışma Bakanlığı öncülüğünde I. Çalışma Meclisi toplantısı yapmaya karar vermiştir. Bu meclise işçi ve işverenler davet edilmiş ve dönemine göre oldukça olumlu bir çalışma yapılmıştır. İlk Çalışma Meclisi'nde İş Kanununun o günlerde görülen aksak ve eksiksiz uygulanmasına örneğin "işçilerden ceza paralarının kesilmesine, zamanında ücret ödemeyen işverenlere ağır para veya hapis cezası verilmesi, kaçak çocuk işçi çalıştıranların süratle takibi, ücretli izin, kıdem tazminatı hakkının saklı kalması, işten çıkarılma sebeplerinin işçi lehine tadili gibi hususlar", toplantıya katılan işçi delegeleri tarafından talep edilmiştir (Ağralı, 1967:56).

I. Çalışma Meclisi'nin toplanmasından 7 yıl sonra, Ankara'da 1954 Şubat ayı içinde çalışmalarını yapan II. Çalışma Meclisi'nde, o günün hükümeti, konularına sahip ve işçiler adına hak arayan gerçek bir sendikacı ekip toplantıya katılmıştır. Sendika liderleri, Çalışma Meclisi'nin faaliyeti sırasında söz alıp, toplu iş sözleşmesi ve grev hakkı konularını talep edince, işverenler topluca salonu terk etmişlerdir. Çalışma Meclisi'nin bu şekilde toplumda yaratacağı olumsuz etkiyi düşünen sendikacılar arabulucu gönderip meclisin dağılmasını engellemişlerdir (Ağralı, 1967:57). Çalışma Meclisi önemli bir adım olmakla birlikte hem işçiler ve işverenler için bir karşılığı olmamış, hem de alınan kararlar uygulamaya geçirilememiştir.

İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, işçileri Türkiye çapında bir kuruluş etrafında birleştirmek istemiştir. Bunun ilk adımı olarak çeşitli yerel birliklerde bu konuda araştırma yaptırmıştır (1948). Bu yönde eğilim olduğu tespit edilmiştir. Bunun dışında

yerel işçi sendikaları da Birliğe başvurup bu tür taleplerde bulunmuştur (örneğin İzmit Selüloz Sanayi İşçileri Sendikası 1951 yılında böyle bir talepte bulunmuştu). Buna rağmen 1950'lere gelindiğinde bu yolda hiçbir ciddi adım atılmamıştır (Sülker, 1987:177).

İşte böyle bir zamanda Amerikan İş Federasyonu ekonomi uzmanı ve Marshall Planı Avrupa Temsilcisi müşaviri (Boris Shiskin) ile Amerikan Büyükelçiliğinden görevliler, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği'ni ziyaret etmişlerdir (19 Ocak 1951). Marshall Yardımından Yunan İşçi Konfederasyonuna ekonomik yardımda bulunduğu anlatılmış, Türkiye'de henüz bir işçi konfederasyonu kurulmamış olması üzüntü ile karşılanmıştır (Sülker, 1987:178).

Çalışma Bakanlığı, Türk sendikacılarının Batı sendikacıları ile ilişki kurmasını sendikacıların karşılıklı gidiş gelişlerini, “ileri adımlar atılmasına neden olur” düşüncesiyle istememiştir (Sülker, 1976:67). Fakat kapitalist sistemin gereklerinden olan işçilerle uzlaşma ancak sendikalar aracılığıyla olacağından, hükümet, sendika ve konfederasyonların kurulmasına rıza göstermiştir. Ama bunun da kontrolden çıkmasının önünü almak için Amerikan tipi sarı sendikacılığın Türkiye'de uygulanmasına çalışmıştır.

Uzun görüşmelerden sonra hükümet, işçi sendikaları konfederasyonunun kurulmasına ve Batı'daki Amerikan tipi sarı sendikaların izlediği antikomünist politikanın benimsenmesi koşuluyla, Uluslararası Hür İşçi Sendikalar Konfederasyonu ile bağlantıya girilmesine izin verir. Hükümet bir yandan da, Türkiye'deki sendika hareketine antikomünist bir öz-temel kazandırabilmek için, Uluslararası

Hür Sendikalar Konfederasyonundan ve Amerikan tipi sarı sendikaların yöneticilerinden yardım ister (Şişmanov, 1978:165).

Türkiye’de sendikacılıkta ABD etkisi 1951 yılında başlamıştır. ABD gelişmekte olan işçi hareketlerinin kontrol altına alınması konusunda son derece duyarlı ve deneyimlidir. Bu etkiyi sağlamada çeşitli yol ve yöntemler kullanılmıştır.

Amerikan İşçi Sendikaları Federasyonu (A.F.L.), Türkiye’de 1946 ve sonrasında kurulan sendikaları bir konfederasyon bünyesinde bir araya getirme, bir merkezden denetim ve güdümleri altına alma doğrultusunda ilk girişimlerini 1951 yılı Ocak ayında başlatmıştır. A.F.L.’den Boris Shiskin Türkiye’ye gelerek kurulacak bir konfederasyona Marshall yardımı çerçevesinde kaynak aktarabileceğini bildirmiştir (Koç, 1987:36-92’den aktaran Öz,1993:46).

ABD’nin özellikle soğuk savaş dönemlerinde kendi sendikacılık modelini başka ülkelere ihraç çabalarına AFL-CIO önemli katkılarda bulunmuştur. Türkiye’de de sendikaların tek işlevi olarak toplu pazarlığı gören bir sendikacılık anlayışının yerleşmesinde, 1952’de Türk-İş’in kurulmasında ve siyasal yönü sınırlı bir işçi hareketinin oluşmasında, ABD hükümetinin bir dış yardım örgütü olan AID (Uluslararası Kalkınma Örgütü) ile birlikte, AFL-CIO’nun, özellikle de ona bağlı AAFLI’nın sağladığı teknik yardımların ve mali desteğin etkileri olmuştur (Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi, 1996:AFL-CIO).

Daha sonra birlik yöneticileri, bu defa bir Amerikalı sendikacı ile tanıştırılmıştır. Bu yabancı sendikacı da konfederasyon kurulması zorunluluğu üzerinde durmuştur. Üstelik konfederasyonun Uluslararası Hür İşçi Sendikalar Konfederasyonuna üye olunursa, kendisinden aidat alınmayacağı, üstelik maddi yardım göreceği anlatılmıştır.

Daha sonra tekrar gelen (Mayıs 1951) bu sendikacı iki kişiyi Amerika'ya davet etmiştir. Bu davet kabul edilmiştir. Bundan sonra Birlik sık sık yabancı sendikacılar tarafından ziyaret edilmiş; önce Fransa Genel İş Konfederasyonu temsilcisi, daha sonra Hür Dünya İşçileri Konfederasyonu memurlarından birisi ile görüşmeler yapılmıştır (17 Ocak 1952) (Sülker, 1987:178).

Türk-İş resmen 31 Temmuz 1952'de 10 sendikalar birliği ve sendikalar federasyonu tarafından kurulmuştur (Sülker, 1987:182).

Türk-İş'in Kurucu Üyesi Olan Sendikal Örgütlenmeler

1. Ankara İşçi Sendikaları Federasyonu
2. Adana, Çukurova İşçi Sendikaları Birliği
3. Bursa İşçi Sendikaları Birliği
4. Eskişehir, Sakarya Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu
5. İstanbul İşçi Sendikaları Birliği
6. Karabük Demir Çelik Sanayi İşçileri Sendikası
7. Tarsus, Akdeniz Bölgesi İşçi Sendikaları Birliği
8. Türkiye Otel, Lokanta ve Eğlence Yerleri İşçileri Sendikaları Federasyonu
9. Türkiye Taşıt İşçileri Sendikaları Federasyonu
10. Türkiye Tekstil ve Örme Sanayi İşçileri Sendikaları Federasyonu
11. Karadeniz Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonu

Kaynak: Sülker, 1976:91-92

Türk-İş ile DP iktidar arasındaki uyum, bu iki gücün rızası hilafına da olsa bozulmak zorunda kalmıştır. Bu alanda ilk büyük anlaşmazlık, 1954 yılında toplanan

Çalışma Meclisi'nde ortaya çıkmıştır. Bu mecliste işçi önderlerinin çok istemiş olmasına ve Hükümet programında bulunmasına rağmen, DP'den çalışma yaşamının iyileştirilmesine ilişkin olumlu sözler alamamışlardır. Buna rağmen, Türk-İş'in hükümete karşı bir işçi muhalefeti örgütleyebildiği söylenemez (Işık, 1995:190).

1954 yılında Türk-İş'e bağlı sendikaların sayısı 18, üye işçilerin sayısı ise 150 000'i bulmuştur. Toplam işçi sayısının aşağı yukarı dörtte biri ve sendikalı işçi sayısının Türk-İş bünyesinde toplanmıştır (Şişmanov, 1978:170).

1954 yılında başlayan AID yardımları 1962 yılına kadar Çalışma Bakanlığı tarafından Türk-İş'e iletilmiştir. Ancak, 1962 yılından sonra bu yardımlar doğrudan Türk-İş'e verilmeye başlanmıştır (Tüm İktisatçılar Birliği, 1976:106).

Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, Türk-İş, kurulduğundan bugüne dek siyasi iktidarları doğrudan karşısına alan bir politika izlememiştir. Bu anlayış, 1960'lı yıllardan sonra kendisini daha net bir biçime getirmiş ve ünlü "partiler üstü politika" haline dönüşmüştür. İkinci neden ise daha pratik bir dayanağa sahiptir. 1947 sendikacılığı, sendikaları hükümete mali olarak bağımlı hale getirmiştir. Sendikaların aidatlarını "kaynakta kesinti" sistemiyle değil de, gönüllülük esasına göre toplamış olmaları, örgütlenme geleneğine sahip olmayan sendikaları, mali güçlükle karşı karşıya bırakmış; bu güçlüğü aşabilmek için hükümet yardımı devreye girmiştir. Bu da, sendikal hareketin kısaca alınabilmesi için önemli bir neden olmuştur (Işık, 1995:190).

Türk-İş'in Ocak 1964'te toplanan Genel Kurulunda, tüzüğüne de geçmiş bulunan "partiler üstü politika" ilkesi, Amerikan sendikacılığına egemen olan "tarafsız" (non-partisan) politika ilkesinin bir benzeridir (Dereli, 1996:41-44, Işıklı,1990:354).

1954'te, işçiler yanında DP gittikçe itibarı kırılan bir siyasi örgüt durumuna gelmeye başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak da işçiler arasında politik tutumda ileri bir adım sayılacak bir girişim büyük ilgi uyandırmıştır (Sülker,1976:65).

O dönemde adları onurla anılan ve kendilerine işçi kitlelerince sevgi duyulan on bir sendikacı, kendi aralarında “Türkiye İşçi Milletvekillerini Destekleme Komitesi”ni kurmuş, amaçlarını şöyle açıklamışlardır:

2 Mayıs 1954'te yapılacak genel seçimlerde adaylığını koyan işçi ve işçi dostu kimseleri desteklemek ve bunların TBMM'ne milletvekili olarak girebilmeleri için her türlü yayın faaliyetinde bulunmak, miting ve toplantılar tertib etmek ve seçim kanunlarının verdiği haklardan faydalanarak ocak, bucak, ilçe ve illerde seçim propagandası yapmak ve bu maksatla çalışanlarla işbirliği yapmaktır (Sülker,1976:65-66).

Komite çeşitli seçim bölgelerinde tespit ettiği 40 kadar adayı desteklemek üzere açıklamalar yapmıştır. “İşçilikten yetişme ve işçi dostu milletvekili adaylarını desteklemek için işçi mümessilleri tarafından bir komite kurulmuştur. Büyük Millet Meclisinde işçi davasının müdafaa edilmesini istiyorsan seçim sandıklarına Komitenin dağıtacağı pusulaları at” (Işıklı, 1990:322). Ancak mahkeme, bu girişimi yasalara aykırı bulmuş ve Komitenin çalışmalarını yasaklamıştır (Sülker,1976: 66). Komitenin ciddi bir faaliyete girişmesine fırsat verilmeden kurucuları ve yöneticileri aleyhinde adli kovuşturma açılmıştır. Bu defa sendika önderlerinin şahısları adına yürüttükleri bir hareket söz konusu olduğundan Sendikalar Kanununun siyaset yasağına ilişkin maddesi işletilmemiş birtakım usul eksikliklerinden dolayı Komite dağıtılmıştır (Işıklı, 1990:323).

Türk-İş'in Eylül 1952 kuruluş kongresinden sonraki Ağustos 1953 ve İstanbul'daki 1954 kongresi, Konfederasyonun kökleşmesi koşullarını getirmiştir. Ancak iktidar partisinin partizanca davranışları ile Konfederasyonun buna karşı çıkan tutumu işçilerin gözlerini açmış ve Türk-İş, bu iktidara karşı çıkışı yüzünden ayakta kalabilmiştir (Sülker,1976: 67).

DP, işçilerin Türk-İş'i yaşatmak konusunda kararlı olduğunu görünce Türk-İş'i kendi lehlerine çevirmenin yollarını aramışlardır. DP'li sendikacıların Türk-İş'in başına getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Yapılan propaganda, DP'li sendikacıların başa gelmesiyle hükümetten destek alınacak, mali durumda düzelmeye olacak ve Türk-İş yükselecek şeklindedir. Türk-İş'in başkanlığına DP'nin adayı Nuri Beşer getirilmiştir (Sülker,1976: 68).

4. BATI AVRUPA ÜLKELERİNDE SENDİKACILIĞIN DOĞUŞU

4.1. İNGİLTERE’DE SENDİKAL HAREKETİN ORTAYA ÇIKIŞI

4.1.1. İlk Örgütlenme Girişimleri

Sendikal hareketin gelişmesi için gerekli iki koşuldaki biri sanayileşme diğeri de demokrasinin varlığıdır. Bu iki koşulun gerçekleştiği ilk ülke İngiltere’dir (Tokol, 1984:221). İngiltere’de sanayileşmenin etkilerinin görülmeye başladığı 18. yüzyılın son çeyreğine kadar çalışma hayatı loncalar tarafından düzenlenmiştir (Yücel, 1980:221). Geleneksel üretim yapısı ve kapalı üretim tarzının yer aldığı loncalarda kalfaların ustalara kesin bağımlılığı söz konusudur (Ekin, 1989:6-7; Demircioğlu, 1987:61).

Bu bağımlılık başlangıçta büyük sorunlar oluşturmuş ancak ticari hayattaki hızlı gelişmeler ve ulaşım ve haberleşme sistemindeki ilerlemeler, makineleşme zamanla kalfa ve ustalar arasında önemli çatışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Değişen piyasa koşullarına ayak uydurmak isteyen ustaların çiraklık yasalarını çiğnemeleri ve ücret anlaşmazlıklarını bozmaya başlamaları üzerine kalfalar “Dostluk Dernekleri” “Meslek Klüpleri” kurmaya başlamışlardır. Yerel nitelikte olan bu örgütler üyelerine, hastalık, işsizlik ve ölüm risklerine karşı sosyal yardım sağlamışlardır.

Örgütlenme gereksinimlerinin artması işçi hareketlerinin çoğalması üzerine 1789 ve 1800 yıllarında “Birleşme Yasaları” yürürlüğe girmiştir. Yasalar her türlü birleşmeyi yasaklamış, birleşmeye katılan kişileri üç aya kadar hapis ve ağır işte çalışma cezası verilmesini öngörmüştür. Bu dönemde örgütlenmenin suç olarak kabul edilmesinde devletin ekonomik ve sosyal hayatta her türlü müdahalesini reddeden “liberal görüş”ün rolü bulunmaktadır. Birleşmeyi önleyen yasalara rağmen vasıflı

işçiler arasında örgütlenmenin 1800'lü yılların başında hızla devam ettiği görülmektedir (Yücel, 1980:96-97).

Bir yandan yasaklara rağmen birleşmelerin önlenememesi, diğer yandan Napolyon Savaşlarını izleyen ekonomik bunalım çalışma koşullarını geliştirmek için yeni bir hareketin başlatılmasına neden olmuştur. Parlamento Komitelerince hazırlanan raporlar sonucunda 1824 yılında sendikaların yasal örgütler olarak kurulmalarına imkân tanıyan yasa çıkarılmıştır. Yasanın ardından çok sayıda sendika kurulmuş, iş uyuşmazlıkları ve grevler gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler 1825 yılında bir yasa değişikliği ile sonuçlanmış, sendikal hareketi kısıtlayan yeni düzenlemeler yapılmıştır.

İngiliz sendikacılık hareketini doktriner görüşlerden ve sosyal reform hareketlerinden ayrı düşünmek olanaksızdır (Ekin, 1989:77-79). Bu ülkede sendikal gelişmenin ilk yıllarında Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı fikirlerin büyük etkisi görülmektedir. Nitekim 1792 yılında kurulan ilk bağımsız işçi sınıfı hareketi olarak kabul edilen "London Corrospend Society" üzerinde Fransız Devrimi'ni meydana getiren güçler içinde yer alan Jacobin'lerin fikirlerinin büyük etkileri görülmektedir. London Corrospend Society tüm halkın parlamentoda temsil edilmesi, siyasi eşitlik ve genel oy hakkının sağlanması amaçlarını gerçekleştirmek için çalışmalarını yürütmüştür. 1800 tarihli birleşme yasaları ile hareket sona ermiş, ancak bu hareketin etkileri 1824 sonrası sendikalarda devam etmiştir (Işıklı, 1972:16-18).

İngiliz sendikacılık hareketi 1830'lu yıllarda Robert Owen'ın fikirlerinden etkilenerek yeni bir boyut kazanmıştır (Ekin, 1989:79). Üretim kooperatiflerine dayanan bir toplum düzeni ile işçilerin emeklerinin karşılığını alacağına inanan Owen bu düzenin sağlanmasında barışçı genel grevin etkili olabileceğini savunmuştur. Owen'a göre barışçı genel grevde en büyük desteği diğer sınıfların iyi niyetli insanları

sağlayacaktır. Owen'ın fikirleri doğrultusunda 1834 yılında “Üretici Sınıfların Büyük Milli Manevi Birliği” kurulmuştur (Işıklı, 1972:19-20).

Birlik kısa sürede çok sayıda işçiyi bünyesine almıştır. Ancak birliğe üye işçiler üzerinde devletin ve işverenlerin sürdürdüğü yoğun baskılar örgütün kısa sürede dağılmasına yol açmıştır. Owenizm hareketinin başarısızlığa uğraması üzerine “Chartizm Hareketi” işçiler arasında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. 1837-1848 yılları arasında işçileri etkileyen hareketin temel esasları bütün vatandaşlara oy hakkı verilmesi, seçim bölgeleri arasında eşitlik sağlanması, milletvekili adaylığı için ödenen vergilerin kaldırılması, seçimlerde oylamaların gizli olarak yapılması ve işgücünün on saat olarak belirlenmesi şeklinde sıralanabilir (Lefrance ve Sülker, 1966:10).

Chartizm hareketi özellikle vasıfsız işçiler arasında yaygınlık kazanmasına karşılık vasıflı işçilerin denetiminde bulunan sendikalarla yeteri kadar dayanışma sağlayamadığı ve teorik bir yapıya sahip olamadığı için başarısızlığa uğramıştır (Işıklı, 1972:23-24).

Belli bir alanda ulusal düzeyde ilk sendika kurma girişimi 1851 yılında makine ustaları tarafından gerçekleştirilmiş, “Birleşik Makine Ustaları Sendikası” kurulmuştur. Birleşik Makine Ustaları Sendikası merkezden denetlenen ilk ulusal sendikadır. Bu sendika, sistemi ortadan kaldırmak yerine sistemle uyum içinde işçilerin kısa vadeli ekonomik çıkarlarını korumayı amaçlamıştır (Yücel, 1980:101-102). Sendika üyelerinden yüksek aidat almış, üyelerine çeşitli risklere yardım sağlamış, üyelerinin çıkarlarını vasıfsız işçilere karşı korumuştur (Jackson, 1992:24).

1860’larda Birleşik Makine İşçileri Sendikası modeli sendikalar yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Duvarcılar, taş işçileri ve diğer meslek gruplarındaki işçiler büyük ulusal sendikalar oluşturmuşlardır. Öte yandan bugün varlığını sürdüren “İşçi

Sendikaları Kongresi” de 118 000 işçiyi temsil eden 34 sendika temsilcisinin bir araya gelmesi ile 1868 yılında kurulmuştur (Yücel, 1980:103-106).

Bu gelişmeler sonucunda sendikal hareketi gözden geçirmek amacıyla 1867 yılında bir Kraliyet Komisyonu görevlendirilmiş, komisyonun görüşleri doğrultusunda 1871 yılında yeni bir sendikalar yasası çıkarılmıştır. Yasa İngiliz sendikacılığında yeni bir dönem başlatmıştır. 1871 yılından sonra sendikaların faaliyetlerini düzenleyen çok sayıda yeni yasa uygulamaya konulmuştur (Ekin, 1989:78). Bu yasalar sendikalara tüzel kişilik kazanma hakkını, sendika fonlarının yasal olarak korunmasını, grev hakkını ve şiddete başvurmadan uyuşmazlığın genişletilmesini öngörmüştür (Talas, 1976:188).

İngiltere 1876 yılından 1888 yılına kadar geçen dönem içinde büyük bir kriz içine girmiş, krizden vasıfsız işçilerin yanı sıra vasıflı işçiler de olumsuz etkilenmişlerdir. Bunun üzerine ülkede grev hareketleri yaygınlaşmış, ancak bunlar başarısızlıkla sonuçlanmışlardır. Sendikaların büyük bölümü kapanmış, bir bölümü de üyelerini ve gelir kaynaklarını kaybetmişlerdir. Ülkede 1880’lerin sonlarına doğru Karl Marx’ın fikirleri bazı sendikacılar arasında benimsenmeye başlamış, ekonomik bunalımın etkisi ile taraftar toplamıştır. Marxist sendikacılar uzun dönemde ülkenin servetinden herkesin eşit pay almasını, işçilerin siyasi iktidarı ele geçirerek üretim araçlarının mülkiyetinin topluma mal edilmesini hedeflemişlerdir. Bu doğrultuda ilk grev hareketi kadın kibrit işçileri tarafından başlatılmış, bunu benzin işçileri ve Londra Liman işçileri grevi izlemiştir. Bu üç grevin de başarılı olması vasıfsız işçileri örgütleyen sendikaların kurulmasına imkân tanımıştır. Her meslekteki işçiyi örgütleyen yeni sendikalar meslek sendikalarına göre daha radikal bir tutum izlemişlerdir (Yücel, 1980:106-109; Jackson, 1992:25). Böylece İngiltere’de 1890’larda sendikal hareket

yeni bir şekil almıştır. Bu değişimler daha sonra İşçi Partisi'nin kurulmasına yardımcı olmuştur (Ekin, 1989:82).

4.1.2. İşçi Partisi'nin Kurulmasında Sendikaların Rolü

İngiltere'de bağımsız bir siyasi hareket oluşturma konusunda girişimler 1848 yılında başarısızlığa uğrayınca İngiliz işçi hareketi uzun süre bu tür eğilimlerden uzak kalmıştır. Ancak gerek Avrupa'da hızla yayılan fikirlerin etkisiyle gerek işçilerin ekonomik çıkarlarını korumak için yaptıkları mücadelede başarısız olmaları nedeniyle 1860'lı yıllarda hareket yeniden canlanmıştır. Bunun üzerine 1865 seçimlerinde sendikalar etkili olmuş, sendikaların desteklediği adaylar seçimleri kazanmışlardır.

1869 yılında "İşçi Temsil Ligi" işçilerin aday olarak seçimlere katılmalarına önyak olmuştur. Ayrıca sendika delegeleri 1871 yılında toplanan TUC genel kurulunda meclis üzerinde bir baskı grubu rolünü üstlenecek parlamento komitesinin oluşturulması yönünde karar almışlardır. İşçi Temsil Ligi'nin çabaları sonucunda 1874 yılında seçme hakkı ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır. Daha sonraki seçimlerde meclise giren sendikacı sayısında artış kaydedilmiştir.

1886 yılında ise bir TUC organı olan "İşçi Temsil Komitesi" kurulmuştur. Komite yerel sendikaların belirlediği adayları tespit etmektedir. Bu adaylar daha sonra yerel liberal örgütler tarafından onaylanmaktadır. Liberaller belirlenen adayları onaylayıp onaylamamakta serbesttirler. Nitekim İşçi Partisi'nin oluşturulmasında büyük katkısı bulunan K. Hardie'nin adaylığı liberal örgütler tarafından onaylanmamıştır. Yeni sendikacılık hareketinin bağımsız bir siyasi parti oluşturma yoluna dönüştürülmesinde Hardie'nin büyük katkıları bulunmaktadır. Hardie 1889'da "İskoç İşçi Partisi"ni, 1893'te "Bağımsız İşçi Partisi"ni kurmuştur.

Parti 1895 seçimlerinde başarı gösterememiştir. Bu başarısızlığın temelinde siyasi bilincin işçiler arasında yeterince benimsenmesi ile sendikaların Bağımsız İşçi Partisi'ne katılmamalarının büyük rolü olmuştur. Gerek 1895 yenilgisinin etkisi ile gerek Hardie'nin çabaları ile 1900 yılında Bağımsız İşçi Partisi temsilcileri, Fabian Derneği Üyeleri, TUC'e bağlı sendika temsilcilerinin katıldığı bir konferansla "İşçi Temsil Komitesi" oluşturulmuştur. Komitenin adı 1906 yılında "İşçi Partisi" olarak değiştirilmiştir.

İşçi Partisi'nin kurulmasında rol oynayan sendikalar örgütsel yapı içinde de önemli bir yer oluşturmuşlardır. Sendikaların İşçi Partisi'nin örgütsel yapısı içindeki yeri yasa ve tüzük hükümlerindeki değişikliklere bağlı olarak zaman içinde değişmiştir. Parti 1918 yılından sonra bireysel üyeleri de kabul etmeye başlamış, ancak bu dönemde üyelerinin büyük bölümünü sendikalar aracılığıyla sağlanan dolaylı üyeler oluşturmuştur.

İngiltere'de sendikal hareketin radikal niteliğinin yumuşatılmasında 1884 yılında kurulan Fabian Derneği'nin ortaya koyduğu "Fabianizm" felsefesinin büyük rolü bulunmaktadır (Ekin, 1989:81). Bir orta sınıf aydın hareketi olan Fabianizm toplum düzeninin çatışma ile değil ikna metodu ile düzelebileceğini savunmuştur. Fabiancılara göre kapitalizmin gelişmesi ve evrime uğraması ile daha adil ve daha demokratik toplum düzenine ulaşılabilecektir. Kapitalist düzenin bozuklukları toplu pazarlık ve kooperatifleşme yoluyla önlenilebilecektir.

Aynı yıllarda çok sayıda sosyal reform tedbirleri ardı ardına alınmaya başlanmış, yeni yasalar çıkarılmıştır. Ancak yapılan düzenlemelere rağmen işçilerin ekonomik koşullarının düzeltilmemesi, parlamentoya seçilen milletvekillerinin etkili olamamaları işçilerin siyasi eyleme güvensizlik duymalarına neden olmuştur. İşçi

Partisi'nin sorunlarına çözüm getiremeyeceğini anlayan işçiler yeni arayışlar içine girmişlerdir. Bu yıllarda özellikle Fransa'da yaygın olan “Anarko-Sendikalizm” akımı İngiliz işçilerini de etkilemiştir. Anarko-Sendikalizm 19. yy'ın sonlarında ortaya çıkmış bir düşünce ve ilkeler akımıdır. Anarko-sendikalistler için grevler, bir hak arayışı olmaktan çok işçi sınıfını mücadeleye yönelten hareketlerdir. Amaç genel greve giderek eski düzeni yıkmak ve sendikaları toplumun temel taşı haline getirmektir. Anarko-Sendikalizmin bir diğer adı da devrimci sendikacılıktır (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Anarko-sendikalizm>).

1910-1914 yılları arasında ülkede büyük grev hareketleri başlatılmıştır. Bu grevler işçilerin ekonomik durumlarının düzeltilmesini sağlayamamıştır (Yücel, 1980:110-112). I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile sendikal mücadeleler azalmış, 1913 yılında çıkarılan “Askeri Savaş Yasası” ile tüm grevler yasaklanmıştır. Savaş yıllarında işverenler çalışma saatlerinin dağılımı, dinlenme, sağlık ve benzeri konularda işçilere danışma ihtiyacı duymuşlardır. Böylece ortak danışma sistemi önem kazanmış ve uygulama alanı genişlemiştir. I. Dünya Savaşı İngiliz sendikalarına sosyal statü ve güç kazandırmıştır. Sendikalarla işbirliğinin askeri ve endüstrinin devamlılığı açısından kaçınılmaz olması, işgücü kıtlığı sendikaların pazarlık gücünü artırmıştır.

4.1.3. 1918-1960 Yılları Arası Sendikacılık

Savaş sırasında sağlanan işçi, işveren, hükümet işbirliği savaş sonrasında devam ettirilememiş, 1920 yılında “Olağanüstü Haller Yasası” yürürlüğe girmiştir. Yasa hükümete olağanüstü durum ilan ettikten sonra greve müdahale etme yetkisi vermiştir. Olağanüstü durumun ilan edilemediği durumlarda hükümetin greve müdahale edebilmesi için başlamış ve başlamakta olan grevin halkın zorunlu ihtiyaçlarını elde

etmesine engel olması, kamu düzenini olumsuz yönde etkilemesi gereklidir. Bu durumda hükümet Parlamantonun onayı ile olağanüstü durum ilan ederek grevlere müdahale edebilecektir. Yasanın hükümete verdiği yetki grevin yasaklanmasından ziyade sonuçlarının yumuşatılmasına yöneliktir. Alınan önlemlerin grevin kamu düzeni üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldıramaması halinde grevci işçilerin işleri askere yaptırılacaktır (Demircioğlu, 1987:68).

1920’li yıllarda sendikalar arasında birleşmeler artmış, bu birleşmelerin artışında 1917 yılında çıkarılan sendikalar yasasının yanı sıra sendikaların güçlenme özlemi etkin rol oynamıştır. Bugün varlığını sürdüren birçok sendikanın 1920’li yıllarda kurulduğu görülmektedir (Jackson, 1992:31).

Bir yandan ekonomik faktörlerin etkisi ile diğer yandan parlamenter sisteme duyulan umutların yitirilmesi ile 1926 yılında geniş çaplı bir genel grev uygulanmıştır. Ancak genel grev başarısızlıkla sonuçlanmış, sendikalar önemli ölçüde üye ve prestij kaybına uğramışlardır. Ülkede grevin ardından 1927 yılında “İş Uyuşmazlıkları ve Sendikalar Yasası” çıkarılmıştır. Yasa grevler konusunda sınırlamalar getirmiştir. Ayrıca yasa sendikaların sadece yazılı olarak kabul edilen üyelere aidat toplanmasını öngörmüştür. Bu düzenleme ile İşçi Partisi’nin üye sayısı önemli ölçüde düşmüş, partinin gelir kaynakları azalmıştır.

1929 bunalımı işçilerle işverenler, işçilerle hükümet arasındaki ilişkileri artırmıştır. 1929 yılında sendikaların desteği ile iktidar olan İşçi Partisi güç bir dönem geçirmiş, bu desteğe rağmen başarısız olarak 1931 yılında iktidardan düşmüştür.

1930’lu yıllarda TUC’in sendikalar üzerindeki etkisi giderek artmaya başlamıştır. Öte yandan TUC savaş sırasında izlenecek tavır konusunda da İşçi Partisi’ne etkili olmuş, partinin hükümeti desteklemesini sağlamıştır. Bunun sonucunda

1940 yılında kurulan Churchill savaş kabinesinde İşçi Partili bazı milletvekillerine bakanlık verilmiştir.

II. Dünya Savaşı sırasında sendikalarla, hükümet ve işverenler arasındaki ilişkiler I. Dünya Savaşı'na göre daha başarılı olmuştur. Savaşın güçlüklerini ortadan kaldırmak amacıyla işyeri, yerel ve ulusal düzeyde ortak komiteler oluşturulmuştur. Ulusal düzeyde oluşturulan “Ulusal Ortak Danışma Konseyi ve Ulusal Tahkim Kurulu” hükümet, işveren ve sendikalar arasında yakın işbirliği sağlamıştır (Yücel, 1980:117).

Savaş sonrasında yapılan seçimlerde TUC ile anlaşma içinde olan İşçi Partisi seçimleri kazanmıştır. Parti sendikalarla uyumlu bir ilişki kurmuş, sendikal haklar ve devletleştirme gibi konularda işbirliği sağlamıştır. 1946 yılında başlatılan devletleştirme hareketi ile önemli sanayi kuruluşları devletleştirilmiştir. Devletleştirilen sanayi kuruluşlarının yönetimi için oluşturulan komitelerde sendika yöneticilerine görev verilmiştir.

Öte yandan 1946 yılında 1927 tarihli “İş Uyuşmazlıkları ve Sendikalar Yasası” kaldırılarak sendikalara daha geniş haklar sağlanmıştır. Ayrıca yapılan yeni düzenleme ile siyasi fonlar konusunda 1913 yılındaki sisteme dönülerek, sendikalar aracılığıyla İşçi Partisi'ne üye olanların sayısında artış sağlanmıştır.

Getirilen düzenlemeler sendikalara büyük güç kazandırmıştır. TUC 1848 yılında hükümetin gönüllü ücret sınırlamaları kampanyasını uygulamaya koymuş, bu konuda hükümetle işbirliği yapmıştır. Ancak bu işbirliği fazla uzun sürmemiş, 1951 sendikaların desteğini çekmesi üzerine muhafazakârlar iktidar olmuşlardır. Muhafazakârların ilk dört yılında sendikalarla hükümet arasındaki ilişkiler oldukça yakın olmuştur. Ancak 1955 yılında TUC'deki yönetim değişikliğinin ardından grevler artmış ve sendikalar kamuoyunun önünde önemli prestij kaybına uğramışlardır. Bu

durumdan İşçi Partisi de etkilenince parti 1955 ve 1959 seçimlerini kaybetmiştir. Ülkede 1960 yılına kadar ücretler hızla artmış, muhafazakâr hükümet ücret artışlarını sınırlamaya çalışmış, ancak bu konuda başarı sağlanamamıştır.

İngiltere’de işçilerin yanı sıra silahlı kuvvetler personeli ve polisler dahil tüm kamu görevlileri sendikalaşma hakkına sahiptirler (İktisadi Kalkınma Vakfı, 1992:124). Kamu görevlilerinin sendikalaşma hakkı genel olarak sendikalara uygulanan yasalarla tanınmış ve düzenlenmiştir. Yasalar yönünden işçiler ve kamu görevlileri arasında ayırım bulunmamaktadır (Gülmez, 1990:159-160).

4.2. ALMANYA’DA SENDİKAL HAREKET

4.2.1. 1945 Öncesi Sendikacılık

4.2.1.1. İlk Örgütlenme Girişimleri

Almanya’da sanayileşme hareketi oldukça geç tarihlerde başlamıştır. Ülkede 1850’lerden önce büyük sanayi kuruluşlarının sayısı sınırlıdır. Napolyon Savaşlarından sonra İngiliz sanayinin yeniden uluslararası piyasalara hakim olması Almanya’yı önemli ölçüde etkilemiş. Alman hükümetleri 1825 yılından sonra sanayinin ilerlemesi için önlemler almaya başlamışlardır. Ancak Alman birliğinin sağlanamaması, loncaların varlıklarını sürdürmeleri, sermaye ve girişim yetersizliği sanayinin gelişmesini engellemiştir. 1840’lardan sonra başlayan sanayileşme büyük güçlüklerle karşılaşmış, özellikle loncalarda yer alanlar sanayileşme hareketine direnmişlerdir (Talas, 1976:231-232).

1848 Prusya istatistikleri, ücretlilerin işgücünün sadece %10’unu oluşturduğunu göstermektedir. Almanya’da 1848 Devrimine kadar sendikalara rastlanmamaktadır. Ülkede 1830 ve 1840’lu yıllarda vasıflı işçilerin oluşturduğu örgütler bulunmakta ise de

bunları gerçek anlamda sendikalar olarak kabul etmek güçtür. Ayrıca bu tür örgütler 1845 yılında çıkarılan “Meslek Nizamnamesi” ile engellenmiştir. 1848 Devrimi ülkede sendikal hareketin canlanmasına zemin hazırlamıştır. 31 işçi örgütü ile 3 işçi komitesi delegelerinin katıldığı bir işçi kongresi toplanmış, kongre sonunda ise ilk siyasi işçi örgütü olan “İşçi Kardeşliği” oluşturulmuştur. Ancak 1848 Devriminin başarısızlığa uğraması üzerine 1854 yılında tüm sosyalist ve komünist görüşlü sendikalar kapatılmıştır.

1860’lı yıllar Almanya’da siyasi hareketliliğin görüldüğü yıllardır. Bu yıllarda gerek 1859 yılında kurulan “Alman Ulusal Birliği” gerekse liberal görüşü benimseyen “İşçi Eğitim Birlikleri” işçilerin siyasi faaliyetlere katılmalarını sağlamak için yoğun çaba harcamışlardır. Aynı yıllarda Ferdinand Laselle’nin yayınladığı “Open Letter of Reply” adlı eser işçileri önemli ölçüde etkilemiştir. 1863 yılında Laselle’nin görüşleri doğrultusunda “Alman İşçileri Genel Birliği” kurulmuştur.

Laselle’nin amacı, işçilerin siyasi gücü ele geçirmeleri ve üretim kooperatiflerine dayalı bir toplum düzeni oluşturmalarıdır. Siyasi hareket ve mücadeleye inanan Laselle 1864 yılında öldüğünde ADAV’nin üye sayısı 4 000 civarındadır.

Laselle’nin yanı sıra Karl Marx’ında Alman işçi hareketini etkilediği görülür. August Bebel ve Wilhelm Liebknecht’nin liderliğinden sonra İşçi Eğitim Birlikleri Karl Marx’ın görüşleri doğrultusunda faaliyet göstermişlerdir. (Lefrance, Sülker, 1966:16-17) Öte yandan 1861 yılında Saksonya’da sendikal yasakların kaldırılmasından sonra birbiri ardına kurulmaya başlayan sendikaları etkilemek amacıyla gerek ADAV gerekse İşçi Eğitim Birlikleri’nin yoğun çaba harcadıkları görülmektedir.

1868 yılında düzenlenen Alman İşçileri Genel Kongresi'nde ise sendikaların merkezi birliklerin çatısı altında toplanması gündeme gelmiş, 205 işçi delegesinden oluşan kongrede 12 merkezi birliğin kurulması, bu birliklerin de Alman İşçiler Genel Federasyonu çatısı altında toplanması kararlaştırılmıştır. Ancak bu girişim başarılı olamamıştır.

Bu dönemde Hirsch'in Alman sendikacılığında önemli bir ekol olduğu gözlenmektedir. Hirsch'e göre "sendikaların temel görevi sınıf kavgası değil üretim ile tüketim, emeğin çıkarları ile sermayenin çıkarları arasında denge sağlamaktır." Hirsch 1868 yılında "Serbest Meslek Dernekleri"ni kurmuş, 1876 yılında yayınladıkları bir bildiri ile üyelerinin "Sosyal Demokrat Parti"ye girmelerini yasaklamıştır. Ancak ilk başarılarından sonra hareket etkinliğini yitirmiştir (Tokol, 2002:2).

Öte yandan İşçi Eğitim Birlikleri'nin Nuremberg'de yapılan kongresinde "Sosyalist Enternasyonel"ın programı kabul edilmiş, sendikalar için yeni bir tüzük hazırlanmıştır. O yıllarda birbiriyle çatışma halinde bulunan üç sendikal akım içinde Marx'ın görüşünü benimseyen hareket büyük güç kazanmıştır. 1875 yılında yapılan kongrede Laselle'ci akım ile Marxist akımın birleşmesi sonucunda Alman sendikacılığı çok eğilimli olmaktan kurtulmuştur (Lefrance, Sülker, 1966:17).

Alman İmparatorluğu'nun 1871 yılında Bismark tarafından çıkarılan "Sosyalizm Yasası" sendikaların gelişmesini önemli ölçüde etkilemiştir. Bismark'ın sendikaları hedef almadıklarını belirtmesine karşın sendikalar yasadan büyük ölçüde etkilenmişlerdir. 17 federasyon, 39 yerel sendika, 3 merkezi sigorta fonu ve yerel sandık kapatılmıştır, tüm grevler şiddetle cezalandırılmıştır. Yasaya rağmen işçiler eğitim dernekleri, uzmanlık örgütleri adı altında bir araya gelmişlerdir. Hükümetin yoğun

baskısına rağmen 1889 yılında Ruhr bölgesindeki madenciler greve gitmişler, bu grev hareketi Almanya'nın diğer bölgelerindeki madenciler tarafından desteklenmiştir.

Sosyalizm yasasının 1890 yılında yürürlükten kaldırılmasından sonra Alman sendikal tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. 1889 yılında ise sosyalist işçi hareketinin Paris'te yapılan kongresinde çalışma saatlerinin azaltılması amacıyla 1 Mayıs'ta çeşitli faaliyetler yapılması kararı alınmıştır. Bu karar üzerine Hamburg'da 1 Mayıs'ta gösteriler yapılmış, ancak gösterilere katılan işçiler işverenlerce işten çıkarılmışlardır. Bu durumu protesto etmek amacıyla işçiler aylarca direnmişler, işçilerin direnişi Almanya'nın diğer bölgelerinde yer alan işçilerce desteklenmiştir.

Bu olay sendikaları merkezi bir örgütün çatısı altında toplanma yolunda çaba harcamaya yönelmiştir. 1890 yılında Almanya'daki tüm sendikalardan gelen 74 delege bir toplantı düzenlemiş, toplantı sonucunda sendikaların merkezi bir örgütün çatısı altında toplanması için yapılan çalışmalar yapılması bu amaçla bir kongrenin toplanması kararına varılmıştır. Kongreyi oluşturabilmek amacıyla da "Hür Alman Sendikaları Genel Komitesi" kurulmuştur. Komite'nin amacı örgütlenme şeması oluşturmak, sendikaları eylemleri sırasında desteklemek, işçilerin örgütlenme hakkına karşı çıkan işverenlere karşı tedbir almak olarak belirlenmiştir.

1892 yılında Halberstadt'da ilk Alman sendika kongresi yapılmış, kongrede yerel işçi örgütlerinin merkezi örgütlere, merkezi örgütlerin bir üst örgüte bağlanmasına karar verilmiştir. Kongreyi izleyen yıllarda sendikaların merkezileşme eğilimleri artmış, hür sendikaların %60'ı beş büyük federasyon çatısı altında toplanmışlardır. Ülkede ilk işkolu sendikası ancak 1890'lı yıllarda kurulabilmiştir. Öte yandan Hıristiyan sendikal hareket 1890'lı yıllarda gündeme gelmiştir. Almanya'da ilk Hıristiyan işçi sendikaları 1894 yılında kurulan "Alman Demiryolları Federasyonu" ve "Hıristiyan Madenciler

Birliği”dir. Hıristiyan sendikalar 1900 yılında “Hıristiyan Sendikalar Konfederasyonu”nu oluşturmuşlardır. Hıristiyan sendika kuruluşlarından itibaren hür sendikacılık hareketi ile özellikle sosyo-politik ve ideolojik alanlarda büyük bir mücadele içine girmişlerdir.

Almanya’da ilk toplu sözleşme 1873 yılında basım endüstrisinde yapılmış, bu sözleşme sendikaların gücünü artırırken, işverenleri de örgütlenmeye yöneltmiştir. 1904 yılında “Alman İşveren Sendikaları Birliği” kurulmuş, bu iki kuruluş 1913 yılında “Alman İşveren Birlikleri Konfederasyonu”nu oluşturmuşlardır (Tokol, 2002:5).

1913 yılında Alman sendikaları gerek üye sayısı gerek mali yönden oldukça önemli bir güce ulaşmışlardır. Bu tarihte hür sendikalar 2.5 milyon, Hıristiyan sendikalar 340 bin, liberal sendikalar (Hirsch-Dunker) ise yaklaşık 105 bin üyeye sahip bulunmaktadırlar. I. Dünya Savaşı’nın başlaması üzerine Alman sendikaları arasında ulusal dayanışma düşüncesi ağırlık kazanmaya başlamıştır. Sendikalar bir yandan ulusal hisselerle diğer yandan devletin sendikal faaliyetleri yasaklayacağı endişesi ile savaş sırasında devlete destek olma eğilimi içine girmişlerdir. Bu amaçla grevler sona erdirilmiş, sendikalar işçilerin gıda ihtiyaçlarının karşılanması, savaş malüllerine yardım edilmesi gibi yeni sorumluluklar yüklenmiştir. Bu durum sendikaların kamu organları tarafından kabul edilmesini sağlamıştır. 1917 yılından sonra ise sendikaların desteği dışında kötüleşen koşullara bağlı olarak çeşitli grev hareketleri gündeme gelmiştir.

4.2.2. 1918-1945 Arası Sendikacılık

I. Dünya Savaşı’ndan yenilgi ile çıkan Almanya imzaladığı “Versailles Anlaşması” ile topraklarının büyük bölümünü kaybetmiş, yüklü bir harp tazminatı ödemek zorunda kalmıştır. Savaş sonrası ülke ekonomik, sosyal ve siyasi yönden büyük

bir bunalıma düşmüştür. Ülkede yaşanan siyasi karışıklığın ardından 1919 yılında “Weimer Anayasası” ile cumhuriyet ilan edilmiştir. Weimer Anayasası sendikalar açısından önemli düzenlemeler getirmiş, bu düzenlemeler sonucunda sendikaların gücü artmış, işverenlerin sendikalara bakış açısı değişmiştir. Anayasa işverenlere ve işçilere geniş bir örgütlenme özgürlüğü getirmiştir.

İşçileri devletin koruması altına alan Anayasa Almanya’da uzun yıllardır tartışılan yönetime katılma konusunu Anayasal güvence altına almıştır. Anayasa’nın 165. maddesine göre “işletmelerde, bölgesel ve ulusal düzeyde işverenlerin eşit olarak katılacağı iş konseyleri oluşturulacaktır.” Ayrıca bölgesel ve ulusal düzeyde ekonomik konseyler kurulacaktır.

Anayasa’da yer alan bu düzenlemeler ışığında 1920 yılında “İş Konseyleri Yasası” çıkarılmıştır. Yasa 50 veya daha fazla işçi çalıştıran bütün işletmelerde İş Konseylerinin kurulmasını öngörmüştür. Yasanın çıkarılması ile birlikte İş Konseylerinin sayısı hızla artmış, ancak ekonomik güçlükler, yoğun grevler 1923 yılından sonra Konseylerin önemini yitirmesine neden olmuştur. Ekonomik Konsey sistemi ise gerçekleştirilememiştir. 1925 yılından sonra konseyler üzerinde etkili olmak amacıyla komünistlerle sosyal demokratlar arasında sürdürülen mücadeleler, ekonomik bunalım, grevler İş Konseylerinin saygınlığını yitirmesine neden olmuştur. Yasa Nasyonal Sosyalistler tarafından yürürlükten kaldırılmıştır.

Almanya’da savaş sonrasında üst sendikal örgütler yeniden örgütlenme çabası içine girmişlerdir. Uzun yıllar faaliyet gösteren Genel Komisyon yerini 1919 yılında “Alman Genel Sendikalar Konfederasyonu”na bırakmıştır. Genel Komisyon’un ilkelerini aynen benimseyen ADGB faaliyet gösterdiği süre içinde memur sendikalarının üst kuruluşu olan ve Sosyal Demokrat Parti ile ilişkisi bulunan “Hür

Memurlar Genel Federasyonu” ile işbirliği içine girmiştir. Meslek esasına göre örgütlenen AFA savaş sonrasında üye sayısını önemli ölçüde arttırmıştır.

Sosyal Demokrat görüşü benimseyen hizmet sektörü çalışanları ise 1922 yılında “Alman Genel Hizmet Sektörü Çalışanları Federasyonu”nu oluşturmuşlardır. 1923 yılında bu üç örgüt ortak çıkarlarını savunabilmek amacıyla anlaşma imzalamış ancak her biri bağımsızlıklarını sürdürmüşlerdir. Benzer örgütlenme çabaları Hristiyan sendikal hareketi içinde de görülmektedir. Nitekim Hristiyan Sendikalar Federasyonu, Alman Memur Sendikaları Genel Federasyonu ile Alman Hizmet Sektörü Sendikaları Genel Federasyonu birleşerek “Alman Sendikalar Federasyonu”nu oluşturmuşlardır. 1922 yılında bir milyon üyeye sahip bulunan DGB’nin amacı, Hristiyan ideolojiyi benimseyen işçi ve memur örgütlerini bir araya getirmek ve her alanda etkinliğini arttırmaktır (Tokol, 2002:7).

Üçüncü üst örgüt ise “Alman İşçileri, Memurları ve Hizmet Sektörü Çalışanları Sendika Topluluğu”dur. Örgütün 1922 yılında 230 bin üyesi bulunmaktadır. İşçiler yararına önemli düzenlemeler gerçekleştiren Weimer Cumhuriyeti kurulduğu tarihten itibaren siyasi ve iktisadi bunalımlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bunlar içinde en önemlisi 13 Mart 1920 tarihinde Wolfgang Kapp önderliğindeki sağ kanat radikallerin Berlin’deki yasal hükümete karşı düzenlediği darbedir. Bu darbe ile Kapp Almanya’nın başbakanı olarak ilan edilmiştir. Darbe üzerine sendikalar genel greve gitmişler, beş gün süren grev sonunda hükümet darbesi başarılı olamamıştır.

Öte yandan Alman sanayinin çok büyük olan üretim hacmi 1918 yılından itibaren gerilemeye başlamıştır. Almanya’nın harp borçlarını tam olarak ödeyememesi üzerine Fransa Ruhr havzasını işgal etmiştir. Bu dönemde paraya güven azalmış, eşî görülmemiş bir enflasyon para ve iktisat sistemini alt üst etmiştir. Ücretler büyük

oranda düşmüş, işsizlik artmıştır. İşsizliğin azaltılmasında ve ücretlerin yükseltilmesinde sendikaların etkili olamamaları üzerine işçilerin büyük çoğunluğu sendikalardan ayrılmışlardır. 1922-1924 yılları arasında ADGB üyelerinin yarısını kaybetmiştir. Sendikaların gücünü yitirmesi, işverenlerin sendikalara karşı direnmesi işçi ile işverenler arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur. Bu yıllarda kayda değer gelişmeler arasında “İş Mahkemeleri Yasası” ile “İşsizlik Sigortası Yasası” gösterilebilir. Para sisteminde yapılan değişikliklerle, tazminat ödemelerinin sona ermesi sonucu Almanya’da kısa bir süre için iktisadi denge yeniden sağlanmış ancak 1929 Ekonomik Bunalımı ile ülke yeniden güç bir duruma düşmüştür. Cumhuriyetin son yıllarında ise toplu pazarlık sistemi yerini zorunlu sistemlere bırakmaya başlamıştır. Özellikle 1930-1933 yılları boyunca toplu pazarlıkla belirlenen ücretler kriz tedbirleri çerçevesinde azaltılmıştır. İşsizliğin büyük boyutlara ulaşması nedeniyle sendikalar ücretlerin azaltılmasına fazla tepki gösterememişlerdir. Bu yıllarda siyasi ve ekonomik bunalım halkı Nasyonal Sosyalizm ideolojisi ile ülkeyi kurtaracağını söyleyen Hitler’in partisine yöneltmiştir (Tokol, 2002:8).

1932 yılından itibaren Nasyonal Sosyalistler mecliste en fazla üyeye sahip parti durumuna gelmişlerdir. Siyasi alanda giderek güçlenen Nasyonal Sosyalistler “Nasyonal Sosyalist İşletme Örgütleri” yolu ile sendikaları baltalayıcı faaliyetlere girişmişlerdir. Nasyonal Sosyalistlere benzer biçimde bu yıllarda komünistlerin de işletmelerde etkin olabilmek amacıyla çalışmalar yaptıkları görülmektedir. 30 Ocak 1933 yılında Başbakan olan Hitler öncelikle sosyalist ve komünist partileri kapatmıştır. Ardından tüm işçi ve işveren sendikalarının faaliyetlerine son verilmiş, işçi ve işverenler “Alman İşçi Cephesi” içinde birleştirilmişlerdir. Alman İşçi Cephesi Nazi

Partisi'nin alt örgütü olarak faaliyet göstermiş, "Fuhrer" ideolojisi doğrultusunda çalışma hayatını yeniden düzenlemiştir.

Bu dönemde direnişçilerin çoğu Gestopa tarafından yakalanmıştır. 1936 Gestopa istatistiklerine göre 8035 kişi yasa dışı faaliyetler nedeniyle tutuklanmıştır. Yakalananların büyük çoğunluğunu sendikacılar oluşturmaktadırlar. 12 yıllık baskıya rağmen sendikal hareket tümüyle ortadan kaldırılamamıştır. Savaşın sona ermesinden birkaç ay önce Aachen'de ilk sendika kurulmuş, bunu diğerleri izlemiştir.

4.2.3. 1945 Sonrası Sendikacılık

4.2.3.1. 1945-1948 Yılları Arası Sendikacılık

1945 yılında Almanya'nın tümü İngiltere, Fransa, Polonya, A.B.D. ve S.S.C.B. tarafından işgal edilmiştir. A.B.D., İngiltere ve S.S.C.B. Potsdam konferansında Almanya'nın tek bir ülke gibi yönetilmesi kararı alınmış ise de bu karar hiçbir zaman uygulamaya geçememiş, her ülke işgal ettiği bölgeyi kendi kurallarına göre yönetmiştir.

Müttefik kuvvetler sendikal harekete karşı çıkmamışlar, kendi bölgelerinde sendikaların kuruluşuna izin vermişlerdir. S.S.C.B. bölgesinde 1945, İngiliz bölgesinde 1946 yılında sendikal üst örgütler kurulmuştur. Fransız bölgesinde de sendikal üst örgütün kurulmasına imkân tanınmıştır.

1946 yılında İngiliz ve A.B.D. bölgelerindeki sendikalar ortak yürütme konseyi çatısı altında toplanmış bu örgüte daha sonra Fransız bölgesi sendikaları da katılmışlardır. A.B.D., İngiltere ve Fransa'nın yeni bir Alman hükümeti oluşturma çabaları sonucunda 1949 ağustos ayında seçimler yapılmış, Konrad Adenover Almanya Federal Cumhuriyeti'nin kurulmasına öncülük etmiştir. 1954 yılında A.B.D., İngiltere ve Fransa Alman Federal Cumhuriyeti'nin işgaline bir yıl içinde son verilmesini

kararlaştırmışlardır, aynı yıl S.S.C.B. alman Demokratik Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmiştir. Böylece alman toprakları üzerinde birbirinden bağımsız iki farklı ülke buna bağılı olarak iki farklı sendikal hareket ortaya çıkmıştır (Tokol, 2002:8).

4.2.3.2. 1949-1990 Yılları Arası Sendikacılık

Alman Federal Cumhuriyeti'nde ilk parlamento seçimlerinden kısa bir süre sonra cumhuriyetin sınırları içinde bulunan sendikalar bir araya gelerek "Alman İşçi Sendikaları Birliği-DGB"ni oluşturmuşlardır. Birliğe her biri işkolu esasına göre kurulmuş 16 sendika üye olmuştur.

Alman Federal Cumhuriyeti sendikal hareketinin temel ilkelerini partiler üstü birleşik sendikacılık, gönüllülük, yönetime katılma, işçilerin sendika ve işletme ve komiteleri tarafından temsili oluşturmuştur. Partiler üstü tek ve birleşik sendikacılık ilkesi dini, ideolojik görüş farklılıklarına bakılmaksızın her işletmede çalışanların tek bir sendika içinde toplanmalarını, her işkolunda tek bir sendikanın oluşturulmasını öngörmektedir. Nazi rejiminde ideolojik ve dini görüş farklılıklarının bir bütün olarak ortaya konulamaması, sendikacıları tek ve güçlü bir sendikanın çatısı altında toplanmaya, partiler üstü politika oluşturmaya yönelten temel etkidir.

Ancak bu temel ilkenin daha sonra önemini yitirmeye başladığı, sendikal harekette bölünmelerin gündeme geldiği görölmektedir. Nitekim savaş sonrasında DGB çatısı altında toplanan Hıristiyan sendikacıların zamanla DGB'nin partiler üstü politikadan uzaklaştığı ve Sosyal Demokrat Parti'yi dolaylı olarak desteklediğini düşünerek DGB'den ayrılmaları ile ülkede 1954 yılında Alman Hıristiyan Sendikal Hareket gündeme gelmiştir. Bu hareket 1959 yılında "Hıristiyan Sendikalar Birliği-

CGB'nin kurulmasında etkili olmuştur. Ancak birliğin gücü hiçbir zaman DGB'e ulaşamamıştır.

Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde ise 1945 yılında oluşturulan "Hür Alman Sendikaları Konfederasyonu –FDGB" 1990 yılına kadar ülkedeki tek üst örgüt olarak faaliyet göstermiştir. Konfederasyon ilk yıllarda sosyal demokrat ve Hıristiyan demokratların yönetiminde kalmış, kuruluşundan kısa bir süre sonra komünistlerin etkisi altına girerek "Alman Birleşik Sosyalist Partisi"nin organı haline gelmiştir. 1990 yılına kadar yürürlükte kalan Sosyalist Anayasa'nın 44. maddesine göre, "sendikalar ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda birlikte yönetim ile tüm işçilerin çıkarlarını savunmakla sorumlu işçilerin sınıf örgütü"dür. FDGB faaliyette bulunduğu süre içinde Sovyet sendikaları ile yakın ilişki kurmuş, Sovyet sendikalarının örgüt yapısı ve faaliyetlerini model olarak benimsemiştir. Ülkede işkolu düzeyinde sendikalaşma esas alınmış, 16 işkolu sendikası oluşturulmuştur. Demokratik Almanya'da da her işkolunda tek sendika ilkesi benimsenmiştir.

FDGB ve üye sendikaların temel faaliyetlerini merkezi planın başarıya ulaştırılması ve sosyalist ideolojinin yaygınlaştırılması oluşturmuştur. Bu doğrultusunda ulusal düzeyde beş yıllık ve yıllık ekonomik planların hazırlanmasına katılan sendikalar işletme düzeyinde de sendikal komiteler aracılığıyla yönetimle birlikte iş üretim planları yapmış, maliyet, üretim, ücretler, işgücünün ihtiyaçları, refah hizmetleri konularını da kapsayan anlaşmalar hazırlamışlardır. Ayrıca sosyal sigorta fonlarının yönetimini üstlenen sendikalar üyelerine tatil, konut, sağlık, emniyet konularında hizmetler vermişlerdir. Doğu Almanya'da grev yasaklanmamış ancak uygulanması da hoş karşılanmamıştır. Anlaşmazlıklar işletmelerde uzlaştırma olanakları ile giderilmeye

çalışılmıştır. FDGB tarımda üretim kooperatiflerinin üyeleri dışında emekliler, öğrenciler ve tüm çalışanların %97.7'sini örgütlemiştir.

Alman Anayasasının 9. maddesinin 3. fıkrasına göre Almanya'da yaşayan herkes sendikalaşma hakkına sahiptir. Buna göre silahlı kuvvetler mensupları ve polisler dahil tüm memurlar ve yabancılar sendika kurabilmekte, sendikalara üye olabilmektedir.

Ülkede Federal Anayasa bireysel ve kolektif sendika özgürlüğünü teminat altına aldığından sendika özgürlüğünü zedeleyecek her türlü düzenleme yasa dışı kabul edilmektedir. Bu nedenle kapalı işyeri ve sendikalı işyeri uygulamaları geçersizdir.

Almanya'da sendikalaşma oranı 1988 yılında %33.8 olmuştur. Bu oran 1970'de %33; 1975'de %33.6; 1980'de %37; 1985'de %37.4 olarak gerçekleşmiştir. Diğer Avrupa Topluluğu ülkelerinden farklı olarak bu ülkede sendikalaşma oranlarında büyük oranda bir düşüş ortaya çıkmamıştır. Aksine birleşme sonucunda çok sayıda yeni üye kazanılmıştır. Birleşme olayı bir tarafa bırakılacak olursa alman sendikalarının bu başarılarının temelinde, (Tokol, 2002:9)

- Sendikaların dini ve politik inançlara göre bölünmemiş olması,
- II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın yeniden inşa edilmesinde oynadıkları rol nedeni ile sendikaların tüm toplum tarafından benimsenmiş olmaları,
- Çalışma barışının sağlanmasında sendikaların yüklendiği sorumluluk,
- İşletme ve teşebbüs düzeyinde yönetime katılma sistemi etkin rol oynamıştır.

4.3. BELÇİKA'DA SENDİKAL HAREKETİN ORTAYA ÇIKIŞI

Belçika 1830 yılında bağımsızlığına kavuşmuş, 1831 Anayasası ile meşruti bir krallık haline gelmiştir. Sanayileşmenin yetersiz olması birleşmeyi ve işçi hareketlerini

suç olarak kabul eden ceza yasası ülkede sendikal hareketin gelişimini uzun süre engellemiştir. 19. yüzyılın ilk yarısında vasıflı işçiler tarafından karşılıklı yardımlaşma, dostluk dernekleri oluşturulmuş ise de bunları sendikalar olarak kabul etmek güçtür.

Ülkede ilk sendika 1857 yılında Gent'te tekstil işçileri tarafından kurulmuş, bu sendikayı 1859 yılında metal işçilerinin kurduğu sendika izlemiştir. 1860 yılında metal ve tekstil işçileri tarafından ilk bölgesel federasyon oluşturulmuştur. İzleyen yıllarda diğer bölge ve sektörlerde yeni sendikalar kurulmuş, ilk ulusal federasyon ise 1865 yılında kamu işçileri tarafından oluşturulmuştur (Tokol, 2002:121).

Belçika'da 1866 yılında ceza yasasının birleşmeleri yasaklayan maddesi değiştirilmiş (European Trade Union Institute, The Trade Union Movement in Belgium:11-13) ancak 1867 yılında çıkarılan ceza yasası sendikaların faaliyetlerini kısıtlamış, her türlü toplu davranışın cezalandırılmasını hükme bağlamıştır. Ceza yasasının 310. maddesi 1892 yılında daha da ağırlaştırılmıştır.

Ülkede kurulan ilk sendikalar ideolojik ve siyasi bakımdan bağımsızdır. Belçika'da işçiler arasında ideolojik bölünmeler ancak 1860'lardan sonra ortaya çıkmıştır. İlk bölünme 1866 yılında bağımsız "Dokumacılar Sendikası" içinde gündeme gelmiş, bu durum sosyalist Dokumacılar Sendikası'nın kurulmasına neden olmuştur. 1876 yılında ise iki farklı görüşün birleşmesi ile mücadele geçici bir süre için sona ermiştir. 1886 yılında I. Enternasyonel'e üyelik dokumacılar arasında yeniden bir bölünmeye neden olmuş, bu bölünme sonucunda 1886 yılında "Sosyalist Karşıtı Pamuk İşçileri Sendikası" kurulmuştur (Tokol, 2002:122).

Hıristiyan sendikal hareket 1886 yılından sonra gelişmeye başlamıştır. İlk Hıristiyan sendikalar hastalık fonlar, kültürel topluluklar, kooperatifler, bankalarca desteklenmiştir. Walloine ve Brüksel'de Hıristiyan sendikaların temellerini Demokratik

Federasyonlar, Flandre’de ise Lounvain’de kurulan loncalar oluşturmuştur. Lokeren ve Gent dışında kurulan hıristiyan sendikalar 1888-1904 yılları arasında orta çağdaki lonca modelini esas alarak örgütlenmişlerdir. 1901 yılında 11 000 üyeye sahip 62 hıristiyan sendikası bulunmaktadır. Hıristiyan sendikaları merkezi bir örgüt çatısı altında toplanmak amacı ile 1904 yılında “Belçika Hıristiyan Sendikalar Genel Sekreterliği” kurulmuştur. Sekreterlik 1904 ile 1908 yılları arasında çok sayıda konfederasyonun oluşturulmasını sağlamıştır (Tokol, 2002:123).

1908 yılında Flaman bölgesi için “Belçika Hıristiyan Meslek Birlikleri Konfederasyonu”, 1909 yılında Wallon bölgesi için “Hıristiyan ve Özgür Sendikalar Konfederasyonu” kurulmuştur. Bu iki konfederasyon 1912 yılında “Ulusal Hıristiyan ve Bağımsız Sendikalar Konfederasyonu” adı altında birleşmişlerdir. Konfederasyon I. Dünya Savaşından önce 130 000 civarında üyeyi bünyesinde toplamıştır.

Sosyalist tarafta ise 1885 yılında kurulan “Belçika İşçi Partisi” sendikaların oluşturulması ve geliştirilmesinde etkili olmuştur. Parti sendikalar ve federasyonlar oluşturmak amacı ile 1898 yılında “Sendikalar Komitesi” kurmuştur. Belçika İşçi Partisi’ne üye olmayan sendikaların da komitede yer alması ile komitenin adı daha sonra “Bağımsız Sendikalar ve Belçika İşçi Partisi Sendika Komitesi” olarak değiştirilmiştir. Komite temel olarak ulusal federasyonlar oluşturmayı amaçlamıştır.

Liberal sendikaların tarihi ise 1889 yılına dayanmaktadır. İlk liberal sendika 1889 yılında kurulmuştur. Marxist ve dini felsefeye karşı çıkan liberaller önce Flandre, 1912 yılından sonra da Wollaine’de örgütlenmişlerdir (European Trade Union Institute, The Trade Union:11-13).

I. Dünya Savaşı sırasında tüm Belçika’lılar savaşın güçlükleri ile karşı karşıya kalmışlardır. Bunun sonucunda 1919 genel oy hakkı kabul edilmiş, 21 Mayıs 1921

tarihinde sendikalara yönelik iki yasa çıkarılmıştır. Bu yasalardan ilki ceza yasasının 310. maddesinde yer alan ve sendika faaliyetlerini kısıtlayan hükümleri kaldırmıştır. İkinci yasa ise örgütlenme özgürlüğünü teminat altına almıştır. Savaş sonrasında daha önce son derece sınırlı olarak uygulanan toplu sözleşmeler yaygınlaşmaya başlamıştır.

1923 yılında ise Ulusal Hıristiyan ve Bağımsız Sendikalar Konfederasyonu'nun adı "Hıristiyan Sendikalar Konfederasyonu-CSC" olarak değiştirilmiştir. 1925 yılından sonra bölgesel federasyonlar meslek federasyonları yanında CSC büro ve komitesinde temsil edilmeye başlamışlardır (European Trade Union Institute, The Trade Union:14,16).

Öte yandan 1937 yılında Belçika İşçi Partisi'nin oluşturduğu Sendika Komitesi "Belçika Sendikalar Konfederasyonu" adını almıştır. Liberal sendikalar ise 1930 yılında "Liberal Sendikalar Ulusal Konfederasyonu" çatısı altında bir araya gelmişlerdir. (European Trade Union Institute, The Trade Union:12,16)

1929 Bunalımı işçileri olumsuz şekilde etkilemiş, işsizlik büyük ölçüde artmış, 1936 yılında büyük boyutlu grevler gündeme gelmiştir. Grevleri önlemek amacı ile aynı yıl hükümetin daveti ile işçi, işveren, hükümet temsilcilerini bir araya getiren "Ulusal Çalışma Konferansı" toplanmıştır. Konferans sonucunda işçilerin ücretlerinde belli bir artış sağlanmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı'nın çıkması işçiler lehine yeni düzenlemelerin yapılmasını önlemiştir (Tokol, 2002:125).

II. Dünya Savaşı sendikaların faaliyetlerini sona erdirmiş ancak Alman işgal kuvvetlerine rağmen bazı sendika liderleri gizli şekilde faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. İşçi, işveren liderleri arasında kurulan gizli ilişkiler savaş sonrası dönemde sosyal güvenlik ve toplu ilişkiler sisteminin ana hatlarını belirleyen "Sosyal Dayanışma Paktı"nın oluşturulmasını sağlamıştır (Tokol, 2002:126).

Öte yandan 1940-1944 yılları arasında sendika liderleri ile farklı siyasi eğilimler özellikle sosyalist ve komünistler arasında savaş sonrasında sendikaları tek çatı altında toplamak amacı ile yakın işbirliği kurulmuştur. Ancak Belçika Sendikalar Konfederasyonu'nun yerine 1945 yılında oluşturulan "Belçika Genel İş Konfederasyonu-FTGB"nin diğer iki konfederasyona birleşme çağrısında bulunmasına karşılık sendikal birlik sağlanamamıştır. 1930 yılında kurulan Liberal sendikalar Ulusal Konfederasyonu savaş sonrasında "Belçika Sendikalar Genel Konfederasyonu-CGSLB" adı altında faaliyetlerini sürdürmüştür. Konfederasyon 1946 yılında ulusal düzeyde yetkili örgüt olarak tanınmıştır (Tokol, 2002:130).

Felsefi yapıları arasında farklılık bulunmasına karşılık özellikle 1960 yılından bu yana FGTB ve CSC arasında yakın ilişkiler bulunmaktadır. Hükümet ve işveren örgütlerine karşılık iki üst örgüt "ortak sendika cephesi" oluşturmuşlardır. Zaman zaman CGSLB'de bu cephe içinde yer almaktadır.

Belçika'da II. Dünya Savaşı'ndan bu yana 1981 ve 1986 yılları dışında işçi ve işveren örgütleri arasındaki ilişkiler olumlu yönde gelişmiştir. Bu ilişkilerin olumlu yönde gelişmesinde, ulusal, bölgesel ve işletme düzeyinde kurulan, temelleri Sosyal Dayanışma Paktı ile atılan ikili pazarlık ve temsil organlarının büyük etkisi bulunmaktadır. Ulusal düzeyde organlara 20 Eylül 1948 tarihli yasa ile kurulan Merkezi Ekonomik Konsey ve 29 Mayıs 1952 tarihli yasa ile kurulan Ulusal Çalışma Konseyi örnek gösterilebilir. Bunlardan Merkezi Ekonomik Konsey işçi, işveren ve çeşitli kuruluş temsilcilerinden oluşmaktadır. Konsey bakanlara ve parlamentoya danışmanlık yapmakta, ekonomik konularda görüşler bildirmektedir. Ayrıca raporlar hazırlamakta ve araştırmalar yapmaktadır (Tokol, 2002:131).

Bölgesel düzeyde örgütlere ise Flandre, Wallonie ve Brüksel’de faaliyet gösteren sosyo-ekonomik konseyler örnek verilebilir. Bu konseyler ekonomik konularda danışma niteliğinde örgütlerdir. Sosyal konularda ise sadece istihdam politikasının bazı yönleri ile ilgilenmektedirler (Tokol, 2002:132).

İşkolu düzeyinde 9 Haziran 1945 tarihli kararname ile yasal statü kazandırılan ortak komiteler bulunmaktadır. İşletme düzeyinde ise 20 Eylül 1948 tarihli yasa ile İş Konseyleri, 10 Haziran 1952 tarihli yasa ile 50 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmelerde İş Sağlığı ve Güvenliği Komiteleri kurulmuştur (Tokol, 2002:133).

Belçika’da sendikalar tüzel kişiliği olmayan “de facto” örgütlerdir. Kendilerine tüzel kişilik sağlayan 3 Mart 1898 tarihli “Mesleki Birlikler” ve 27 Haziran 1921 tarihli “Kar Amacı Gütmeyen Dernekler” yasalarına rağmen sendikalar güvenlikleri bakımından tehlikeli gördükleri yükümlülüklerden kurtulmak amacı ile tüzel kişilik kazanmaktan kaçınmaktadırlar.

Ülkede sendikaların yapısı tüzükleri ile belirlenmiştir. Temel sendikal örgütler işkolu ve meslek sendikalarıdır. Belçika sendikal hareketinin özelliği çoğulculuğudur. Bu nedenle farklı görüşler doğrultusunda örgütlenmiş çok sayıda meslek ve işkolu sendikası bulunmaktadır.

Belçika AB ülkeleri içinde Danimarka’dan sonra en yüksek sendikalaşma oranına sahip ülkedir.

4.4. FRANSA’DA SENDİKAL HAREKETİN ORTAYA ÇIKIŞI

4.4.1. İlk Örgütlenme Girişimleri

Fransa sendikal hareketin geç geliştiği ülkelerden biridir. Ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasi yapısı sendikal hareketin oluşmasını uzun süre geciktirmiştir. 1789

Devrimi sırasında Fransa'da henüz sanayileşme hareketine rastlanmamaktadır. 1791 yılında çıkarılan “d’Allerde Yasası” ticaret ve sanayi özgürlüğü ile çalışma özgürlüğü sağlamasına rağmen siyasi istikrarsızlık ve savaşlar sanayileşmeyi engellemiştir. Bu konuda ilerlemeler Restorasyon (1814-1830) ve Temmuz Monarşisi (1830-1848) dönemlerinde sağlanmış ancak gerçek anlamda sanayileşme II. İmparatorluk (1852-1870) ve III. Cumhuriyet (1871-1940) dönemlerinde yani 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleştirilmiştir (Gülmez, 1991:60,80).

Siyasi yapı ise III. Cumhuriyetten sonra sendikaların gelişmesi için uygun bir nitelik kazanmıştır (Talas, 1976:244-245).

Fransa'da işçilerin ilk örgütlenme girişimlerini karşılıklı yardımlaşma toplulukları oluşturmaktadır. Bu topluluklar sadece vasıflı işçileri içermekte, üyelerine hastalık, yaşlılık, iş kazası, işsizlik gibi durumlarda yardımcı olmaktadır. Yardımlaşma toplulukları sahip olduğu fonksiyonlar nedeni ile önceleri devlet ve işverenlerce desteklenmiş, direnme topluluklarına dönüşmemeleri için sıkı bir denetim altına alınmışlardır. Ancak topluluklar zaman içinde aynı meslekteki kişilerin bir araya gelerek sorunlarını tartıştıkları yerler haline gelmişler, özellikle 1830'lardan sonra bazı grev hareketlerine katılmışlar, grev hareketlerini yöneten direnme topluluklarına dönüşmüşlerdir.

1830'lardan sonra Fransa'da grev hareketleri hızla artmaya başlamıştır. Grevlerin artışı 1825'te başlayan ekonomik bunalımın yanı sıra özellikle 1830 yılında iktidarı ele geçiren grubun işçileri düş kırıklığına uğratması önemli rol oynamıştır. 1830-1847 yılları arasında ülkede büyük ölçüde ekonomik nedenlerden kaynaklanan 382 greve rastlanmaktadır (Gülmez, 1991:67-77).

Fransa’da işçilere yönelik gelişmeler 1848 Devrimi’nden sonra başlamıştır. 1848 Devrimi temelde bir işçi devrimi olarak bilinmektedir. Kentsoylular, Napolyoncular ve Cumhuriyetçilerin yardımı ile oluşan devrim toplumsal önderlerin iktidara gelmesini sağlamıştır (Talas, 1990:209). Daha sonra geçici bir hükümet kurulmuş, hükümet ilk olarak çalışma hakkı ve dernek kurma özgürlüğü tanımıştır. Çalışma hakkını güvenceye kavuşturmak ve işsizliği azaltmak amacı ile “ulusal atölyeler”, işçi sorunları ile ilgilenmek amacı ile “İşçiler İçin Hükümet Komisyonu-Lüksemburg Komisyonu” oluşturulmuştur. Komisyon faaliyet gösterdiği süre içinde sosyal reformlar hazırlamış, iş uyuşmazlıklarını çözümlenmiş, toplu sözleşmelerin ilk örnekleri olarak sayılabilecek tarifeler belirlemiştir (Tokol, 2002:145).

Geçici hükümet tarafından yapılan düzenlemeler izleyen yıllarda kurucu meclis tarafından tümüyle ortadan kaldırılmıştır. Bunlardan özellikle ulusal atölyelerin kaldırılması işçilerin büyük tepkilerine “Haziran Günleri” ayaklanmalarına neden olmuş, ancak ayaklanmalar kanlı şekilde bastırılmıştır. Aynı dönemde genel oy ilkesi de dolaylı şekilde sınırlandırılmıştır. Kurucu meclis ile başlayan geri dönüş II. İmparatorluk döneminde de sürmüştür, ancak II. İmparatorluğun 1860-1870 yılları arasındaki ikinci döneminde işçi hareketlerine karşı daha liberal bir politika izlenmeye başlanmıştır (Tokol, 2002:148).

Aynı dönemde “sendika odaları”nın kurulması hoşgörü ile karşılanmış, işveren örgütleri kurulmuş ancak toplu pazarlık henüz gerçekleştirilememiştir. Sendikalar ayrıca meslek işkolu esasına dayalı ulusal federasyonlar oluşturmaya başlamışlardır (European Trade Union Institute, The Trade Union Movement in France, 1987:10). Bu gelişmeler üzerine 25 Mayıs 1864 tarihinde sendika ve grev özgürlüğü sağlayan bir

yasa çıkarılmıştır. Ancak yasa grevi hak olarak tanımamış, grev ile sendikalar arasında bağlantı kurmayarak, grevi bireysel bir hak olarak kabul etmiştir.

4.4.2. 1884-1918 Yılları Arası Sendikacılık

21 Mart 1884 yılında çıkarılan yasa ile sendikaların önceden izin almadan serberstçe kurulabilmelerine imkan tanınmıştır. Yasa sendikaların devlete karşı bağımsızlığını teminat altına almış, bireysel sendika özgürlüğünü kabul etmiş, sendika çokluğu ilkesini benimsemiştir. 27 Aralık 1892 tarihinde çıkarılan yasa ise toplu iş uyuşmazlıklarının çözülmesi ile ilgili düzenlemelere yer vermiştir. Yasa çalışma koşulları ile ilgili toplu iş uyuşmazlıklarının uzlaştırma komitesinde, bu komitede anlaşma sağlanamaması halinde hakem kurulunda çözülmesini öngörmüştür.

Yasal düzenlemelerin ardından, ülkede sendika ve sendikalı işçi sayısı hızla artmıştır. (Talas, 1976:246) Bu dönemde sendikal birliği sağlamak amacı ile yerel ve mesleki yapıda örgütler oluşturulmuştur. Yerel örgütler aynı yerde çalışan farklı meslekteki işçileri bir araya getiren “emek borsaları”dır. 1892 yılında ise anarko-sendikalist görüşü benimseyen “Emek Borsaları Federasyonu” oluşturulmuştur. Emek borsaları yardımlaşma, eğitim, propaganda hizmeti vermiş, “sendikal bağımsızlık” ilkesini benimsemiştir (Tokol, 2002:149).

Merkezi yapıda ise “Ulusal Sanayi Federasyonları” kurulmuştur. 1886 yılında bu federasyonlar “Sendika Ulusal Federasyonu” çatısı altında toplanmışlardır. 1879 yılında Guesto tarafından kurulan “Fransa İşçi Partisi”nin etkisi altında olan federasyon siyasal eyleme ağırlık vermiştir.

1895 yılında 28 federasyon, 18 borsa ve 26 sendikanın toplandığı kongrede “Genel İş Konfederasyonu-CGT”nin oluşturulması kararı alınmıştır. CGT’nin sendikal

anlayışı 1906 Amiens Kongresinde belirlenmiştir. Kongrede kabul edilen “Amiens Koşulu”na göre, sendikanın amacı işçilerin durumlarını düzeltmek ve toplumun yeniden örgütlenmesini sağlamaktır. Amiens koşulu genel grevi temel koşul olarak görmektedir. Amiens koşulu temelde siyasi sorunlardan uzak kalmalarını değil, siyasi partilerden bağımsız kalmalarını ifade etmektedir. Amiens koşulu ile CGT devrimci sendikacılık anlayışını benimsemiştir.

Ancak 1909 Şubat ayında anarko-sendikalist Griffuelhes’in genel sekreterlikten ayrılarak yerine reformcu Jouhaux’un genel sekreter olması, I. Dünya Savaşı sırasında CGT’nin kutsal birliğe katılarak devletle işbirliği yapması CGT’nin sendikal anlayışını değiştirmiştir. (Gülmez, 1991:131-134) Ayrıca anarko-sendikalizmi yaşatan koşulların ortadan kalkması, anarko-sendikalizmin tutarsızlıklarının anlaşılması, hükümetin sendikalara karşı izlediği politikalar, 1909-1913 yılları arasında yapılan grev ve genel grevlerin başarısızlıkla sonuçlanması anarko-sendikalizmin etkinliğini yitirmesine neden olmuştur.

4.4.3. 1918-1940 Yılları Arası Sendikacılık

1917 Rus Devrimi’nden sonra Marxist görüşler sendikaları etkilemeye başlamıştır. 1920 yılında “Fransız Komünist Partisi”nin kurulması bu etkiyi güçlendirmiştir. 1922 yılında çoğunluğunu komünistlerin oluşturduğu “Birleşik Çalışma Genel Konfederasyonu-CGTU” oluşturulmuştur. CGTU vasıfsız işçiler arasında yoğun çalışma yapmış, taraftar toplamıştır (Işıklı, 1972:215-216, 244, 273).

CGT ve CGTU dışında 1919 yılında yaklaşık 100 000 üyeye sahip 321 sendikanın bir araya gelmesi ile “Fransız Hıristiyan İşçi Sendikaları Konfederasyonu-CFTC” kurulmuştur. Bu üç örgüt arasında uzun yıllar yoğun mücadele yaşanmıştır.

Ancak Almanya’da nasyonel sosyalistlerin yönetime gelmesi, Fransa’da faşist hareketin ortaya çıkması, ekonomik kriz CGT ile CGTU’nun birbirlerine yakınlmasına neden olmuştur. (Talas, 1976:247) Halk Cephesi hareketi içinde yer alan CGT ve CGTU 1936 yılında birleşerek CGT adını almışlardır. Halk Cephesi işçilerin isteklerini karşılamaya yönelmiş, işçilerle işverenler arasında “Matignon Anlaşması”nın imzalanmasını sağlamıştır.

Anlaşma ile işverenler toplu pazarlık yapmayı kabul etmişler, işçilerin sendikaya girme haklarını tanımılar, ücretlerin ortalama %12 arttırılmasını kabul etmişler, işyeri temsilcilerinin seçilmesine izin vermişlerdir. Anlaşma sonrasında CGT’nin ye sayısı 5 milyona yükselmiştir.

4.4.4. 1940-1970 Yılları Arası Sendikacılık

Fransa, 1939 Eylül ayında Almanya’nın Polonya’yı işgal etmesi zerine İngiltere ile birlikte savaşa girmek zorunda kalmıştır. Hükümet 1941 yılında çıkardığı “alıma Koulu” ile konfederasyonları yasaklamış, meslek esasına göre işçi ve işverenlerin yerel ve bölgesel düzeyde bir arada örgütlenmelerini ngrmtir. Sınıflararası işbirliğine dayalı bu örgütlere ye olma zorunluluğu getirilmiş ve grevler yasaklanmıştır.

Ancak sendikalar yeni sisteme karşı çıkmışlar,  Hıristiyan sendika lideri ile 9 CGT liderinin 15 Kasım 1940 yılında yayınladıkları bildiri nazizme karşı ortak direnişin ilk adımını oluşturmuştur. Sendikaların savaş sırasında oynadığı rol bu örgütlerin savaş sonrasında itibarlarını yükseltmiş, üyelerini çoğaltmıtır. İşletme komitelerinin kurulması, bazı temel endüstrilerin devletletirilmesi, ücretlerin belirli bir endekse bağlanması, Fransız sanayinin gelişmesi ve modernlemesini sağlayan

“Monnet Planı”nın hazırlanması, sosyal güvenlik sisteminin oluşturulması gibi savaş sonrası reformlarda aktif rol oynamışlardır.

Savaş sonrasında CGT'nin yönetim kadroları komünistlerin eline geçmiş, örgüt içinde komünistlerle sosyalistler arasında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu görüş ayrılıkları Marshall Planı ile doruk noktasına ulaşmıştır. Komünist Partinin CGT üzerinde hakimiyet kurması büyük ölçüde komünistlerin savaş boyunca sağladığı itibardan, savaş sonrası hükümette yer almalarından ve ekonomik ve sosyal politikanın yeterince gelişmemesinden kaynaklanmış, bu etki izleyen yıllarda da devam etmiştir (Tokol, 2002:150).

CFTC ise “Fransız Demokratik İş Konfederasyonu-CFDT” adını almış, program ve ilkelerini sol çizgide yeniden düzenlemiştir.

Fransa'da sendikalar temelde işkolu esasına göre örgütlenmektedir. Ancak meslek esasına göre kurulmuş sendikalara da rastlanmaktadır (Demircioğlu, 1987:197). Sendikalar ideolojik olarak bölünmeler nedeniyle her işletmede çok sayıda sendika bulunmaktadır.

Fransız yasalarına göre bir konfederasyonun temsil yetkisine sahip olabilmesi için; yeterli sayıda üyesi olması, işverenlerden bağımsız olması, üyelerinden düzenli aidat toplaması, uzun süreden beri faaliyet göstermesi gereklidir. Halen ülkede temsil yetkisine sahip beş konfederasyon bulunmaktadır. Bunlar; Genel İş Konfederasyonu, Fransız Demokratik İş Federasyonu, Genel İş Konfederasyonu İş Gücü, Hıristiyan İşçileri Konfederasyonu, Yöneticiler Konfederasyonu'dur.

4.5. HOLLANDA'DA SENDİKAL HAREKETİN ORTAYA ÇIKIŞI

4.5.1. Tarihçe

Hollanda'da 19.yüzyılın ortalarında köklü değişiklikler ortaya çıkmış, 1848 yılında monarşinin gücünü azaltan reformlar gündeme gelmiştir. Aynı dönemde teknolojik gelişmeler ve kar mücadelesi sınırlı oy kullanma hakkına sahip ancak güçlü ekonomik bilince ulaşmış orta sınıfın doğmasına neden olmuştur. Sanayi ve ticarete sağlanan bu gelişme tarım sektöründe büyük çöküntülere yol açmış, sanayi sektöründe de çocuk işçiler, uzun çalışma saatleri, yoğun işsizlik gibi sorunlar gündeme gelmiştir. Ancak Hollanda sendikalarının yapısını etkilemiş, hem de sendikaların kuruluşunu geciktirmiştir (Tokol, 1990:11).

Hollanda'da işçiler arasında örgütlenme bilinci ancak 1870'li yıllarda ortaya çıkmış, ilk sendika 1861 yılında Amsterdam'da oluşturulmuştur. Ülkede bu tarihten önce partilerin veya sosyal grupların örgütlediği, vasıflı işçilerin kabul edildiği, üyelerine hastalık ve diğer risklere karşı mali destek sağlayan örgütler görülmekte ise de bunları sendika olarak kabul etmek oldukça güçtür. Hollanda'da oluşturulan ilk ulusal sendika 1866 yılında kurulan "Hollanda Matbaacılar Genel Sendikası"dır. Bu sendikayı elmas işçileri, marangozlar, tütün işçileri, boyacılar ve diğer sendikalar izlemiştir.

Hollanda'da sendikal hareket, Amsterdam'da küçük işletmelerde ve vasıflı işçiler arasında başlamıştır. 1871 yılında sermaye birikiminin hızlanması ile ülkede farklı görüşlere sahip üç üst örgüt oluşturulmuştur. Bunlardan ilki "Hollanda İşçiler Federasyonu" dur. Federasyon, 1869 yılında Amsterdam'da kurulan enternasyonelin Hollanda bölümü ile Amsterdam dışında kurulan benzer gruplarla birleşmiştir.

Ülkede aynı yıllarda hristiyan sendikal hareket gündeme gelmiş, bu amaçla "ulusal çalışanlar örgütü" oluşturulmuştur. Örgüt önceleri ANWV içinde faaliyet

göstermiş, ancak ANWV'nin hıristiyan felsefeyi benimsememesi üzerine 1877 yılında ANWV'den ayrılarak "patrimonium" adını almıştır. 1870 ile 1872 yılları arasında Amsterdam'da sendika sayısı artmış, grevler azalmış, ücretler yükseltilmiştir.

Ülkede 1893 yılında anarko-sendikalizm felsefesini benimseyen, "Ulusal İş Sekreterliği-NAS" oluşturulmuştur. NAS kuruluşundan itibaren grev hareketini desteklemiş, işletme düzeyinde çok sayıda sendikanın kurulmasını teşvik etmiştir (Tokol, 1990:12).

1903 demiryolu grevi Hollanda sendikal hareketinde bir dönüm noktasıdır. Grev liman işçilerinin sendikasız işçilerle birlikte çalışmayı kabul etmemesi üzerine Amsterdam limanında başlamıştır. Greve daha sonra grevci işçilere destek sağlamak amacıyla Amsterdam bölgesindeki demiryolu işçileri de katılmıştır. Grev ülke çapında yaygınlaşmış, demiryolu yönetimi işçilerin taleplerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Sonuç anarko-sendikalizm akımının zaferi olarak görülmüş, ülkede siyasi bir gerginlik yaşanmıştır. Bunun üzerine hükümet kamu hizmetlerinde ve demiryollarında grevleri yasaklayan bir tasarı hazırlamıştır. Tasarının yasalaşmaması için sosyalistler ve anarko-sendikalistler güç birliği yapmışlarsa da kamu hizmetlerinde grevi yasaklayan ve greve katılanlara altı yıldan fazla hapis cezası veren yasa kabul edilmiştir (Kendall, 1975:250).

I. Dünya Savaşı yıllarında Hollanda'da sendikalarla hükümet arasındaki ilişkilerde belirgin bir yumuşama ortaya çıkmıştır. Ülkede işsizliğin büyük boyutlara varması üzerine hükümet sendika yardım fonlarına maddi destek sağlamış, ve destek 2. Dünya Savaşı sonuna kadar sürdürülmüştür (Voorden, 1993:308-311).

1930 bunalımı her ülkede olduğu gibi Hollanda'da sendikaları olumsuz yönde etkilemiş, sendika üyeliğinde önemli düşüşler gerçekleşmiştir. Ücretler azalmış, çalışma saatleri arttırılmış, işsizlik 1936 yılında %33'e kadar yükselmiştir. Hükümet ücretlerin

düşürülmesinde işverenlere destek sağlamış, kamu harcamalarını azaltmanın yollarını aramıştır.ancak sendika yardım fonlarına destek devam ettirilmiştir.

Hollanda 1940 mayısında işgal edilmiş, işgal yıllarında diğer ülkelerde olduğu gibi sendikal hareket baskı altına alınmıştır."Hollanda İşçi Cephesi" oluşturulmuştur. İşçi Cephesi'nin kurulmasını izleyen yıllara da direnişler artmış, üç eski federasyon lideri işgal kuvvetlerinden gizli yakın bir işbirliği içine girmişlerdir. Örgüt liderleri arasındaki yakın işbirliği sonucunda sendikal örgütler arasında işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla 1944 yılında "Sendikal Federasyonlar Konseyi" oluşturulmuştur. Bu durum savaştan önce aralarında derin görüş ayrılıkları bulunan Hollanda sendikal hareketi açısından önemli bir adımı oluşturmaktadır.

Savaş yılları işveren liderlerinin de sendikalarla yakın diyalog içine girdiği yıllardır. Bu diyalog sayesinde daha sonra Hollanda ekonomisinin kalkınmasında önemli rol oynayan "İş Vakfı"nın temelleri atılmıştır. Savaş sonrası endüstri ilişkilerinin şekillenmesinde 1945'de çıkarılan "Olağanüstü Endüstri İlişkileri Kararnamesi"nin önemi büyüktür. Kararname ile ücret ve çalışma koşulları konusunda geniş yetkilere sahip dört kişilik "Uzaklaştırma Kurulu" oluşturulmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında Hollanda'da sosyal taraflar ülkenin yeniden inşa edilmesi için etkin bir işbirliği içine girmişlerdir. 1965 yılına kadar süren bu dönemde tam istihdamı sağlamak, ekonomik gelişmeyi hızlandırmak, uluslararası alanda diğer ülkelerle rekabet edebilmek, endüstriyel barışı gerçekleştirmek amacı ile işçi ve işveren sendikaları hükümetin yol göstericiliği altında işbirliği yapmışlardır. Sendikalar İş Vakfı ile 1950 yılında kurulan sosyo-ekonomik konularda hükümete önerilerde bulunan "Sosyo-ekonomik Konsey" gibi ulusal düzeydeki danışma organlarında temsil edilmişlerdir. Sistemin temel unsurlarını çalışma hayatında hükümetin güçlü rolü,

otoriteye sahip merkezi örgütler, kurumsallaşmış bir danışma sistemi oluşturmaktadır. 1965-1980 yılları ise ülkede "kutuplaşma ve mücadele yılları" olarak bilinmektedir. Ancak 1980 den bu yana sosyal diyalogda bir canlanma görülmektedir (Tokol,1990:13).

Hollanda'da işçi ve işverenlerin sendika kurma haklarını sınırlayan bir düzenleme bulunmaktadır. Bu hak anayasa ile güvence altına alınmıştır.(İktisadi Kalkınma Vakfı, 1992:121) Ülkede özel bir sendikalar yasası bulunmadığından sendikalar dernekler yasası bulunmadığından sendikalar dernekler yasası hükümlerine tabidirler (European Trade Institute, 1990:121).

Sendikalar temelde işkolu esasına göre örgütlenmektedirler. Aynı işkolunda birden fazla sendikanın kurulabilmesi söz konusudur (Tokol, 1990:15).

4.6. DANİMARKA'DA SENDİKAL HAREKET

4.6.1. Tarihçe

Danimarka'da sanayileşme hareketi oldukça geç tarihlerde başlamıştır. Ülkede XIX. yüzyılın ilk yarısında tarım dışı üretim küçük işletmelerde gerçekleştirilmiş, üretim ve iş ilişkileri şehirlerde loncalar tarafından düzenlenmiştir. Kırsal alanlarda sadece tarımsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik bazı mesleklere izin verilmiştir. Bu sistemde ilk değişim 1857 yılında loncaları ortadan kaldıran "Meslek Yasası" nın çıkarılması ile sağlanmıştır. Liberal politikanın etkisi ile çıkarılan meslek yasası herkese meslek seçme, işyeri açma özgürlüğü getirmektedir.

Ülkede 1850 ve 1860'larda bazı sanayi kuruluşları oluşturulmuş ancak işçi sayısı sendikaların kurulması için gerekli düzeye ulaşamamıştır.1870-1890 yılları arasında ise özellikle gıda, tekstil tekstil gibi alanlarda büyük sanayi kuruluşlarının kurulduğu görülmektedir. Danimarka'da ilk kurulan sendikalar yerel düzeyde oluşturulan meslek

sendikalarıdır. 1869 yılında kurulan "Matbacılar Sendikası" ,1871 yılında kurulan "Tütün İşçileri Sendikası" bu tür sendikalara örnek olarak gösterilebilir (Tokol, 2002:170).

Danimarka'da 1872 yılında hükümetle işçiler arasında yoğun bir örgütlenme mücadelesi başlatılmıştır, ancak bu mücadele kanlı bir şekilde sonuçlanmıştır. Kopenhag'da 5 Mayıs tarihinde inşaat işçilerinin grevini desteklemek amacı ile yapılan açık hava toplantısında büyük bir çatışma çıkınca, çok sayıda işçi lideri tutuklanmış, Enternasyonel İşçi Derneği kapatılmıştır. İzleyen yıllarda sendika hareketini yönlendiren Pio ve Geleff ' in sürgün, Birx ' in hapis edilmesi sendika hareketini olumsuz yönde etkilemiş, bu dönemde daha önce kurulan sendikaların büyük bir bölümü ortadan kalkmıştır (European Trade Union Institute, The Trade Union Movement in Denmark, 1987:7-8).

Öte yandan Danimarka sendikal hareketinde önemli rol oynayan " Sosyal Demokrat Parti ise 1878 yılında kurulmuş, 1884 seçimlerinde iki milletvekilliği kazanmıştır.

Sendikaların hızlı bir şekilde artması ile bağlantılı olarak sendikalar arasında işbirliği oluşturabilmek amacı ile Kopenhag'da 1886 yılında "Sendikalar Federasyonu" oluşturulmuştur. Bu örgütü 1898 yılında "Danimarka Sendikalar Federasyonu-DSF"nın şekillenmesinde itici güç olmuştur. Yeni oluşturulan örgüt daha sonra "Danimarka İşçi Sendikaları Konfederasyonu-LO" adını almıştır. (European Trade Union Institute, 1987:8-9)

DSF kuruluşundan itibaren işverenlerle yapılan görüşmelerde önemli rol oynamış, üye sendikaların faaliyetlerinin koordine edilmesinde etkili olmuştur. Grevcilere diğer sendikalardan yardım sağlanmasında aracılık eden DSF tüm sendikal

hareketi olumsuz yönde etkileyen yerel düzeydeki grevleri gerektiğinde durdurmuştur.

Danimarka sendikal tarihinde bilinen en önemli mücadelelerden biri 1899 lokavtıdır. "Danimarka İşverenler Konfederasyonu-DAF" tarafından alınan, örgütlü işgücünün yarısını kapsayan lokavt yaklaşık dört ay sürmüştür. Lokavt süresince işçilere tüm Avrupa ülkelerinden mali yardım sağlanmış, birçok çocuğun ölümüne neden olan açlık tehlikesi önlenmeye çalışılmıştır. Lokavtın başarısızlığa uğraması üzerine imzalanan "Eylül Anlaşması" ile işçiler sendikalaşma ve grev hakkını işverenlere kabul ettirmişlerdir (European Trade Union Institute, 1987:9).

Diğer Avrupa ülkelerindeki kadar yaygınlık kazanmamış olmakla birlikte Anarko-sendikalizm felsefesinin etkisi Danimarka sendika hareketinde de görülmektedir. Anarko-sendikalizm felsefesi doğrultusunda oluşturulan ilk federasyon ise 1910 yılında kurulan "Sendika Karşıtı Dernekler Federasyonu" dur. Federasyon kuruluşundan itibaren işçilere dayalı bir sosyalist toplum oluşturmak, sendikal hareketi bağımsız işkolu sendikaları doğrultusunda yeniden örgütlenmek için yoğun çaba harcamıştır.

Sendikalistler, I. Dünya Savaşı sonlarında oldukça güç kazanmış, 1918'de Kopenhag'da polisle büyük mücadele içine girmişlerdir.

Aralarında bölünmelerine karşılık Danimarka'da sendikalar 1900-1920 yılları arasında önemli kazanımlar elde etmişlerdir. 1920 yılında çalışma süresi 8 saat olarak belirlenmiş, ücretler artmıştır. 1915 yılında siyasi alanda reform yapılarak kadınlara oy hakkı sağlanmıştır. Sosyal Demokrat Parti'nin gücü artmış, Liberal Muhafazakar savaş hükümetinde bakanlık elde etmiştir. Sendikaların güçlenmesi birlik ve dayanışmayı güçlendiren yeni faaliyetleri devreye sokmuş, fikir klüpleri, kooperatifler kurulmuştur. Klüpler 1924 yılında " İşçi Eğitim Birliği"nin çatısı altında toplanmışlardır 1920'li

yıllarda liberal politikanın önem kazanması ile birlikte sendikaların faaliyetleri üzerine baskılar artmıştır (European Trade Union Institute, 1987:10).

Danimarka sendika tarihinde en büyük iş mücadelesi 1925 yılında yaşanmıştır. Tarafların aralarında anlaşmamları sonucunda grev ve lokavtlarda dört milyondan fazla iş günü kaybı ortaya çıkmıştır (Tokol, 2002:172).

1940-1945 Alman işgali sırasında sendikalar üyeleri üzerindeki denetimleri kaybetmemek için işgalci kuvvetlere karşı sessiz kalmışlar, direnme göstermemişlerdir. 1940 yılında DSF ve DAF savaş süresinde grev ve lokavt yapmama karar almış uyuşmazlıkların "İş ve Uzlaştırılma Kurulu" tarafından çözümlenmesini benimsemiştir.

1945'den sonra yeniden yapılanma, komünistlerin sendikalarda güç kazanması ve sosyal-demokratların muhalefette olması nedeni ile gergin bir ortam içinde gerçekleşmiştir. 1946 yılında ise merkezi görüşmelerden vazgeçilmiş, ancak başarılı sonuçlar alınamamıştır. Nisan ve Mayıs aylarında yoğun grevler, hükümetin müdahalesini de beraberinde getirmiştir. 1947 yılında da yasadışı grevler yoğun şekilde uygulanmıştır (Tokol, 2002:175).

1956 yılına kadar süren barış döneminde ise iki yıllık temel anlaşmalar greve başvurulmadan sonuçlandırılmıştır. 1956 yılında yaşanan mücadelelerin petrol bunalımından sonra durum değişmiş, işsizlik artmıştır, endüstri ilişkilerinde gergin bir ortam oluşmuştur (Tokol, 2002:178).

Danimarka'da işçi ve işverenler bireysel ve kollektif sendika özgürlüğüne sahiptirler. Bununla birlikte sınırlı olsa kapalı işyeri uygulamalarına rastlanmaktadır. DA tüzüğüne koyduğu bir madde ile üyelerinin kapalı işyeri koşulu içeren sözleşmeler yapmalarını engellemektedir. Ülkede işçilerin yanı sıra memurlara da sendikalaşma hakkı tanınmıştır. Memurlara sendikalaşma hakkı genel olarak sendikalara uygulanan

yasalarla tanınmış ve düzenlenmiştir. Bazı özel kısıtlamalarla birlikte silahlı kuvvetler personeli ve polislerde sendikalaşma hakkına sahiptirler (Gülmez, 1990:159-162).

Geniş kapsamlı sendika özgürlüğüne bağlı olarak ülkede sendikalaşma oranı yüksektir. Danimarka 1988 verilerine göre %73.2 sendikalaşma oranı ile Avrupa Topluluğu ülkeleri içinde en yüksek sendikalaşma oranı olan ülkedir (Tokol, 1993:45).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sanayi Devrimi 18. yy.'ın ikinci yarısında İngiltere'de doğmuş ve oradan Batı Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Sanayi Devrimi aslında makinenin ve onunla birlikte buhar ve büyük fabrika sanayinin doğuşu olayıdır ve ekonomik yaşamı ve onun kurumlarını derin bir biçimde değiştirmiştir. Çağdaş sanayi tekniği 18. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak şaşırtıcı bir hızla gelişmiş ve bu gelişme büyük ve derin toplumsal değişmelere yol açmıştır. Bu teknik ve toplumsal gelişme ve değişimler, önceki dönemden farklı olarak, geniş bir işçi sınıfını ortaya çıkarmış, yeni yaşama ve çalışma koşulları yaratmış, kentlerin nüfusu hızla artmış, insanlık onuruna uymayan, doğal olmayan çalışma koşulları, erkek, kadın ve çocuk işçileri zor, ağır ve insanı hızla yıpratıcı çalışma koşullarıyla karşı karşıya bırakmış, ücretlerin sefalet ücreti düzeylerine inmeleri ile birlikte haksızlık, sömürü ve adaletsizlikleri yaratmıştır.

Makinelerin çoğalması ve yeni buluşlar nedeni ile eskimeden hızla yenilenmesi zorunluluğu, sermayeye gereksinimi arttırmış ve sermayenin gücünü çoğaltmıştır. Bu da emeğin sermaye tarafından sömürülmesi olayını doğurmuştur. Bu durum doğal olarak tepkilere yol açmış, işçiler bilinçlendikçe ve sınıf olgusunu kavradıkça, sömürölmelerini önlemek, hak ve menfaatlerini koruyup geliştirebilmek için örgütlenme yollarını aramışlar ve zorlu mücadelelerden sonra bu hakkı kazanabilmişlerdir.

Asıl amacı işçi hareketini örgütlemek, onların hak ve çıkarlarını korumak, kendileri için sistemin yarattığı sonuçları hafifletmek olan işçi sınıfı ve onların örgütleri

olan sendikaların, ülkemizde siyasetçilerin ve diğer güç sahiplerinin arzu ve çıkarlarını yerine getirmek için kurulduğu anlaşılmaktadır.

Bu nedenle Türkiye’de sendikalar emekten yana bir toplumsal hareketin parçası olmak yerine, üyelerinin çıkarlarına yönelik politikalar üretmekten öteye geçemeyen çıkar örgütleri olarak kalmışlardır. Bir başka deyişle sendikacılık, bir hareket olma özelliğini kazanamamış; salt örgütlenme düzeyinde kalmıştır. Sendikacılık kamu sektöründe başladığı ve geliştiği için, kolay sendikacılık ve siyasi iktidara bağımlı bir sendikacılık gelişmiştir. Sendikalar işçi tabanının verdiği destekle gelişen mücadeleler sonucu değil, siyasi hareketlerle çeşitli kazanımlar elde etmişlerdir.

Sendikalar, siyasal bilinci yetersiz ve siyasal görüşleri siyasi partiler arasında dağılmış bulunan bir işçi tabanına dayalı olduğu için, kendi aralarında da bölünmüşlerdir. Bir başka ifadeyle Avrupa ülkelerinde sendikalar siyaseti etkilerken, Türkiye’de siyaset sendikaları etkilemekte siyasi alandaki parçalanmışlık sendikal yapıda da bölünmelere neden olmaktadır.

Türkiye uzun yıllar tek parti tarafından yönetildiği için sendikaların amaçları merkezi otorite tarafından belirlenmiştir. Sendikaların başlıca fonksiyonları merkezi otoritenin belirlediği amaçları gerçekleştirmektir. Türkiye’de de tek partili dönemde çalışma ilişkileri siyasal sistemin izlerini taşımaktadır. Tek parti döneminde uygulanan politikalar sonucu Türkiye’de örgütlü toplumun temeli atılamamış, sendikal örgütler ve sendikalaşma sınırlı kalmıştır.

KAYNAKÇA

- AFL- CIO (1996) “ *Amerikan Sendikalar Federasyonu- Sanayi Örgütleri Kongresi- Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*”, Cilt1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.
- Ağralı, S. (1967), “*Günümüze Kadar Belgelerle Türk Sendikacılığı*” , Son Telgraf Matbaası, İstanbul.
- Ağralı, S.(1969), “*Sendikacı Gözüyle Demirperde ve Tarih Boyunca Aşırı Akımlar Karşısında Türk İşçi Hareketleri*”,Türk İşgücü Yayınları, İstanbul
- Ahmad, F. (1995), *Modern Türkiye' nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Ahmad, F. (1998), *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler Cumhuriyet Türkiye'sinde Sınıf Bilincinin Oluşması, 1923-1940*, der. Donald Quataert ve Erik Jan Zürcher, çev. Cahide Ekiz, 2. Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Akkaya, Y. , “Türkiye’de Sendikacılık ve Siyaset”, (<http://www.ceterisparibus.net/çalışma/genel.htm>).
- Akyalçın, S.(2002), “*Türkiye’de Geçmişten Günümüze İşçi Sendikaları ve Siyasi Partiler Arasındaki İlişkiler*” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Akyiğit, E.(2002) , “ *İş Hukuku* “ , Ankara.

- Batur, S.(1993), *Türkiye’de Sendikacılık ve Siyaset*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Baykurt, F.(1969), “*Sendika ve Grev*”, Türkiye Öğretmenler Sendikası Yayınları, Ankara.
- Boratov, K.(1995), *Türkiye İktisat Tarihi(1908-1985)*, 5. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği Araştırma ve Dokümantasyon Bürosu,(1958) “*İşçiler İçin*”, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara.
- Çeçen, A.(1973), “*Türkiye’de Sendikacılık*”, Özgür İnsan Yayınları, Ankara.
- Çelik , N.(1979) , *İş Hukuku – 1. Kollektif İş Hukuk 1 Sendikalar*, 2. Baskı, İstanbul.
- Çelik , N.(2000) , *İş Hukuku Dersleri*, 15. Baskı, İstanbul.
- Demir, F.(1999) , *Sendikalar Hukuku*, 4. Baskı, İzmir.
- Demircioğlu, M., Centel, T. (1999), *İş Hukuku*, 7. Baskı , Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
- Demircioğlu, M.(1987), “*Dünya’da İşçi Sendikaları*” ,Basisen, İstanbul.
- Demircioğlu, M. , Centel, T. (2002) , *İş Hukuku*, 8. Baskı, İstanbul.
- Demircioğlu, A. M. (1987) , “*Dünya’da İşçi Sendikaları*”, Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları, İstanbul.

- Dereli, T. (1996), “Amerikan Tipi Sendikacılık” , *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*, Cilt 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih vakfı, İstanbul.
- DİSK (2000), “Cumhuriyet Dönemi Sendikacılık Hareketi”, *DİSK Genel-İş Sendikal Eğitim Dizisi:7*,Genel İş Matbaası, Ankara.
- Ekin, N. (1987), *Endüstri İlişkileri*, 4.Baskı İ.Ü.İşletme İktisadi Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Ekin, N. (1989) , *Endüstri İlişkileri*, 5. baskı , İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Erişçi, L.(1951), “*Türkiye İşçi Sınıfının Doğuşu-Özet Olarak*”, Kutulmuş Basımevi, İstanbul.
- Erişçi, L. (1996), “Türkiye’de İşçi Sınıfının Tarihi”, Cilt 1, *Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi*”, İstanbul.
- Eroğul, C. (1970), *Demokrat Parti*, 1.Baskı, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Eroğul, C. (1998), “*Çok Partili Düzenin Kuruluşu : 1945- 197*”, Geçiş Sürecinde Türkiye, der. Irvin Cemil Schick, Ertuğrul Tanak, 3. baskı, Belge Yayınları, İstanbul.
- Eroğul, C. (1990) , *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Eroğul, C.(Nisan 1994), “46 Ruhunun Mirası Artık Herkesindir”, *İktisat Dergisi*, Yıl: 30, Sayı: 348, s.44-49
- Esener, T. (1978) , “*İş Hukuku*”, 3. Baskı, Ankara.

European Trade Union Institute, (1987), “*Trade Union Movement in France*”, Brussels.

European Trade Union Institute, (1987), “*Trade Union Movement in Denmark*”,
Brussels.

European Trade Union Institute, (1990), “*Workers Representation and Rights in the
Workplace in Western Europe*”, Brussels.

Eyrenci, Ö. (1984), “*Sendikacılar Hukuku*”, Banksis Yayınları, İstanbul.

Gevgilili, A.(Kasım 1989), “*Türkiye' de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar*”, 2.
Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Gülmez, M. (1983), “*Türkiye'de Çalışma İlişkileri*”, Türkiye ve Ortadoğu Amme
Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Gülmez, M. (1996), “*Dernek Kurma Hakkını Düzenleyen Yasalar*”, Türkiye
Sendikacılık Ansiklopedisi, Cilt 1, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak
Yayını, İstanbul.

Gülmez, M. (1995), “*Meclislerde İşçi Sorunu ve Sendikal Haklar (1909-1961)*”, Öteki
Yayınevi, Ankara.

Gülmez, M. (1983), “*Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1936 öncesi)*”, TOAIE Yayınları,
Ankara.

Gülmez, M. (1991), “*Türkiye'de Çalışma İlişkileri (1936 öncesi)*”, TODAIE Yayınları,
Ankara.

Gülmez, M. (1990), “*Memurlar ve Sendikal Haklar (Türkiye’de ve Dünya’da)*”,
Ankara.

Günay, C. İ. (1999), “*Sendikalar Kanunu Şerhi*”, Ankara.

Güzel, M. Ş. (Şubat 1996), “*Türkiye’de İşçi Hareketi 1908-1984*”, Kaynak Yayınları,
İstanbul.

Işık, R. (1962), “*Sendika Hakkı Tanınması ve Kanuni Sınırları*”, AÜHF Yayınları,
Ankara.

Işık, Y. “*Osmanlı’dan Günümüze İşçi Hareketinin Evrimi (1876-1994)*”, Öteki
Yayınevi, Ankara.

Işıklı, A. (2003) , *Gerçek Örgütlenme: Sendikacılık*, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

Işıklı , A. (1990), *Sendikacılık ve Siyaset*, 4. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

İktisadi Kalkınma Vakfı (1992), “ *Avrupa Topluluğu Sosyal Bildirge Çerçevesinde
Sosyal Politika Uygulamaları*”, İstanbul.

İren, E. (2001), “ *Çalışma Hayatına İlişkin Anayasa Değişiklikleri*” , *Çimento İşv. D.*,
Cilt 15, Sayı 6,

Kamar, Y. (1975), “*Türkiye’de Sosyal Girişimler ve Sendikacılık Tarihi*”, Mutluluk
Yayınları, İstanbul.

Kapani, M., (1970) , *Kamu Hürriyetleri*, 3. Baskı, AÜHF Yayınları, Ankara.

- Karaca, E. (1988), “*Demokrat Parti Döneminde Komünist Hareketin Kuğu Çılgılığı: Vatan Partisi*”, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi 1071-1960, 6. cilt, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kendall, W. (1975), “The Labour Movement in Europe”,
- Kili, S. (1976), “*1960-1975 Döneminde CHP inde Gelişmeler*”, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Koç, Y. (1986), “*Türk-İş Neden Böyle? Nasıl Değişecek?*”, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Koç, Y. (1992), “*Türkiye İşçi Sınıfı Tarihinden Yapraklar*”, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Koç, Y. (2003), *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*, 2. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Köy YSE-İŞ, (1975), “*Sarı Sendikacılık Türk-İş ve Disk üzerine*”, Çark Matbaası, Ankara.
- Mahiroğulları, A.(2001), “Türkiye ‘de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1
- Lafrance, G. , Sülker, K. (1966) , “*Dünya’da ve Bizde Sendikacılık*”, İstanbul.
- Makal, A. (2002), *Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946 -1963*, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Makal, A. (1999), *Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri:1920 – 1946*, 1. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

Narmanlıoğlu, Ü. (2001), *İş Hukuku 2. Toplu İlişkileri*, İzmir.

Odaman, S. “*Türkiye’de Çalışma Örgütlerinin Gelişmelerinin Kronolojisi ve Uluslararası İlişkilerde Ulaşılması*”, www.isguc.org/makale.htm.

Ökçün, G. (1971), “*Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler ,Belgeler, Yorumlar*”, 2.Baskı, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Örtülü, E. (1968), “*Türk Sendikacılık Tarihi*”, Tisa Matbaacılık, Ankara.

Öz, Y. (1993), “*Türkiye’de İşçi Sendikalarının Üst Örgütlenmesi*”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Öztürk, K. (1968), “*Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*”, Ak yayınları, İstanbul.

Pekin, F. (1987), “*1980 Sonrasında Türkiye’de Sosyal Haklar ve Sendikacılık Hareketi*”, Türkiye Sorunları Dizisi 1, Alan Yayıncılık, İstanbul.

Rozaliev, Y. N. (Nisan 1974), “*Türkiye Sanayi Proletaryası*”, Yar Yayınları, İstanbul.

Savran, S. (1992), “*Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri Cilt 1: 1919- 1980*”, Toplum Politika: 1 , Kardelen Yayınları.

Sülker, K. (1976), “*İş Hukuku Konfederasyonları içinde Sendikalar ve Siyaset*”, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Sosyal Hukuk Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Sülker, K.(1976), “*Türkiye’de Grev Hakkı ve Grevler*”, 1.Baskı, Gözlem Yayınları, İstanbul.

Sülker, K.(1955), “*Türkiye’de Sendikacılık*”, Vakıf Matbaası, İstanbul.

Sülker, K. (1976), “*100 Soruda Türkiye’de İşçi Hareketleri*”, 3.Baskı, Gerçek Yayınları, İstanbul.

Sülker, K. (Nisan 1976), “*İki Konfederasyon: Türk -İş ve Disk*”, Koza Yayınları, İstanbul.

Sülker, K. (1987), *Türkiye’de Sendikacılık Tarihi 1*, Bilim Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Sümer, H. H. (1993), “*İş Hukuku Uygulamaları*”, Konya.

Şahlanan, F. (1986), “*Sendikalar Hukuku*”, Özgün Matbaacılık, İstanbul.

Şahlanan, F. (1995) , “*Sendikalar Hukuku*”, 2. Baskı, İstanbul.

Şişmanov, D. (1978), “*Türkiye’de İşçi ve Sosyalist Hareketi*”, haz.A.R.Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul.

Şişmanov, D. (1990), “*Türkiye’de İşçi ve Sosyalist Hareketi(1908-1965) haz,Ayşe Ragıp Zarakolu*”, 2.Baskı, Belge Yayınları, İstanbul.

Şnurova, A. (1973), “*Türkiye Proletaryası*” , çev. Güneş Bozkaya , Yar Yayınları, İstanbul.

Talas, C. (1983), *Sosyal Ekonomi*, 6.Baskı, S Yayınları, Ankara.

- Talas, C. (1955), “*Türk Sendikalizminin Bugünkü Durumu ve Gelişme Şartları*”, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Talas, C. , Dilik, S., ve Işıklı, A. (1963), “*Türkiye’de Sendikacılık Hareketi ve Toplu Sözleşme*”, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları ,Ankara.
- Talas, C. (15 Nisan 1968) , “*Milliyet Gazetesinde yayınlanan bir makale*” , Ankara.
- Talas, C. (Haziran 1997), *Toplumsal Ekonomi – Çalışma Ekonomisi*, 7.baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Talas, C. (1992) , *Sosyal Ekonomi*, 6. Baskı, S Yayınları, Ankara.
- Talas, C. (1976) , *Sosyal Ekonomi*, S Yayınları, Ankara.
- Talas, C. (1990), *Toplumsal Politika*, Ankara.
- Tokol, A(2002), *Avrupa Birliği’ne; Üye Ülkelerde Sendikal Hareket*, Vipaş, Bursa.
- Tokol, A. (1984), “İngiltere’ de Sendikacılık ve Toplu Pazarlık Sistemi”, *U.Ü.İ.İ.B.F., Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1,Bursa.
- Tokol, A. (1990), “Hollanda Endüstri İlişkileri Sistemi”, *Belediye-İş*, Sayı 40
- Tuğ, A. (1992) , *Sendikalar Hukuku*, 2. Baskı, Ankara.
- Tuna, O.(1951), “*Grev Hakkı, İş mücadelelerinde Yeri ve Ehemmiyeti*”, İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

- Tuna, O. (1955), “Sendikacılık ve Siyaset”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, 7.kitap, İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, T. Z. (1975), *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, 3. Baskı, İÜHF Yayını, İstanbul.
- Tuncay, C. (1999), *Toplu İş Hukuku*, İstanbul.
- Tuncay, C. (1975), “İşçi Sendikası Üyeliğinin Kazanılması ve Sona Ermesi”, İstanbul.
- Tunçomağ, K. (1979), *İş Hukuku Cilt 1 (Genel Kavramlar – Hizmet Sözleşmesi ve Sendikalar Hukuku*, İstanbul.
- Tunçomağ, K. (1985), *İş Hukuku Cilt 2 (Sendikalar – Toplu iş Sözleşmeleri – Arbuluculuk ve Tahkim – Grev ve Lokavt)*, 2. Baskı, İstanbul.
- Tunçomağ, K. , Centel , T. (1999), *İş Hukukunun Esasları*, 2. Baskı, İstanbul.
- Tüm iktisatçılar Birliği (1976), *Türkiye'de İşçi Sınıfı Mücadeleleri Tarihi*, 1.Baskı ,Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları, Ankara.
- Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi* (1996), Cilt 1, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.
- Timur, T. (1997), *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi* (1996), Cilt 2, Kültür Bakanlığı Tarih Vakfı Ortak Yayını, İstanbul.
- Ünalın, F.(1998), *The Beginings of Trade Unionism in Turkey The Period:1946-1963*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Üstün, S. , Yaman , Y. , (1975), *Resimli Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi*, Cilt 1, Vardiya Yayınları , İstanbul.

Voorden, W. V. ,(1993), “The Netherlands”, European Labor Union, Toronto.

Yavuz, E. (1998), “*Sanayideki İşgücünün Durumu, 1923-1940*”, Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sinde İşçiler, der. Donald Quatoert ve Erik Jan Zurcher, çev. Cahide Ekiz, 2. baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

Yarsuvat, D. (1978), *Çalışma Ceza Hukuku*, İÜHF Yayını, İstanbul.

Yücel, A. (1980), “*Emek Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri*”, Ankara.

Yükselbaba, Ü. (2001), *Türkiye' de 1960' lara Kadar Sanayileşme Sürecinde İş Hukukunun Ortaya Çıkışı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Zurcher, E. J. (2000), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

26 Eylül 1982’de Tokat’ta dünyaya geldim. İlk ve orta öğrenimimi Tokat’ta tamamladım. 2005 yılında Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünden mezun oldum. Halen Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında yüksek lisans yapmakta ve Türkiye Halk Bankası Genel Müdürlük Hazine Operasyonları Daire Başkanlığında çalışmaktayım.